ndvr

RUIMTELIJKE VEILIGHEID

OVERZICHTSHANDLEIDING

COLOFON

ndvr cvba
Marialei 29 2018 Antwerpen
Tel +32 478 25 62 12

info@ndvr.be
www.ndvr.be

in opdracht van:
Stad Antwerpen

in het kader van een conceptsubsidie
van Vlaams Stedenbeleid

SYNOPSIS

Dit is de eerste van vier handleidingen die het eindresultaat vormen van het onderzoek 'Ruimtelijke Veiligheid', uitgevoerd door studiebureau ndvr in het kader van een conceptsubsidie van het Vlaams Stedenbeleid. Het onderzoek vormt de eerste stap in een zoektocht naar een geïntegreerde aanpak om om te gaan met onveiligheidsgevoelens van gebruikers in de publieke ruimte, in het bijzonder in relatie tot ruimtelijk ontwerp en heraanleg. Het onderzoek werd uitgevoerd op basis van 6 case-studies geselecteerd uit een longlist die werd aangereikt door de stad: Handelstraat, Schijnpoort, Astridplein, Falconplein, IGLO Linkeroever en Kioskplaats Hoboken. Het onderzoek stelt een sociaal-ruimtelijke aanpak voor die inzet op het aanboren van bestaande kennis in combinatie met specifieke analysemethodes. Dit werd vertaald naar vier concrete handleidingen:

Overzichtshandleiding: aanpak om de verschillende types publieke ruimte te categoriseren waarna voor een gerichte aanpak gekozen kan worden.

Fenomenenkaart: ruimtelijke vertaling van gebruikspatronen en interacties in een duidelijk document op basis van dialoog met lokale actoren.

Belevingsscan: analysemethode om ruimtelijke elementen te identificeren die een invloed kunnen hebben op de perceptie van (on)veiligheid.

Leefwereld: aanpak om de leefwerelden van bewoners en gebruikers in kaart te brengen zodat dit kan worden meegenomen in het ontwerpproces.

INHOUD

“

Waar de stad Antwerpen een voortrekkersrol in kan vervullen is het aanzetten van een ‘stedelijk kenniscentrum’ (of ‘Antwerps platform’) veiligheid en openbare ruimte in samenwerking met het academisch potentieel. (jury stedenbeleid)

De hardnekkige vraag naar concrete toolboxen, checklists en aanbevelingen is een logische reactie op de vrees voor een onderzoekslabyrint zonder uitgang. (jury stedenbeleid)

Het verhogen van de sociale cohesie en het wegwerken van een potentieel onveiligheidsgevoel moet op een duurzame wijze verankerd worden in het beleid, de vormgeving en het beheer van de publieke ruimte (...) vertaald in een toolbox, een checklist en concrete aanbevelingen en verwerkt in projectdefinities. (aanvraag conceptsubsidie)

”

1 SITUERING

INLEIDING: KADER VAN HET ONDERZOEK

Het onderzoek Ruimtelijke Veiligheid, waar deze vier handleidingen de output van vormen, kwam tot stand in het kader van een projectsubsidie van het Vlaams Stedenbeleid. Met dit onderzoek wil de stad Antwerpen een eerste belangrijke stap zetten in het verkennen van een geïntegreerde aanpak om om te gaan met de complexe thematiek van onveiligheidsgevoelens in de publieke ruimte en hoe dit zich kan vertalen naar richtlijnen voor het ontwerp, de heraanleg en de handhaving van het openbaar domein.

Doordat de stedelijke ruimte steeds intensiever gebruikt wordt en daarmee steeds meer eisen op de ruimte worden gelegd, kan het onveiligheidsgevoel stijgen indien een plek daar niet op is aangepast. Tegelijkertijd stijgt het besef dat dit niet enkel met repressieve maatregelen kan aangepakt worden, maar dat ook het thema veiligheid een participatieve, pro-actieve en positieve benadering vereist. Dit onderzoek wil daarom een belangrijke stap zetten in de zoektocht naar een gerichte manier van werken om het samenspel van ruimtelijke factoren, sociale gedragspatronen en percepties te vatten en in te zetten om te streven naar gerichte oplossingen. Dit vereist nieuwe inzichten aangezien de kennis van de relatie tussen sociale veiligheid en de publieke ruimte vandaag eerder beperkt is. Daarnaast vereist het maatregelen en analysemethodes die niet louter ruimtelijk of sociaal zijn, maar combinaties zoeken tussen beide en deze inzetten in een strategisch proces.

Deze complexe thematiek vereist dat er naast het creëren van bruikbare methodes of tools die onmiddelijk inzetbaar zijn ook bovenal moet ingezet worden op procesvoering, het aanboren van de bestaande lokale terreinkennis als het activeren van een dialoog. Op deze manier wordt er vermeden dat er al te snel teruggevallen wordt op ‘checklists’, kant en klare ontwerpoplossingen en generische aanpakken. Het uitgangspunt van dit onderzoek is dan ook dat er in de stad al heel wat kennis aanwezig is, maar dat deze versnipperd is over beleidsdomeinen en dat daarnaast sociale en ruimtelijke maatregelen en expertise vaak te weinig worden gecombineerd.

“

Het breken/buigen/bouwen principe dat gehanteerd wordt in het veiligheidsoverleg werkt goed en zorgt voor maatwerk. Binnen deze aanpak wordt een repressieve aanpak (bv. alcoholverbod) gecombineerd met individuele toeleiding naar hulpverlening en de opbouw van een buurtwerking of reële fysieke investeringen. (buurttoezichter)

De toezichtvergadering, in het leven geroepen tijdens de opstart van een integraal veiligheidsbeleid, vervult haar functie en houdt de vinger aan de pols. Het overleg zorgt ervoor dat er kort op de bal kan worden gespeeld en faciliteert een verbeterde samenwerking tussen verschillende diensten. De proactieve werking van de toezichtvergadering zou wel sterk kunnen worden verbeterd om nog effectiever te kunnen optreden. (politie)

Grootstedelijke plekken worden vaak gebruikt voor veel verschillende activiteiten op verschillende tijdstippen van de dag. Dit vergroot de kans op incidenten maar bepaalt ook de ruimtelijke kwaliteit en levendigheid van de stad. Is op zo'n pleinen de publieke toegankelijkheid van een plein maatgevend of de bereikbaarheid van een patrouille? (ontwerper)

”

PROBLEEMDEFINITIE: WAT IS RUIMTELIJKE VEILIGHEID?

Binnen de verschillende stedelijke diensten leven er logischerwijs verschillende definities van wat 'ruimtelijke veiligheid' concreet betekent. Zo kunnen we tenminste drie duidelijke dimensies definiëren die gehanteerd worden in het beleid en elk op een specifieke manier een duidelijke ruimtelijke component hebben.

Handhaven van de veiligheid: Hoe de handhaving of controle kan gebeuren op een bepaalde plek wordt sterk beïnvloed door de manier waarop de publieke ruimte is vormgegeven. In het bestuursakkoord wordt er daarnaast ook gesproken van 'criminaliteitfaciliterende factoren' in de publieke ruimte.

Beheersen van overlast: De grens tussen onveiligheid en overlast is vaak moeilijk te definiëren. Alleszins kunnen bepaalde vormen van overlast een impact hebben op de 'leefbaarheid' van een bepaalde plek, wat op zijn beurt het (on)veiligheidsgevoel mee bepaalt. Veel van de factoren die overlast kunnen veroorzaken hebben dan ook een ruimtelijke component: denk maar aan sluikstort, claimgedrag van bepaalde plekken, lokale geluidsoverlast. etc.

Beperken van het onveiligheidsgevoel: De ruimtelijke karakteristieken, de vormgeving van de publieke ruimte heeft rechtstreeks of onrechtstreeks een impact op het mogelijke gevoel van onveiligheid, of onbehagen zoals die ervaren wordt door de gebruikers ervan.

Deze drie dimensies zijn vaak nauw met elkaar verbonden : zo wordt overlast sneller geïnterpreteerd als iets 'bedreigend' wanneer er al een bepaalde perceptie van onveiligheid heerst. Dit onderzoek spitst zich verder vooral toe op deze laatste dimensie, die vaak moeilijker 'kwantificeerbaar' en tastbaar lijkt, waardoor er weinig concrete methodes bestaan om hiermee om te gaan, maar tegelijkertijd zeer sterk wordt beïnvloed door ontwerpkeuzes.

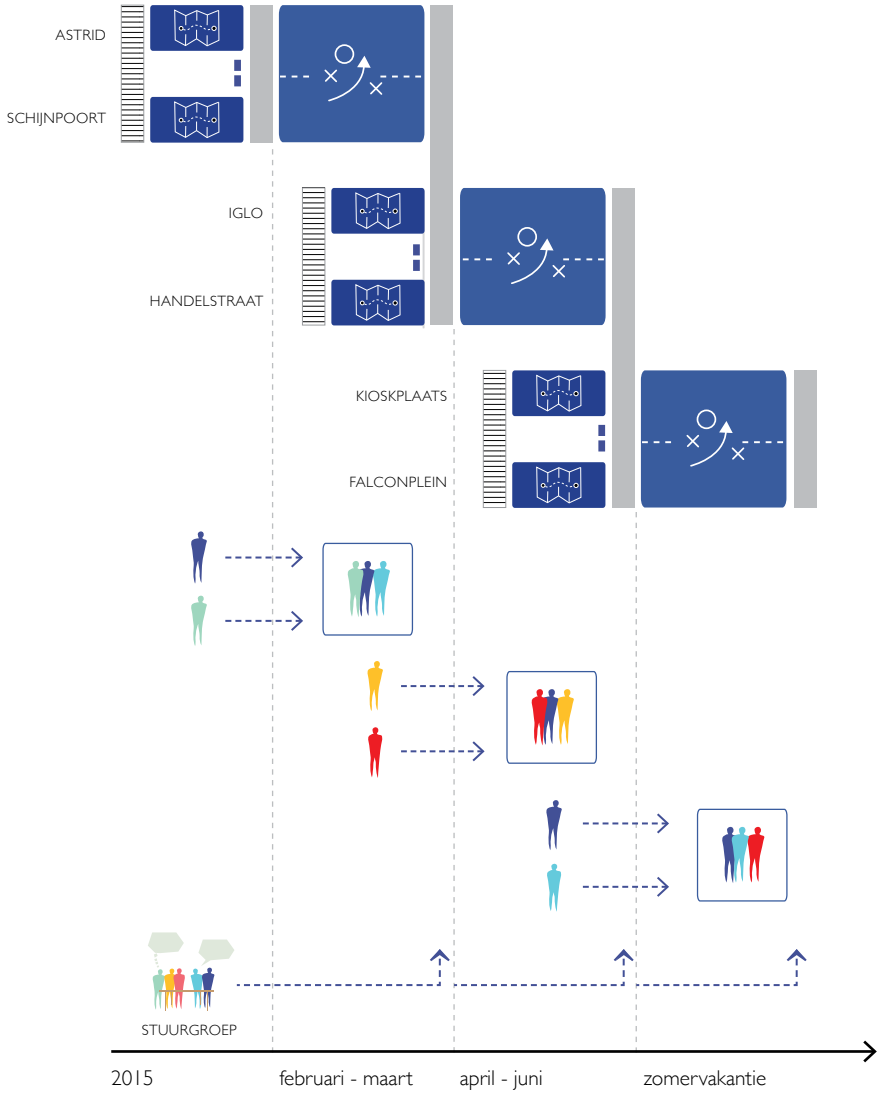

AANPAK VAN HET ONDERZOEK

Dit onderzoek werd uitgevoerd op basis van 6 cases die werden geselecteerd uit een longlist die werd opgesteld door de stad Antwerpen. Er werd uitgegaan van drie duidelijke basisprincipes: het opstellen van een ruimtelijke schets en het uitwerken van een ruimtelijke strategie, en dit in een iteratief onderzoeksproces. Met deze aanpak stelden we ons tot doel het onderzoek in te zetten om een dialoog te stimuleren tussen verschillende stedelijke actoren en zo een eerste stap te zetten in een leerproces. Het onderzoek werd iteratief uitgewerkt door verschillende cases na elkaar te analyseren en op elkaar te laten reageren, met regelmatige feedback van een uitgebreide stuurgroep. Een grondige analyse van de duo's van cases (ruimtelijke schets) werd gecombineerd met een zoektocht naar oplossingsstrategieën (ruimtelijke strategieën). Door dit proces te herhalen voor de opeenvolgende cases werd er ruimte gecreëerd voor experiment en verbetering.

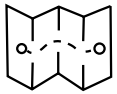

RUIMTELIJKE SCHETS

Aan het begin van elke case werd er telkens op zoek gegaan naar een manier om de problematiek van de case duidelijk te kunnen schetsen, in kaart te brengen, afhankelijk van de concrete probleemdefinitie. Op deze manier werden verschillende analysemethodes scherpgesteld.

RUIMTELIJKE STRATEGIE

Vanuit deze schets zijn we telkens op zoek gegaan naar hoe de analyse vertaald kan worden naar een strategisch proces en plan van aanpak op basis van één of meerdere workshops.

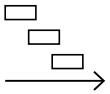

3 x 2 CASES

Het iteratief onderzoeksproces van 3x2 cases zorgde ervoor dat er uitwisseling kan ontstaan tussen de verschillende cases, waardoor de opdracht werd opgevat als een leerproces.

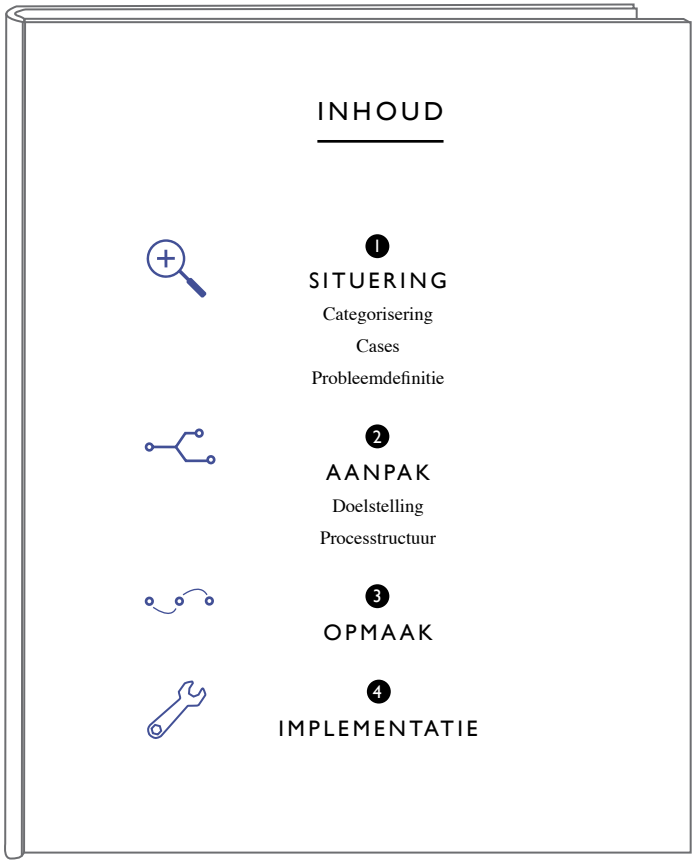

HANDLEIDINGEN

Als output van het beschreven onderzoeksproces werden er 4 concrete handleidingen ontwikkeld, waarvan dit de eerste is. Deze worden telkens volgens dezelfde structuur opgebouwd in vier hoofdstukken. De beschreven methodes en processen worden daarbij telkens geïllustreerd met één of meerdere van de onderzochte cases. Deze handleiding volgt verder dezelfde structuur.

De situering duidt op wat voor types case de handleiding van toepassing is op basis van een categorisering en een duidelijke omschrijving van de probleemdefinitie. Hierbij wordt er steeds terugverwezen naar deze eerste handleiding die de methodiek van deze categorisering beschrijft. Op deze manier worden de cases gekaderd en wordt de vraagstelling scherp gesteld.

Onder het hoofdstuk aanpak wordt toegelicht wat de specifieke doelstelling is van de handleiding in kwestie, op welke manier deze een toevoeging doet aan de 'klassieke' manier van werken en schetst de processtructuur die daarmee gepaard gaat.

Onder het hoofdstuk opmaak worden de verschillende stappen van het proces precies beschreven en wordt in detail uitgelegd hoe de handleiding toe te passen.

In het laatste hoodstuk implementatie worden er concrete suggesties gegeven hoe deze handleiding kan toegepast worden in de praktijk, op basis van feedback van de actoren en stadsdiensten die werden betrokken in het onderzoek.

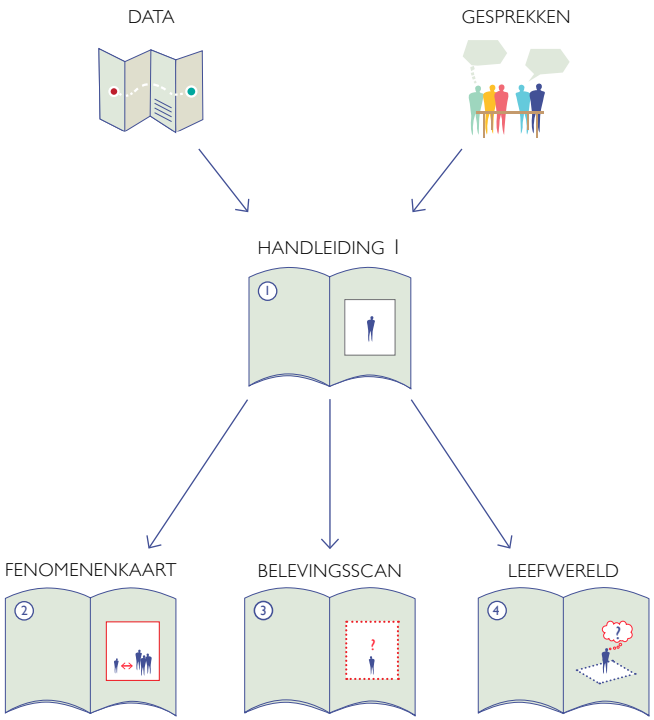

❷ AANPAK

Deze handleiding wil een methode aanreiken om te komen tot een scherpe categorisering van bepaalde types publieke ruimte in relatie tot enerzijds de ruimtelijke veiligheidsproblematiek die daar speelt en de (al dan niet) vooropgestelde beleidsintentie. Deze wordt vervolgens gelinkt aan een duidelijke probleemdefinitie op basis van 4 probleemcategoriën. De voorgestelde categoriserings-methode gebeurt daarbij op basis van beschikbare data in combinatie met verdiepende gesprekken met sleutelfiguren. Deze sleutelfiguren worden idealiter gekozen uit verschillende stedelijke diensten die in het veld werken en uitgebreid vertrouwd zijn met de context (zoals buurtregisseurs, politie of opbouwwerkers).

Op deze manier probeert deze handleiding de schijnbaar wat 'ontastbare' en complexe kwestie van ruimtelijke veiligheid enigzins te objectiveren door een scherpe categorisering voor te stellen die handvaten biedt om duidelijk te kiezen voor een prioritaire aanpak. Op basis van deze categorisering en probleemdefinitie verwijst deze handleiding de lezer door naar één van de andere drie handleidingen waar telkens een aanpak verder wordt uitgewerkt (fenomenenkaart, belevingsscan en leefwerelden).

Deze handleiding valt te beschouwen als een stramien om tot een voorzichtige probleemstelling te komen en van daaruit door te verwijzen naar een specifieke aanpak. De verschillende handleidingen zijn daarbij ook combineerbaar, maar deze manier van werken geeft vooral een aanzet om te bepalen welke analyse prioritair is, afhankelijk van wat er doorweegt in de probleemstelling. Deze handleiding wil daarom geen vaste matrix of flowchart bieden, maar een manier van werken om een betere vat te krijgen op ruimtelijke veiligheidsproblematieken.

PROCESSTRUCTUUR

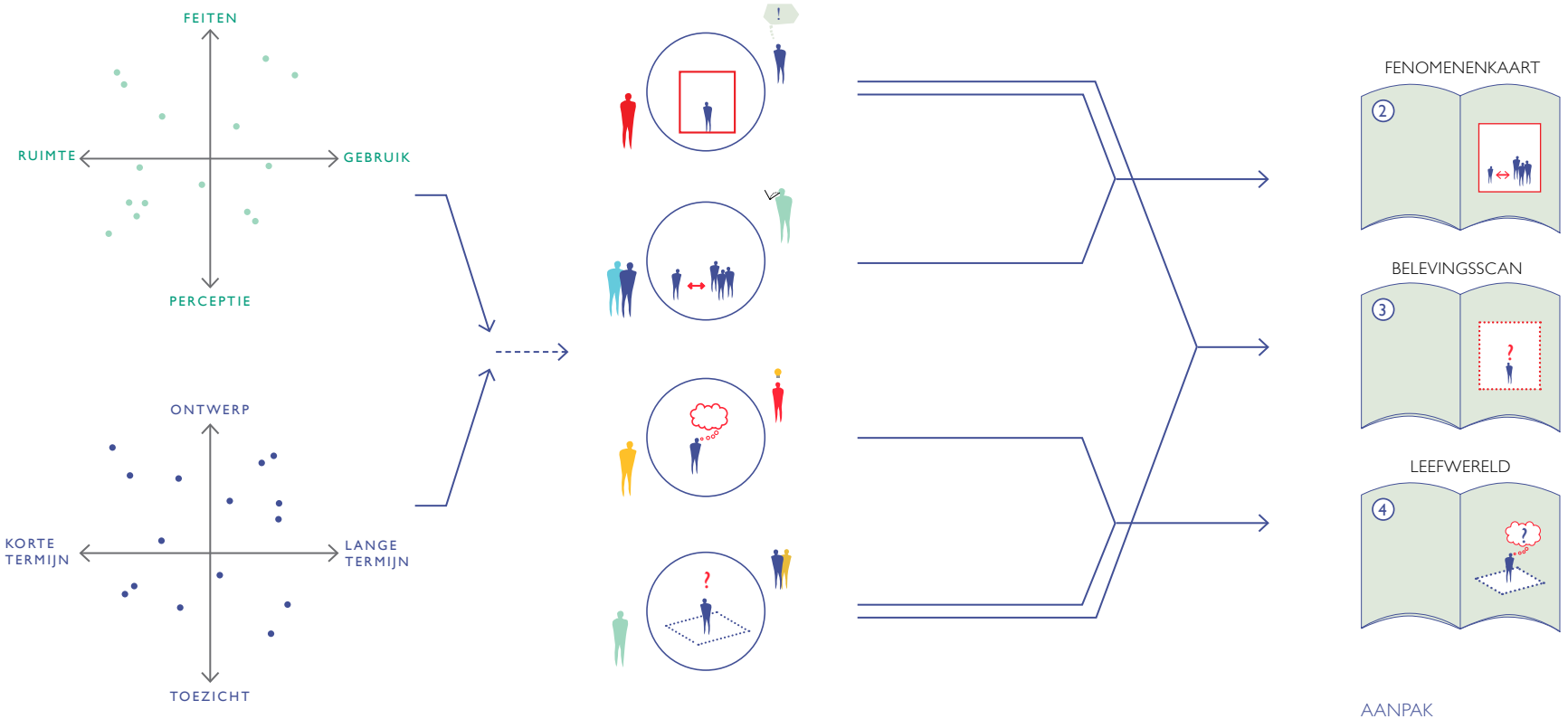

CATEGORISERING

Aan de hand van het situeren van een case op twee assenkruisen kan een case gecategoriseerd worden. Dit gebeurt enerzijds op basis van het ruimtelijk 'veiligheidsprofiel', anderzijds op basis van de beoogde beleidsintentie.

PROBLEEMDEFINITIE

In dialoog met sleutelfiguren wordt er scherpgesteld welke combinatie van vier typerende probleemcategoriën er doorweegt binnen de case. Dit vormt een tweede stap in de categorisatie. Dit zal ook bepalen welke actoren later in het proces ingeschakeld worden.

AANPAK

Op basis van de categorisering en probleemdefinitie wordt een gepaste aanpak gekozen voor verder onderzoek. Hierbij wordt er doorverwezen naar één van de drie andere handleidingen.

❸

OPMAAK

FEITEN & GEBRUIK

PIETER POTBUURT

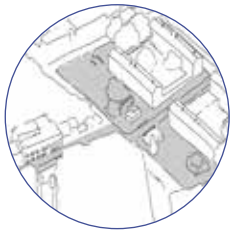

HANDELSTRAAT

PERCEPTIE & GEBRUIK

TERLOPLEIN

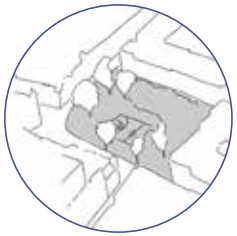

SINT-ANDRIESPLAATS

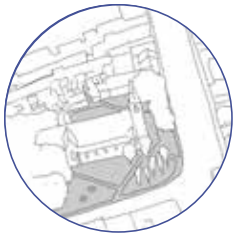

KIOSKPLAATS

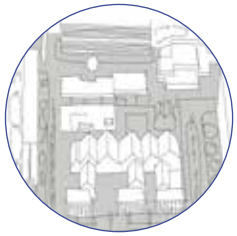

IGLO

PERCEPTIE & RUIMTE

GEELHANDPLAATS

DRAAIBOOM

ROZEMAAI

FALCONPLEIN

FEITEN & RUIMTE

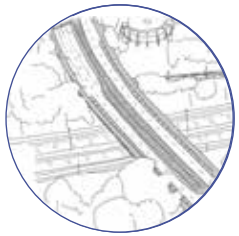

RINGBRUGGEN

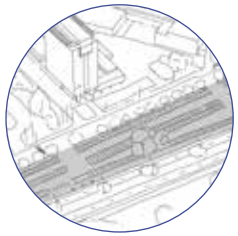

DESGUINLEI

SORGHVLIETPARK

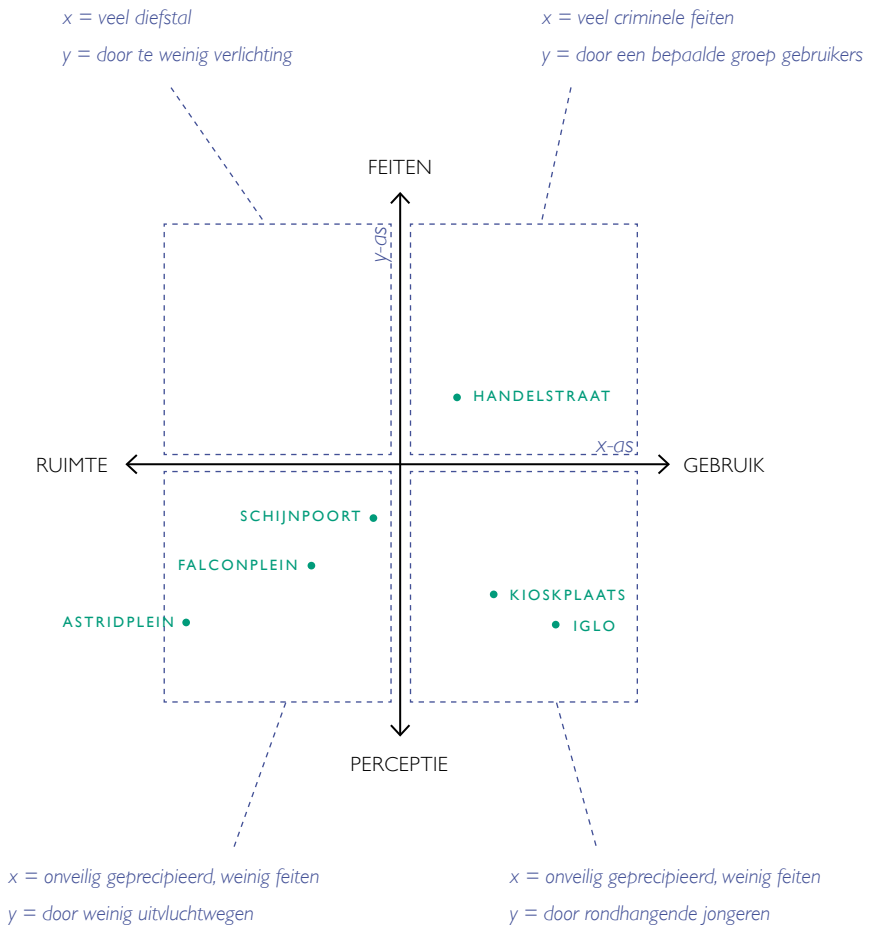

RUIMTELIJK VEILIGHEIDSPROFIEL

De eerste categorisering die wordt gehanteerd is het bepalen van het 'ruimtelijk veiligheidsprofiel'. Het ruimtelijk veiligheidsprofiel van een plek is een specifieke combinatie tussen de aard en de oorzaak van het (gepercipieerde) onveiligheidsgevoel. Het gaat hierbij enerzijds om een spectrum van feitelijke tot gepercipieerde onveiligheid: gebeuren er veel daadwerkelijke feiten en is het onveiligheidsgevoel daar een gevolg van of is dit eerder relatief en overweegt daarom vooral de perceptie? Anderzijds kan een case geplaatst worden op het spectrum tussen ruimte en gebruik: heeft het onveiligheidsgevoel voornamelijk te maken met de fysieke kenmerken van de ruimte of gaat het eerder om bepaalde types van gebruik of sociale interacties die dit gevoel oproepen? Deze categorisering is daarbij niet absoluut, maar wil aangeven welke aard en oorzaak doorweegt, de overhand heeft.

Zo ontstaat telkens een specifieke combinatie: zoals plekken met een feitelijke veiligheids-problematiek die te wijten is aan fysieke kenmerken (bv. zeer donkere ruimten met daardoor meer kans op diefstal) of plekken met een gepercipieerde veiligheidsproblematiek die vooral een gebruiksoorzaak lijkt te hebben (bv. verschillende pleinen die door rondhangende jongeren als onveilig worden gepercipieerd zonder dat feitelijke data dit ondersteunen). Om deze positionering te bepalen kan enerzijds een beroep gedaan worden op bestaande data van politie of buurtmonitor en anderzijds een gesprek met een aantal sleutelactoren worden georganiseerd. Een combinatie tussen feiten en ruimte valt echter buiten dit onderzoek. In deze situaties is er een minder grote complexiteit aanwezig en is onmiddellijke actie aangewezen.

Ter illustratie toont de afbeelding hiernaast de categorisatie van de verschillende cases die verder worden gebruikt doorheen de handleidingen. Belangrijk is hierbij aan te geven dat deze categorisatie vooral dienst doet als een eerste inschatting die wordt verfijnd door deze in combinatie te bekijken met de volgende categoriseringen.

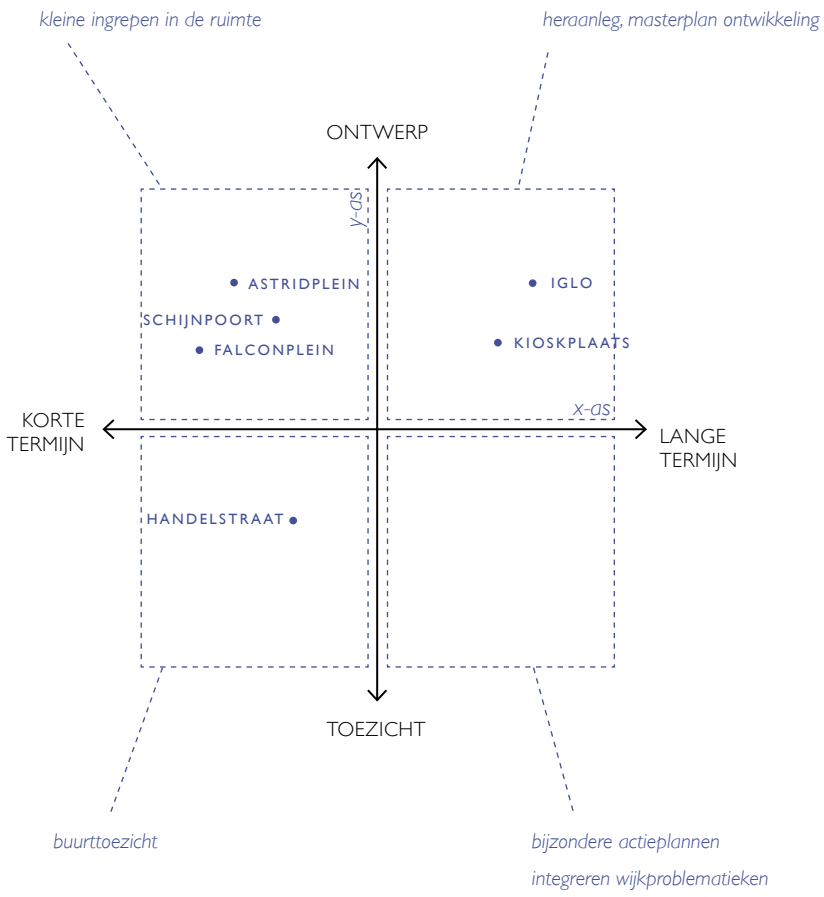

PROCES

Een tweede categorisering baseert zich op de beleidsintentie die al dan niet vooropgesteld is. Hierbij wordt aangeduid of er enerzijds de keuze wordt gemaakt om vooral in te zetten op ontwerp (voor bv. een heraanleg) of eerder op toezicht. Anderzijds wordt aangeduid of de beleidsintentie zich eerder richt op een aanpak voor de korte of lange termijn.

Zo kan er geopteerd worden voor het zoeken naar een ontwerpgerichte oplossing op de lange termijn, zoals bv. een uitgebreide heraanleg of een masterplan. Ontwerpgerichte oplossingen op de korte termijn gaan eerder over kleine ingrepen bv. om tegemoet te komen aan een bepaald specifiek probleem. Daarentegen kan er ook specifiek gekozen worden voor een toezichtsgerichte aanpak op de korte termijn. Belangrijk is hierbij aan te geven dat combinaties tussen deze intenties uiteraard mogelijk zijn binnen een geïntegreerde aanpak.

Wanneer de beleidsintentie zich enkel toespitst op toezicht op de lange termijn (bv. welzijnswerk) stellen we dat er geen duidelijke ruimtelijke beleidsintentie is uitgesproken om om te gaan met de ruimtelijke veiligheidsproblematiek. In dit geval is het belangrijk toch een keuze te maken binnen de andere mogelijke beleidsintenties.

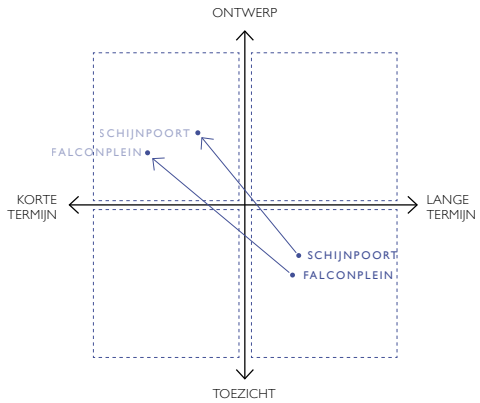

Voor de cases Falconplein en Schijnpoort is er bijvoorbeeld geen duidelijke ruimtelijke beleidsintentie gedefinieerd. Inspelend op de probleemstelling, wordt voorgesteld om te opteren voor ontwerpmatige oplossingen op de korte termijn.

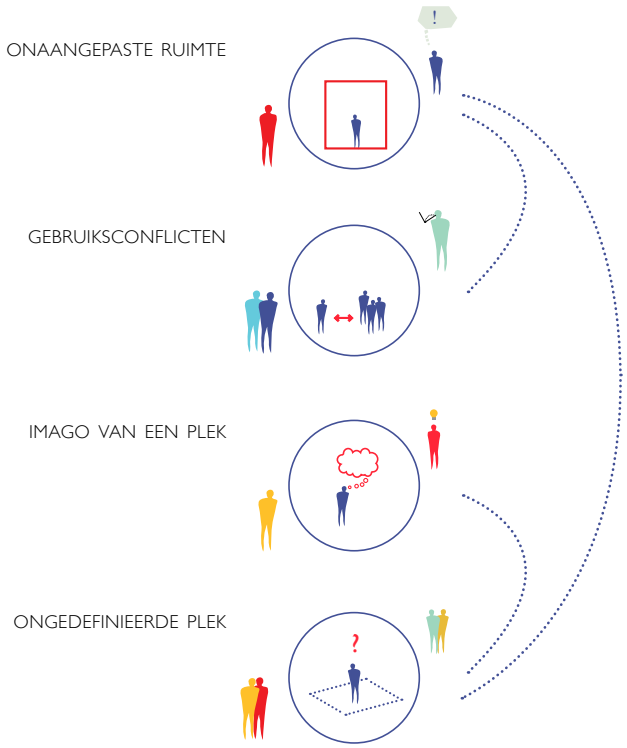

PROBLEEMSTELLING

Naast de categoriseringing op basis van ruimtelijk veiligheidsprofiel en beleidsintentie, kan een case verder geplaatst worden op basis van de onderlinge verhouding tussen vier mogelijke probleemcategoriën die een duidelijke invloed hebben op het ruimtelijk (on)veiligheidsgevoel. Dit gebeurt op basis van een gesprek met sleutelfiguren die vertrouwd zijn met deze publieke ruimtes (zoals buurtregisseurs, politie of andere veldwerkers).

Onaangepaste ruimte: Een eerste probleemstelling stelt dat wanneer de vormgeving van de publieke ruimte niet is aangepast op het eigenlijke gebruik ervan, dit kan bijdragen aan het onveiligheidsgevoel. Zo kunnen fysieke elementen bv. zorgen voor desoriëntatie of ondergebruikte plekken etc.

Gebruiksconflicten: Een tweede probleemstelling geeft aan dat wanneer de publieke ruimte intensief gebruikt wordt er verschillende claims worden gelegd op de ruimte die soms met elkaar in conflict kunnen komen.

Imago van een plek: Verder kan het negatieve imago dat gecreëerd wordt rond bepaalde plekken een sterke invloed hebben op het gepercipieerde gevoel van onveiligheid.

Ongedefinieerde plek: Wanneer publieke ruimtes geen eenduidige identiteit hebben, kan dit een impact hebben op het veiligheidsgevoel. Dit kan enerzijds wanneer op een plek waar net veel verschillende types gebruikersstromen samenkomen (zoals een transitplek als het Astridplein) of het anderzijds net gaat om een erg ongecontroleerde ruimte (zoals bv. een parking).

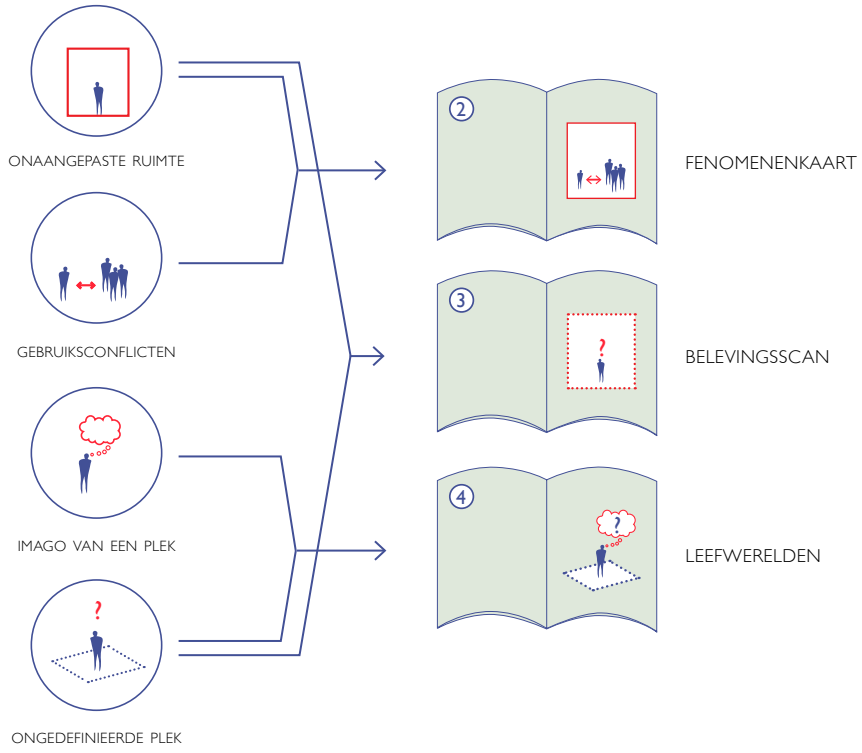

AANPAK

In het gesprek met de sleutelfiguren wordt scherp gesteld welke (combinaties van) probleemcategorieën het meeste doorwegen. Op basis hiervan (in combinatie met de categorisering op basis van veiligheidsprofiel en beleidsintentie) kan vervolgens een aanpak gekozen worden. Hierbij wordt dan ook doorverwezen naar de respectievelijke handleiding waar telkens de bijhorende aanpak wordt ontvouwen.

Onaangepaste ruimte - gebruiksconflicten: Wanneer een ruimte intensief gebruikt wordt door diverse types gebruikers, worden verschillende claims gelegd op eenzelfde plek. Indien de ruimte hier niet op aangepast is of beperkte mogelijkheden biedt, kunnen er daarom gebruiksconflicten ontstaan. Hierbij wordt doorverwezen naar handleiding 2 Fenomenenkaart.

Onaangepaste ruimte - ongedefinieerde plek: Wanneer ruimtes dienst doen als transitplekken, waar verschillende stromen en types ruimtegebruik samenkomen, kunnen ruimtelijke elementen erg bepalend zijn voor het veiligheidsgevoel. Wanneer de ruimte het vlot samengaan van verschillende stromen niet voldoende faciliteert kan dat leiden tot desoriëntatie en onzekerheid. Bepaalde ontwerpkeuzes of keuzes in de publieke (her)aanleg kunnen hierop een grote impact hebben. Hierbij wordt doorverwezen naar handleiding 3 Belevingsscan

Imago - Ongedefinieerde plek: Rond bepaalde plekken kan er een hardnekkig negatief imago heersen, wat vaak resulteert in een gebrek aan toe-eigening. Daarnaast houdt dit vaak verband met het feit dat de ruimte en het programma niet tegemoetkomen aan de werkelijke leefwereld en noden van bewoners en gebruikers. Hierbij is het belangrijk dat dit wordt meegenomen in een ontwerpproces. Hierbij wordt doorverwezen naar handleiding 4 Leefwerelden.

Op de volgende pagina volgt een overzicht van de verschillende categoriseringen en probleemstellingen die overeenstemmen met de drie volgende handleidingen.

HL 2 - FENOMENENKAART

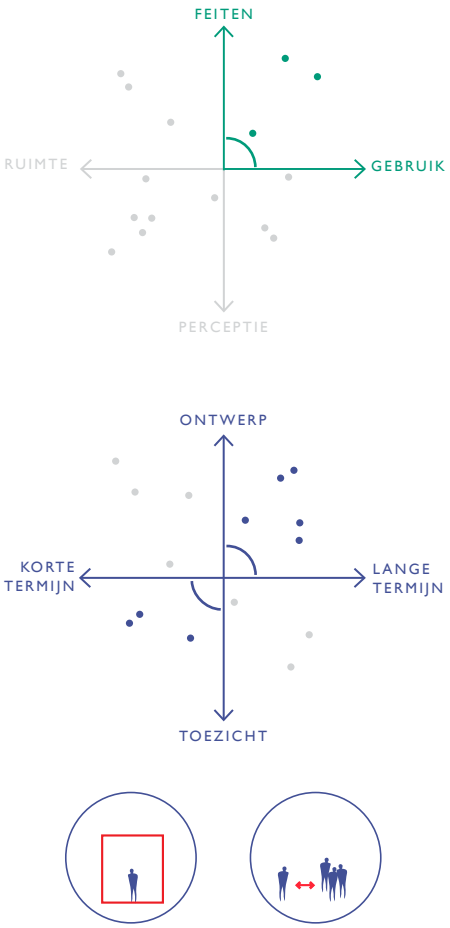

Het ruimtelijk veiligheidsprofiel bevindt zich in het kwadrant feiten en gebruik. Het onveiligheidsgevoel heeft vooral te maken met het feit dat de ruimte niet aangepast is aan gebruikspatronen wat leidt tot gebruiksconflicten. De fenomenenkaart zet zowel in op het opmaken van een referentiedocument voor heraanleg of ontwerp (lange termijn), als concrete sociale actiepunten (korte termijn).

HL 3 - BELEVINGSSCAN

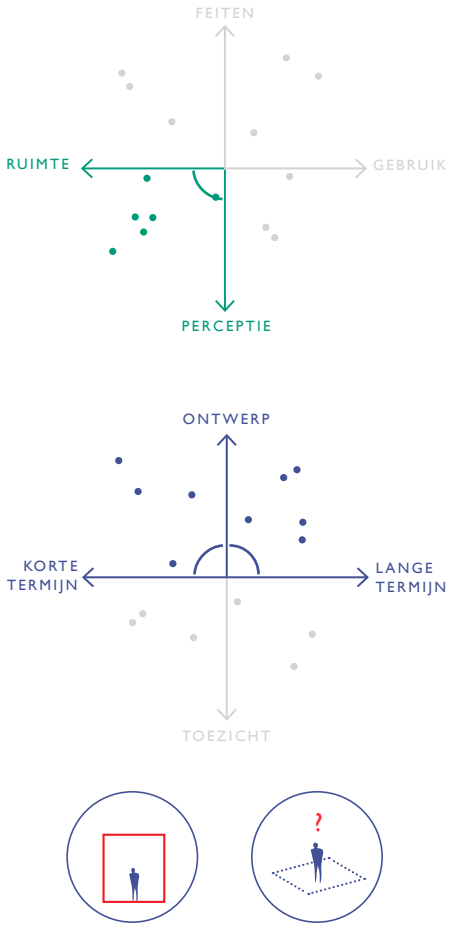

Het ruimtelijk veiligheidsprofiel bevindt zich in het kwadrant ruimte en perceptie. Het onveiligheidsgevoel heeft vooral te maken met het feit dat ruimtelijke elementen verschillende stromen niet voldoende faciliteren of net het gevoel van ongemak versterken op een ondergebruikte plek. De belevingsscan identificeert ruimtelijke pijnpunten die kunnen worden opgelost (korte termijn) en vormt daarnaast een disussietool voor ontwerp (lange termijn).

HL 4 - LEEFWERELDEN

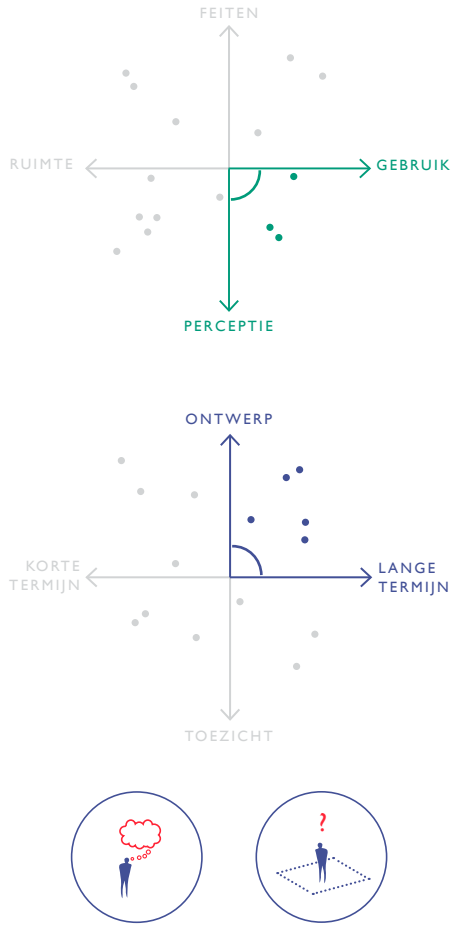

Het ruimtelijk veiligheidsprofiel bevindt zich in het kwadrant gebruik en perceptie. Het onveiligheidsgevoel heeft vooral te maken met een gebrek aan toe-eigening dat verband houdt met een negatief imago. De handleiding leefwerelden geeft een processtructuur aan om in ontwerpprocessen (bijv. een masterplan) in te spelen op de werkelijke leefwerelden, diversiteit, betrokkenheid en noden.

BUITEN DIT ONDERZOEK

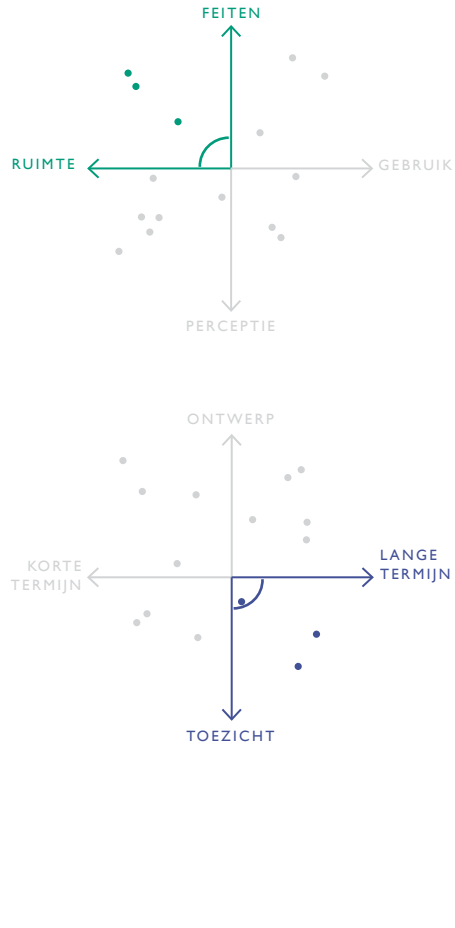

Wanneer het ruimtelijk veiligheidsprofiel zich in het kwadrant feiten en ruimte bevindt, is onmiddellijke en gerichte actie vanzelfsprekend om de ruimte hieraan aan te passen. Het kwadrant lange termijn en toezicht wijzen daarnaast op een afwezige ruimtelijke beleidsintentie. De combinatie van deze twee kwadranten valt daarmee buiten het spectrum en de probleemstelling van dit onderzoek.

RONDETAFELGESPREK

Tim Devos (studiebureau ndvr)

Pim van Gestel (Samen leven / Sociale planning)

Ilse Rossou (Samen leven / Buurtregie)

Veva Roesems (Stadsontwikkeling / Ruimte)

Emmy Camps (Stadsontwikkeling / Ontwerp en uitvoering)

Paule O'Kelly de Galway (Stadsontwikkeling / Ontwerp en uitvoering)

Jan Peeters (Stadsontwikkeling / Ontwerp en uitvoering)

Jan Pirenne (Stadsontwikkeling / Ontwerp en uitvoering)

Bob Lens (Stadsontwikkeling / Ontwerp en uitvoering)

Jaana Perdieus (Stadsontwikkeling / Ontwerp en uitvoering)

4

IMPLEMENTATIE

In een rondetafelgesprek werd deze handleiding voorgesteld aan een aantal personen die betrokken werden doorheen het onderzoek. Op deze manier werd er feedback gegeven op het onderzoeksproces, de bruikbaarheid van de handleiding en hoe er concreet mee aan de slag kan worden gegaan. Hieronder volgt een overzicht van de voornaamste opmerkingen en discussiepunten.

“ *Waar een case gepositioneerd wordt op de 2 beschreven assenkruisen (volgens ruimtelijk veiligheidsprofiel en proces) is steeds sterk afhankelijk van de prioriteiten en keuzes zoals die gemaakt worden door het beleid. Daarom is het misschien niet aan de ontwerper om deze categorisering te bepalen.*

“ *Om de cases erg precies te kunnen situeren op de assen en om te vermijden dat dit niet te subjectief is, is het misschien aangewezen om een weging te bepalen die procentueel aangeeft op welke domeinen wordt ingezet. Bv. 50% op ontwerp, 30% op straathoekwerk, 20% op technische aspecten. Dit is echter niet evident aangezien dit wellicht fundamenteel verschillend is voor elke plek die bestudeerd wordt.*

“ *Het indelen van cases op de assen werkt verhelderend, maar is niet eenvoudig voor zij die nog niet vertrouwd zijn met deze manier van werken en bijgevolg niet ten volle begrijpen hoe de categorisering in zijn werk gaat. Daarom is het nodig dat het gevolgde onderzoeksproces geduid wordt en dat duidelijk wordt aangegeven hoe en waarom deze handleidingen gehanteerd moeten worden. Dit zal een belangrijke rol spelen om het toekomstig gebruik van de handleidingen te stimuleren.*

“ *Het plaatsen van de cases en het scherpstellen van de probleemstelling kan ook gedurende het proces veranderen. De vraag is op welke manier hiermee moet worden omgegaan.*

> *Wanneer we te maken hebben met grootschalige projecten wordt er logischerwijs op verschillende domeinen gewerkt. Daarom is het vaak te 'eng' om een case volledig in één van de vier vakken te situeren.*

> *Men kan zich de vraag stellen in hoeverre het altijd noodzakelijk is om te kiezen voor één van de vier kwadranten in het assenkruis. Hoewel het categoriseren uiteraard verhelderend werkt kunnen de aanpakken beschreven in de handleidingen ook 'op zichzelf' gehanteerd worden.*

ndvr

HANDLEIDING 2 FENOMENENKAART

CASE HANDELSTRAAT

COLOFON

ndvr cvba
Marialei 29 2018 Antwerpen
Tel +32 478 25 62 12

info@ndvr.be
www.ndvr.be

in opdracht van:
Stad Antwerpen

in het kader van een conceptsubsidie
van Vlaams Stedenbeleid

INHOUD

❶ SITUERING

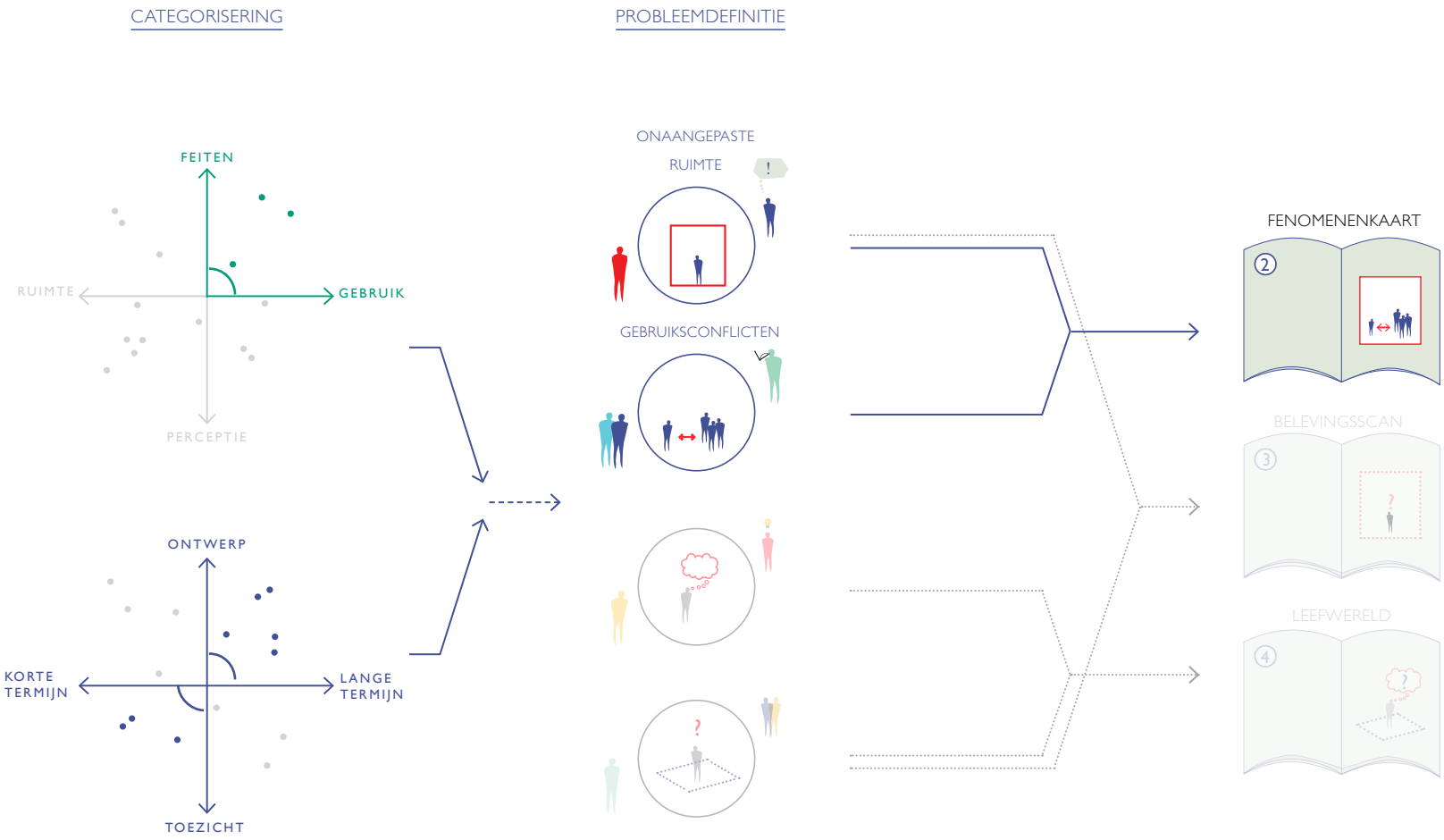

Deze handleiding spitst zich toe op publieke ruimtes waar een onveiligheidsgevoel kan opgewekt worden door een (over)intensief gebruik, waar de ruimte niet volledig op aangepast is. De aanpak vertrekt van een ruimtelijke vertaling van gebruikspatronen en interacties in een duidelijk document op basis van dialoog met lokale actoren. Dit zowel als input voor het ontwerpproces als om een participatief proces op gang te brengen en links leggen tussen sociale en ruimtelijke strategieën.

quotes sleutelfiguren

De combinatie van een smalle straat en drukke activiteit legt een hoge druk op de publieke ruimte.

Het probleem is dat mensen hier soms denken dat alles kan of mag.

Rond de school ligt het 's ochtends vol bierblikjes en zonnebloempitjes.

De discussie rond de heraanleg zit volledig vast.

Mensen voelen zich niet onveilig in de Handelstraat.

Mensen staan in groepjes buiten voor de café's en vzw's.

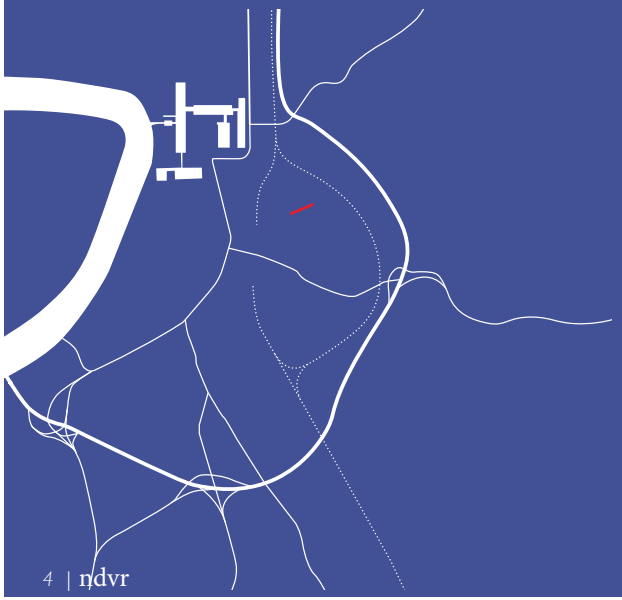

CASE HANDELSTRAAT

Hoewel er met 2400 misdrijven (2013) in Stuivenberg, de buurt waarin de Handelstraat ligt, een hoog aantal feiten gebeuren, ligt de concentratie per inwoner veel lager dan in het historisch centrum. De cijfers tonen echter wel een problematiek van druggerelateerde feiten en slagen en verwondingen. Op basis van gesprekken wordt aangegeven dat de Handelsstraat te maken heeft met een intensief gebruik in een buurt waar gebruiksvriendelijke publieke ruimte schaars is. Talrijke functies, die een divers profiel van gebruikers aantrekken, hebben zich in de Handelstraat gevestigd wat vaak in conflict treedt met het gebrek aan uitwijkingsmogelijkheden en verkeersproblemen. De Handelstraat heeft een belangrijke sociale functie als etnische winkelstraat, ontmoetingsruimte en ook hangplek in een buurt met zowel beperkte woonruimte als publieke ruimte. Dit veroorzaakt conflicten en klachten die vooral gedefinieerd worden als overlast. De focus op overlast komt ook terug in de sluikstortproblematiek met gemiddeld 4700 sluikstortmeldingen per km² voor de Zavel en Stuivenberg West (2014). Heraanleg ligt reeds op tafel, maar handelaars, politie en gebruikers slagen er niet in om op een constructieve manier in dialoog te treden, voorbij te gaan aan de verschillende belangen en de discussie rond de heraanleg terug open te gooien.

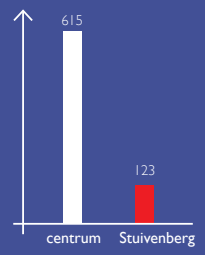

MISDRIJVEN/1000 INW (2013)

DIAGNOSE

DENSITEIT # INW/KM² (2015)

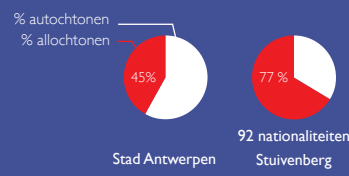

HERKOMST BEVOLKING (2015)

bron: Buurtmonitor Stad Antwerpen (Laatst bekeken 21/09/2015)

PIZZERIA
Da Giovanni
RISTORANTE

alberio

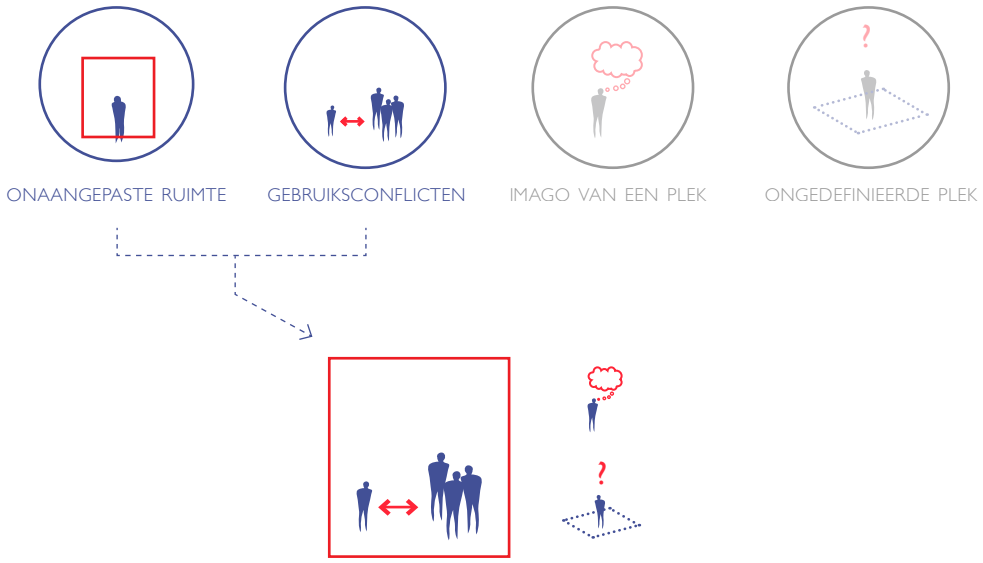

Wanneer de publieke ruimte zeer intensief gebruikt wordt door diverse types gebruikers, worden verschillende claims gelegd op eenzelfde plek. Indien de ruimte hier niet op aangepast is of beperkte mogelijkheden biedt, kunnen er daarom gebruiksconflicten ontstaan. Hoewel deze vaak weinig ernstig zijn, creëert dit soms een gevoel van spanning en onveiligheid of kan de ruimte overweldigend overkomen voor wie er niet mee vertrouwd is. Vaak kan dit versterkt worden door het feit dat deze plekken daarnaast een negatief imago hebben naar de buitenstaander toe. Wat ontwerp en (her)aanleg betreft is het daarom vaak niet evident om noden en gebruikspatronen in te schatten en gedeelde belangen te identificeren. Een debat rond de ruimtelijke kenmerken en sociale interactie kan echter wel een hefboom vormen om een dialoog te starten rond ruimtegebruik, wat al dan niet tolerabel is en hoe er een gedragen middenweg kan gevonden worden.

CASE HANDELSTRAAT

- Een levendige plek- met bovenlokale aantrekkingskracht.
- Gesitueerd binnen een wijk met schaarse publieke ruimte en negatief imago.
- Een grote druk op de publieke ruimte.
- Combinaties van gebruiksruimte, doorstroom en commerciële functies.
- Een samenspel van conflicterende belangen en vormen van ruimtegebruik.
- Types ruimtegebruik waar de ruimte niet aan aangepast is.
- Een gebrek aan duidelijkheid over noden en beperkingen.
- Gebrek aan duidelijkheid over de verantwoordelijkheden van verschillende actoren.
- De heraanleg kan bestaande gebruikspatronen faciliteren en conflicten reduceren.
- De heraanleg vergt daarom het zorgvuldig in kaart brengen van interacties.

“

De Handelstraat bevindt zich in een hechte gemeenschap; velen begroeten elkaar op straat. Ondanks dit voor een sociale controle zorgt, leidt dit ook tot opstoppingen voor doorgaand verkeer op het smalle voetpad of kan dit als intimiderend ervaren worden door buitenstaanders.

Het verschil in snelheden tussen de uitladende leveranciers voor de winkels en het doorgaand verkeer leidt tot conflicten in het verkeer.

”

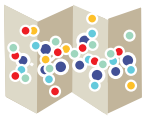

EEN 'FENOMENENKAART'
DIE AANGROEIT OP BASIS VAN DIALOOG

❷

AANPAK

Bij een problematiek van storende interacties wordt er vaak niet verder gegaan dan het politioneel optreden tegen overlast. Deze handleiding wil daarom tegelijkertijd inzetten op het initiëren van een dialoog rond 'gedragscodes' als een duidelijke input leveren voor het ontwerpproces. Dit omdat de probleemdefinitie aangeeft dat ruimtelijke kwesties en samenlevingsproblematieken hier nauw samenhangen, wat een gecombineerde procesvoering noodzakelijk maakt.

Op basis van observaties wordt er een gebruiksanalyse opgemaakt. De belangrijkste, typerende interacties worden ruimtelijk vertaald in een leesbare kaart. Deze basiskaart wordt verder opgebouwd in dialoog met lokale actoren zodat een nauwkeurige collectieve kaart ontstaat die als toetsingskader kan dienen voor het ontwerp alsook een duurzaam overlegplatform initieert en handvaten biedt voor korte termijn oplossingen. De kaart moet bovenal herkenbaar zijn, aanleidingen geven om persoonlijke input te leveren en makkelijk op te stellen zijn. Op deze manier worden dagelijkse fenomenen en interacties expliciet gemaakt en ruimtelijk vertaald. In deze handleiding wordt een aanzet gegeven hoe dit grafisch weergegeven zou kunnen worden. Hier is men echter vrij in, zolang het aanleiding geeft tot dialoog.

Door het co-construeren van deze kaart wordt er verder gegaan dan het identificeren van conflicten en tegengestelde belangen. De 'fenomenenkaart' wil vooral een participatief proces op gang brengen en links leggen tussen sociale en ruimtelijke strategieën, waar deze vaak ontbreken. Op deze manier kan een heraanleg of ingreep een hefboom vormen voor een gecombineerde sociaal-ruimtelijke aanpak.

PROCESSTRUCTUUR

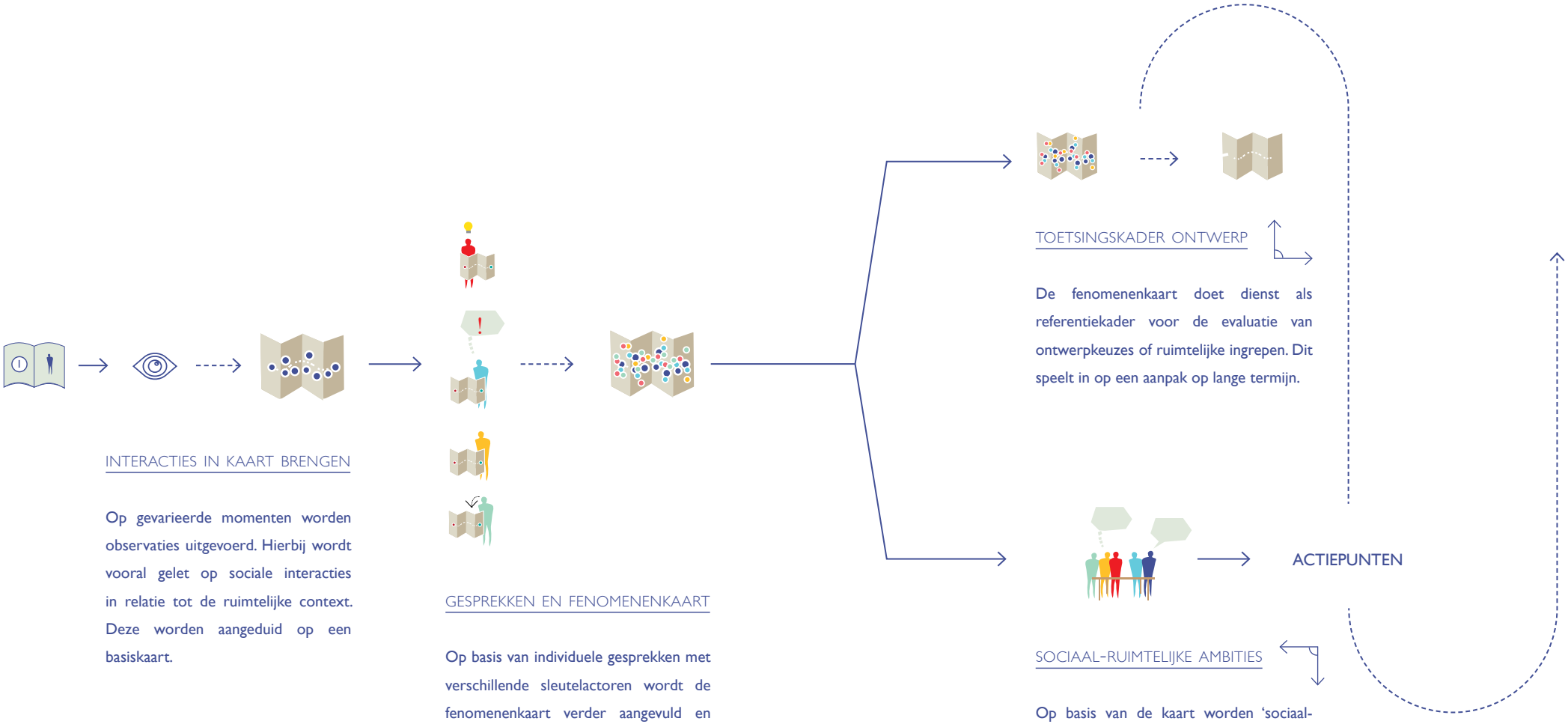

INTERACTIES IN KAART BRENGEN

Op gevarieerde momenten worden observaties uitgevoerd. Hierbij wordt vooral gelet op sociale interacties in relatie tot de ruimtelijke context. Deze worden aangeduid op een basiskaart.

GESPREKKEN EN FENOMENENKAART

Op basis van individuele gesprekken met verschillende sleutelactoren wordt de fenomenenkaart verder aangevuld en wordt gereageerd op de geobserveerde fenomenen. Op deze manier wordt gaandeweg een focusgroep opgesteld. Al deze reacties worden samengevoegd in de uiteindelijke kaart die wordt afgetoetst in een workshop met de focusgroep.

TOETSINGSKADER ONTWERP

De fenomenenkaart doet dienst als referentiekader voor de evaluatie van ontwerpkeuzes of ruimtelijke ingrepen. Dit speelt in op een aanpak op lange termijn.

SOCIAAL-RUIMTELIJKE AMBITIES

Op basis van de kaart worden 'sociaal-ruimtelijke ambities' geformuleerd; sociale doelstellingen met een ruimtelijk project als hefboom. De verantwoordelijkheid om deze te bewaken ligt bij de focusgroep. Deze worden vertaald in concrete actiepunten op korte termijn die gekoppeld kunnen worden aan het ontwerpproces.

3 OPMAAK

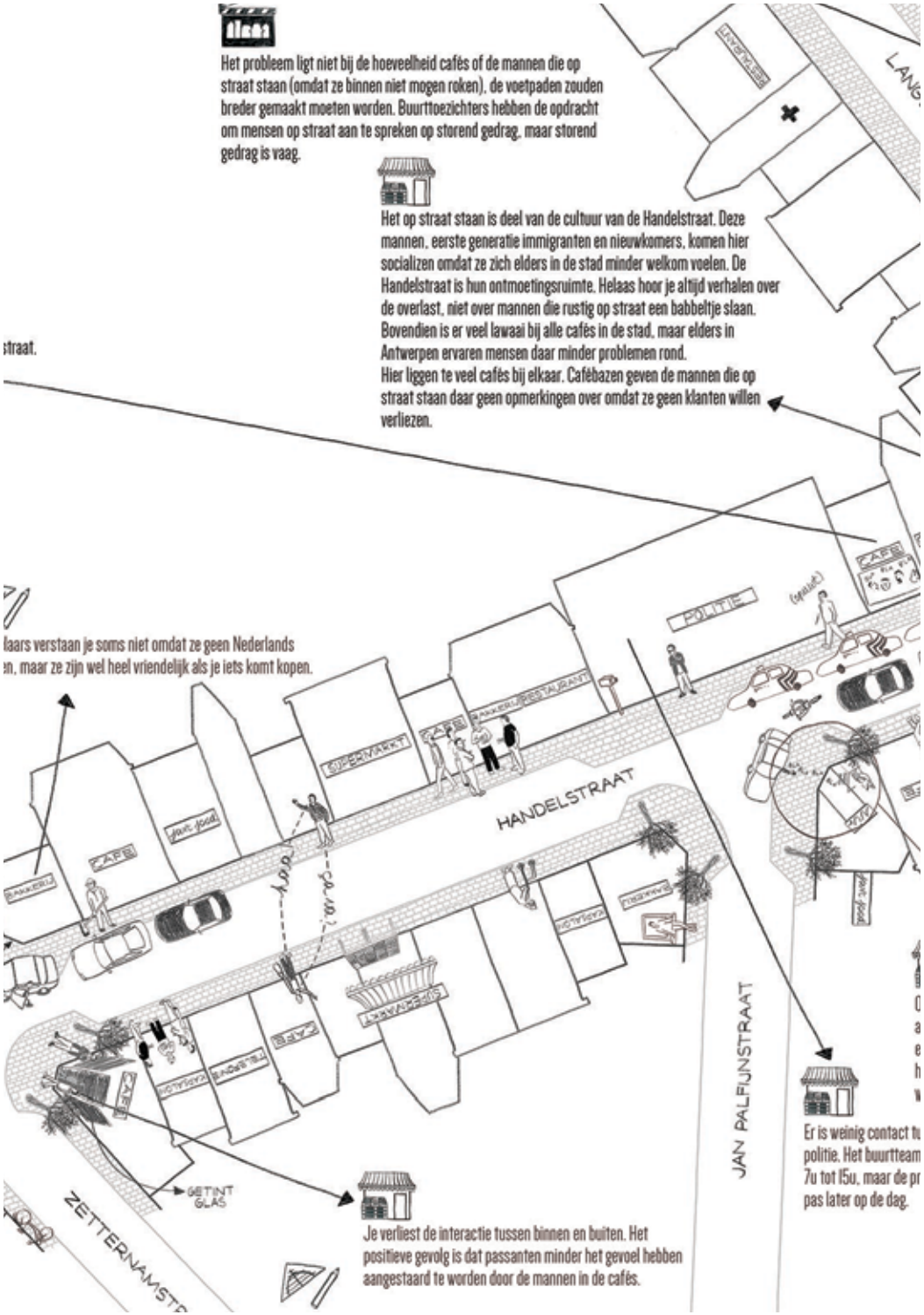
Het probleem ligt niet bij de hoeveelheid cafés of de mannen die op straat staan (omdat ze binnen niet mogen roken), de voetpaden zouden breder gemaakt moeten worden. Buurttoezichters hebben de opdracht om mensen op straat aan te spreken op storend gedrag, maar storend gedrag is vaag.
Het op straat staan is deel van de cultuur van de Handelstraat. Deze mannen, eerste generatie immigranten en nieuwkomers, komen hier socializen omdat ze zich elders in de stad minder welkom voelen. De Handelstraat is hun ontmoetingsruimte. Helaas hoor je altijd verhalen over de overlast, niet over mannen die rustig op straat een babbeltje slaan. Bovendien is er veel lawaai bij alle cafés in de stad, maar elders in Antwerpen ervaren mensen daar minder problemen rond.
Hier liggen te veel cafés bij elkaar. Cafébazen geven de mannen die op straat staan daar geen opmerkingen over omdat ze geen klanten willen verliezen.
straat.
laars verstaan je soms niet omdat ze geen Nederlands
n, maar ze zijn wel heel vriendelijk als je iets komt kopen.
POLITIE
SUPERMARKT
HANDELSTRAAT
JAN PALFIJNSTRAAT
ZETTERNAMSTR
GETINT GLAS
Er is weinig contact tu
politie. Het buurtteam
7u tot 15u, maar de pr
pas later op de dag.
Je verliest de interactie tussen binnen en buiten. Het positieve gevolg is dat passanten minder het gevoel hebben aangestaard te worden door de mannen in de cafés.

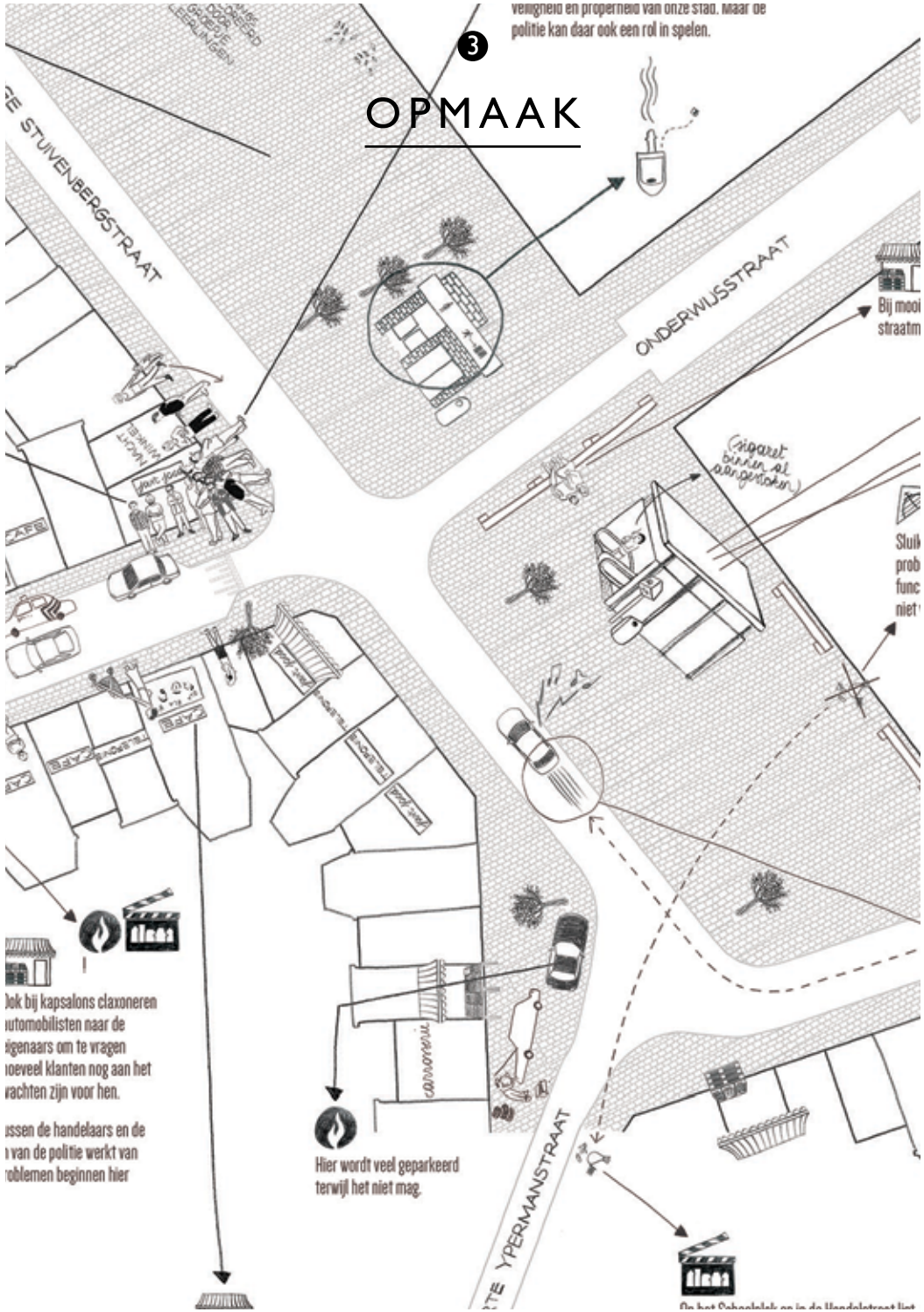
veiligheid en properheid van onze stad. Maar de politie kan daar ook een rol in spelen.
STUIVENBERGSTRAAT
ONDERWIJSSTRAAT
(sigaret binnen al aangestoken)
Bij meoi
straatm
Stuik
prob
func
niet
lok bij kapsalons claxoneren
utomobilisten naar de
igenaars om te vragen
oeveel klanten nog aan het
achten zijn voor hen.
ussen de handelaars en de
van de politie werkt van
roblemen beginnen hier
Hier wordt veel geparkeerd terwijl het niet mag.
YPERMANSTRAAT

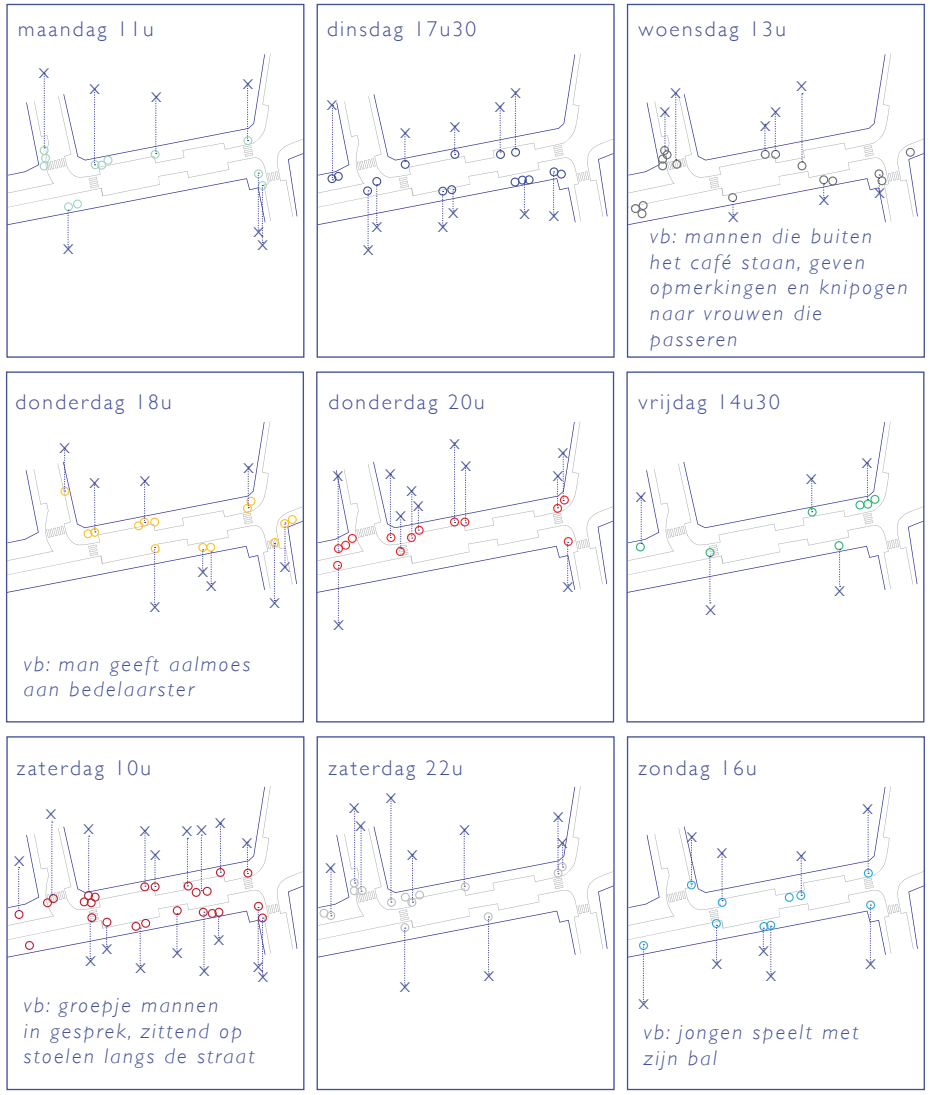

OBSERVATIES

Er wordt gestart vanuit een goede basiskaart, bijvoorbeeld het groot referentie bestand of een satellietfoto. Op verschillende momenten van de dag, verspreid over een hele week, worden observaties uitgevoerd. Zo werden er voor de Handelstraat 9 momenten gekozen. Belangrijk is hierbij te bewaken dat er voldoende spreiding is (‘s ochtends, ‘s avonds, werkdagen, weekends, etc.).
Wanneer de plek zeer onbekend is, kunnen enkele verkennende observaties worden georganiseerd voordat de observaties bijdragen tot het optekenen van de interacties. Dit zal toelaten al een eerste beeld te kunnen vormen en daarna doelgericht observaties te starten, eveneens gestuurd vanuit gesprekken met sleutelfiguren opgestart tijdens handleiding 1.

Tijdens dit veldwerk wordt zo gedetailleerd mogelijk nota genomen van de sociale interacties die geobserveerd worden. Waar mensen staan, zitten, bewegen, wordt gelocaliseerd op kaart met specifieke focus op interacties tussen personen. Ook het verkeer en geparkeerde auto’s spelen daarbij een rol. Daarnaast is het belangrijk dat op een kaart wordt aangeduid waar de ruimte groter of kleiner wordt waargenomen en waar mensen verzamelen. Het is belangrijk om hierbij voldoende foto’s te nemen en zorgvuldig op de kaart aan te duiden waar welke interacties worden waargenomen.

De opzet is niet om hierbij zo volledig mogelijk te zijn, maar vooral om een duidelijk beeld te krijgen van de typerende gebruiks- en interactiepatronen van een plek en deze zorgvuldig in de ruimte te situeren. Hierbij wordt in het bijzonder aandacht besteed aan de interacties die relateren aan de ruimtelijke omgeving, bijv. een bepaald gebruik van het straatmeubilair, interacties tussen winkeluitbaters en mensen op straat etc. Er wordt een zekere saturatie beoogt die het aantal observaties zal beïnvloeden.

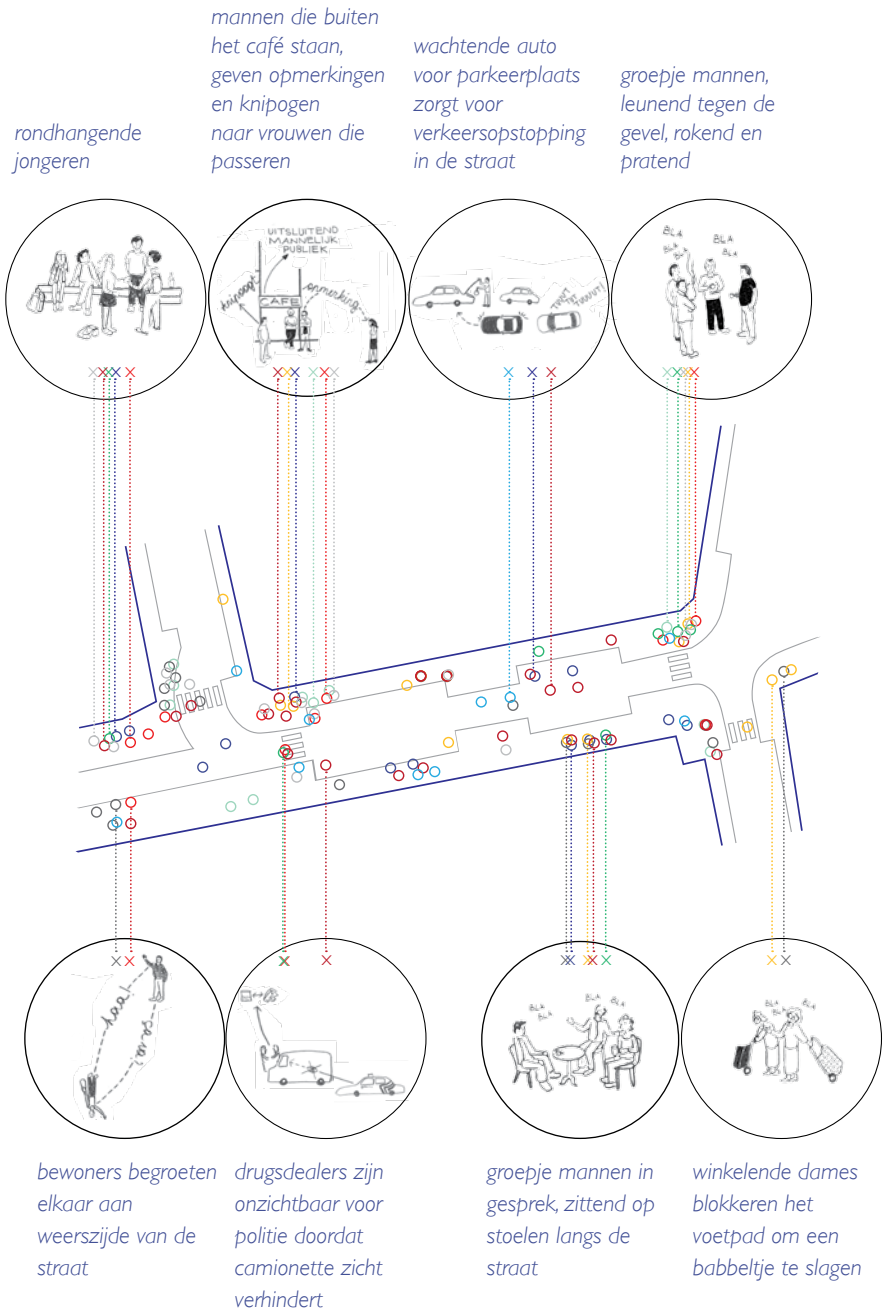

FENOMENENKAART

Telkens worden de observaties eenduidig aangeduid op de basiskaart. Door de verschillende observaties te overlappen wordt duidelijk welke interacties vaak voorkomen, waar mensen veel samenkomen of wat erg typerend is voor deze plek.

Op basis van deze overlap wordt er een samenvatting gemaakt: de meest voorkomende, meest typerende of meest opvallende interacties worden geselecteerd. Deze geselecteerde interacties noemen we ‘fenomenen’ (zie voorbeeldjes hiernaast). Let hierbij in het bijzonder op de relatie tussen de straatcondities en interacties en hoe de ruimte wordt geclaimd, zowel actief als passief; bv. verkeersproblemen, hangjongeren, vrouwen die winkelen en de stoep blokkeren voor doorgaand “verkeer”/voetgangers.

Hierna kan de ‘fenomenenkaart’ worden opgebouwd. Allereerst is het noodzakelijk om de basiskaart aan te vullen met de nodige achtergrond: aanduiden van bepaalde functies (winkels, woningen etc.), vaste objecten in de publieke ruimte, parkeerplaatsen en ondergrond. Op deze kaart worden vervolgens de ‘fenomenen’ aangeduid met behulp van de voorziene grafische templates. De voorziene lijst kan waar nodig aangevuld worden en/of de templates kunnen gespecifieerd worden met bijschriften en nota’s waar nodig, indien de fenomenen zeer specifiek zijn (bv. “knipoogt”).

Deze eerste fenomenenkaart, opgebouwd vanuit observaties, dient hierna als basis voor gesprekken met lokale actoren, dus hoeft nog niet genuanceerd of volledig te zijn. Het geschetste beeld moet daarbij bovenal een herkenbare situatieschets van de plek meegeven. De illustratieve weergave, zoals getoond in deze handleiding, kan als voorbeeld dienen voor het opbouwen van een eigen fenomenenkaart. Men is echter vrij beroep te doen op eigen kunnen of grafische vereenvoudiging. Het doel is bovenal dat het geheel aanzet geeft tot dialoog tussen de verschillende actoren.

MENSEN

VERKEER

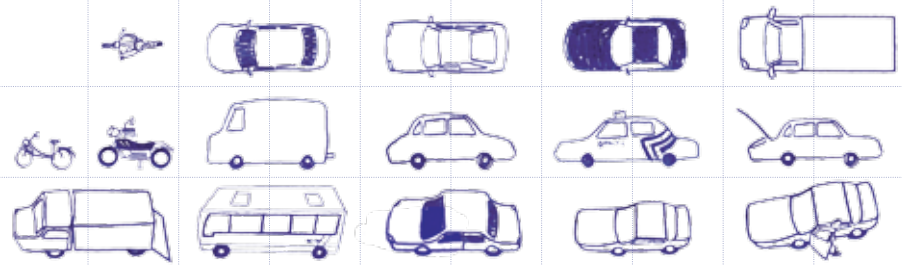

OBJECTEN

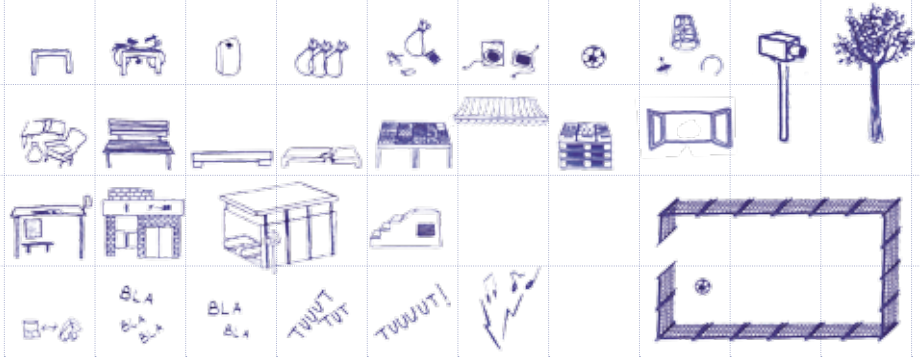

FENOMENEN

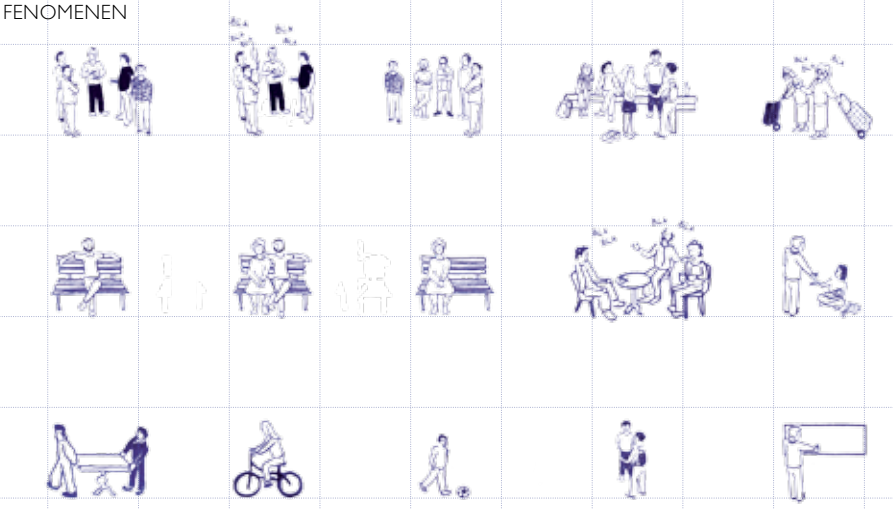

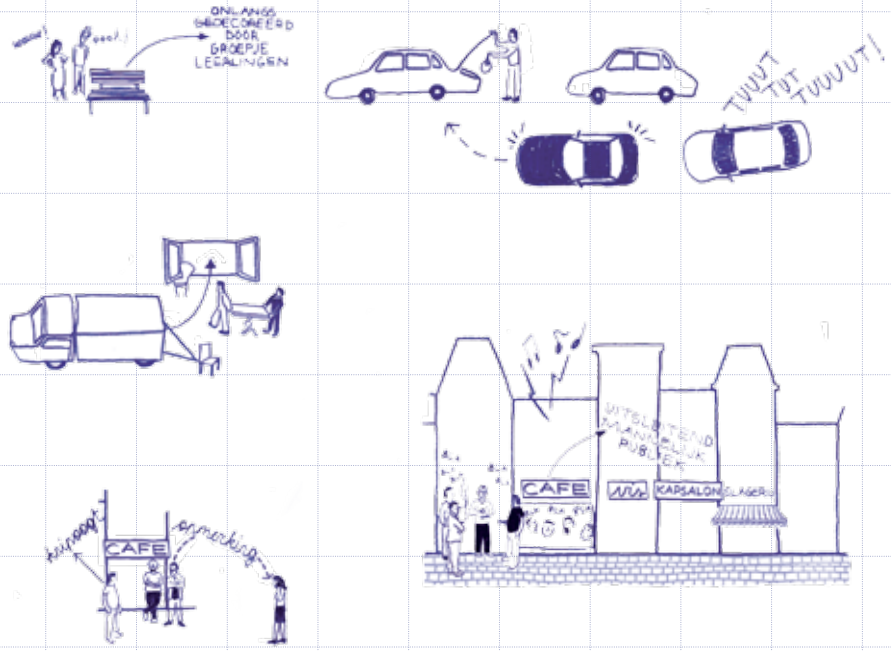

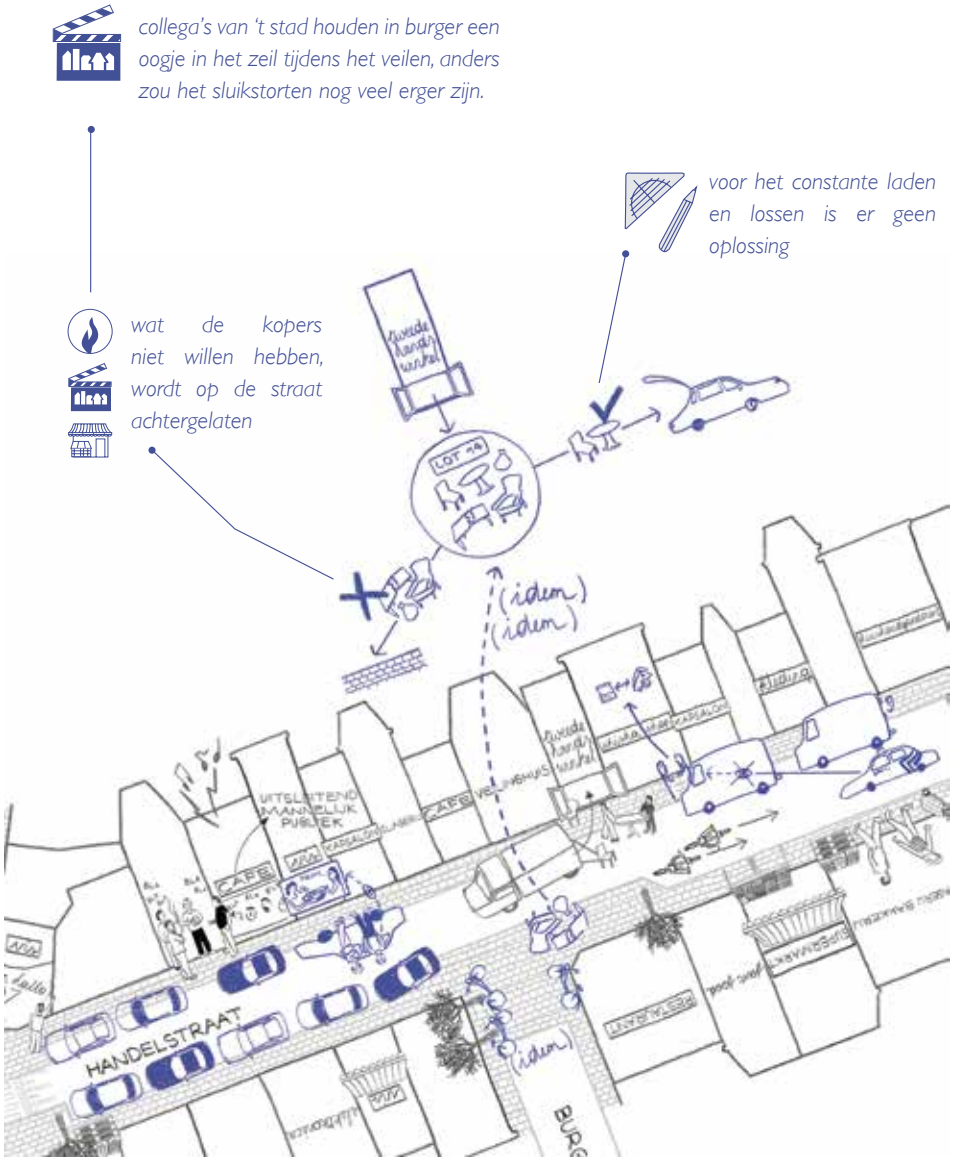

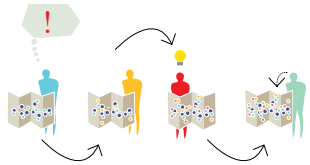

INTERVIEWS ACTOREN FOCUSGROEP

Op basis van de fenomenenkaart worden interviews afgenomen met verschillende actoren. De geïnterviewde personen zullen hierna ook de focusgroep vormen. De geselecteerde actoren zijn idealiter een combinatie van stedelijke diensten die in het veld werken en uitgebreid vertrouwd zijn met de context (bv. buurtregisseur, politie, veldwerker, opbouwwerkers) alsook aanspreekbare buurtactoren indien die een aanwijsbare vertegenwoordiger hebben (bv. een vertegenwoordiger van een buurtvereniging, een handelaarsorganisatie, etc.).

De interviews worden individueel afgenomen en de kaart dient hierbij als leidraad. Telkens wordt de gehele kaart en de waargenomen fenomenen overlopen. De fenomenen kunnen zo aangevuld worden met eigen input vanuit specifieke lokale kennis. Bedoeling is dat de verschillende visies of standpunten ten op zichte van de fenomenen op deze manier verzameld worden. Daarnaast kunnen uiteraard ook extra fenomenen aangebracht worden door de geïnterviewde actoren.

Na het consulteren van de volledige focusgroep kunnen deze reacties zowel via tekening als met quotes toegevoegd worden, wat leidt tot een rijke fenomenenkaart. Deze quotes kunnen zich beperken tot korte omschrijvingen en worden verrijkt met een logo van de betrokken partij. Zo wordt er toegelaten in detail te treden, krijgt de kaart dimensie en schetst ze het bestaande debat rond de plek in kwestie.

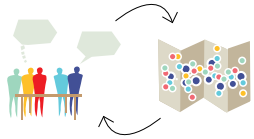

WORKSHOP FOCUSGROEP

Nadat de kaart aangevuld is met de verschillende reacties die werden verzameld in de interviews, wordt er een workshop georganiseerd waar idealiter alle geïnterviewde personen aan deelnemen. Op dit moment worden de verschillende fenomenen en de reacties daarop overlopen en wordt geverifieerd of de kaart volledig genoeg is.

Zo worden de actoren van de focusgroep vertrouwd gemaakt met elkaars perceptie op de verschillende fenomenen. Het debat dat hieruit volgt wordt gezien als de eerste bijeenkomst van de focusgroep en vormt het startpunt tot het samen definiëren van sociaal ruimtelijke ambities.

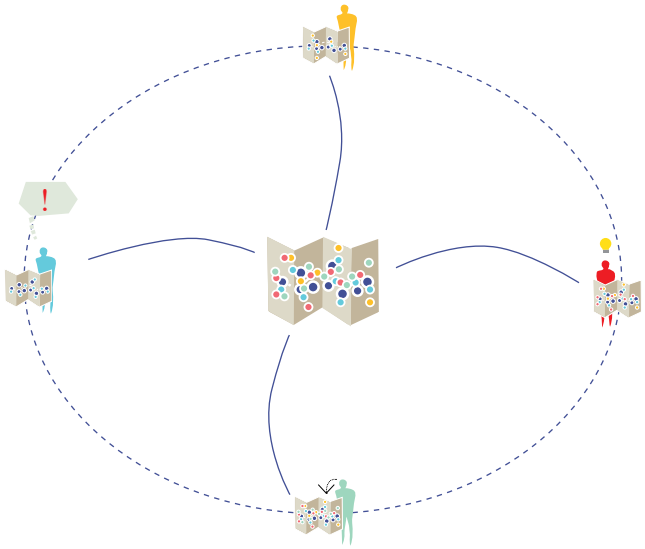

< WORKSHOP SLEUTELFIGUREN

SOCIAAL RUIMTELIJKE AMBITIES

De fenomenenkaart legt relaties tussen ruimtelijke kenmerken en sociale interacties. Op basis van deze relaties kunnen in het kader van een project of ingreep naast louter ruimtelijke doelstellingen ook 'sociaal-ruimtelijke ambities' gedefinieerd worden. Deze ambities concretiseren enerzijds sociale doelstellingen waarvoor een ruimtelijk project als hefboom kan dienen, maar geven anderzijds duidelijke uitgangspunten voor concrete actiepunten op korte termijn. Op deze manier worden sociale aspecten geïntegreerd in ruimtelijke ontwikkelingen, waarbij de focusgroep de verantwoordelijkheid krijgt om deze ambities te bewaken en op basis daarvan het ontwerp kan aftoetsen en bijsturen of actie kan ondernemen. De doorvertaling van deze ambities naar concrete actiepunten kan zo gekoppeld worden aan het ontwerpproces. Dit laat toe zowel op korte als lange termijn de fenomenenkaart in te zetten in de herontwikkeling van de publieke ruimte.

> *De cafébazen en winkeleigenaars kunnen mee bewaken dat de stoep minder geclaimd wordt door grotere groepen zonder dat dit het karakter van de Handelstraat als ontmoetingsplek in de weg hoeft te staan.*
>
> *Lokale partijen kunnen samen de bewustwording stimuleren dat mensen voor een kortstondig bezoek, wanneer ze bijvoorbeeld enkel een koffie komen drinken, niet met de auto hoeven te komen. Er zou zelfs een campagne rond kunnen worden opgezet.*

< HANDELSTRAAT - VRIJDAG 11u

RONDETAFELGESPREK

Tim Devos (studiebureau ndvr)

Pim van Gestel (Samen leven / Sociale planning)

Jan Pirenne (Stadsontwikkeling / Ontwerp en uitvoering)

Bob Lens (Stadsontwikkeling / Ontwerp en uitvoering)

4 IMPLEMENTATIE

In een rondetafelgesprek werd deze handleiding voorgesteld aan een aantal personen die betrokken werden doorheen het onderzoek. Op deze manier werd er feedback gegeven op het onderzoeksproces, de bruikbaarheid van de handleiding en hoe er concreet mee aan de slag kan worden gegaan. Hieronder volgt een overzicht van de voornaamste opmerkingen en discussiepunten.

“ *Soms is het moeilijk om te bepalen wanneer een analyse precies volledig genoeg is. Daarbij is het steeds belangrijk om te evalueren of er nog bepaalde types kennis niet zijn opgenomen en moet er daarnaast rekening gehouden worden met veranderingen die spelen in een buurt (zoals bepaalde fenomenen die zich verplaatsen of de impact van het seizoen op de gebruikspatronen). Daarom is het relevant, zoals deze handleiding ook aangeeft, om analyses tussentijds bij te werken.*

“ *De selectie van eventuele vervolgopdrachten of cases om de handleidingen in gebruik te nemen, wordt bij voorkeur bepaald vanuit een opdracht van het bestuur. Er zijn daarbij een aantal cases die zinvol zouden zijn: dat kan gaan over typegebieden zoals Nationalestraat, kerkstraat of Turnhoutsebaan of daarnaast bv. de Paardenmarkt waar er een link gezocht kan worden met de heraanleg in de volgende legislatuur of tijdelijke ingrepen in het kader van de burgerbegroting.*

“ *Het is bijzonder belangrijk dat de ‘sociale kennis’ die op basis van deze handleiding wordt verzameld over een projectgebied zo vroeg mogelijk op tafel komt. Op deze manier kan het analyses en ontwerpvoorstellen versterken. Het is daarentegen minder zinvol om halverwege in een lopend planningsproces te proberen inbreken met dit soort oefening.*

“ *Om te evalueren wanneer je deze handleiding moet toepassen is het belangrijk om te omschrijven hoe je de ‘urgentie’ kan bepalen. Dit hangt af van de complexitiet van de probleemstelling, de omvang van het projectgebied, de variatie aan types stakeholders enz. Zo is een drukke winkelstraat zoals de Handelstraat duidelijk een goed voorbeeld .*

> *Deze aanpak heeft een bredere potentie dan enkel toepassingen op plekken met een ruimtelijke onveiligheidsproblematiek waar een concrete heraanleg op de agenda staat. Zo kan de handleiding helpen om vanuit diverse invalshoeken de prioriteiten voor een gebied vast te leggen.*

> *Idealiter zou een consulent openbaar domein de voortrekkersrol kunnen opnemen bij het uitvoeren van deze aanpak, vanwege zijn/haar positionering tussen bestuur en stadsdiensten. Ontwerpers hoeven daarom misschien geen 'trekkersrol' op te nemen in de opmaak van deze kaart, maar kunnen helpen met de visuele vertaling van de vaststellingen. Bovendien zou er kunnen gewerkt worden met deelopdrachten bv. Dienst Samenleven voert de sociale analyse uit en OS/BI de analyse rond winkels.*

> *Dit type kaart maakt het mogelijk om in een oogopslag de situatie weer te geven. Daarom kan de kaart naast zijn analytisch doel ook worden ingezet om gesprekken met bewoners meer interactief te maken en open te trekken. Aftoetsen met bewoners kan daarnaast ook helpen om de kaart verder aan te vullen, dit kan bijvoorbeeld opgenomen worden door SWO.*

> *Het is wel belangrijk om op te letten dat het visualiseren van noden en wensen niet ten koste gaat van de inhoudelijke argumentatie over de zinvolheid van bepaalde ingrepen.*

> *Een moeilijkheid kan zijn dat deze analyse niet te verenigen blijkt met bepaalde beleidsprioriteiten. Daarom stelt zich de vraag of de uitspraken op de kaart ook niet tijdig 'afgetoetst' moeten worden.*

ndvr

HANDLEIDING 3 BELEVINGSSCAN

CASE ASTRIDPLEIN
CASE SCHIJNPOORT
CASE FALCONPLEIN

COLOFON

ndvr cvba
Marialei 29 2018 Antwerpen
Tel +32 478 25 62 12

info@ndvr.be
www.ndvr.be

in opdracht van:
Stad Antwerpen

in het kader van een conceptsubsidie
van Vlaams Stedenbeleid

INHOUD

I SITUERING

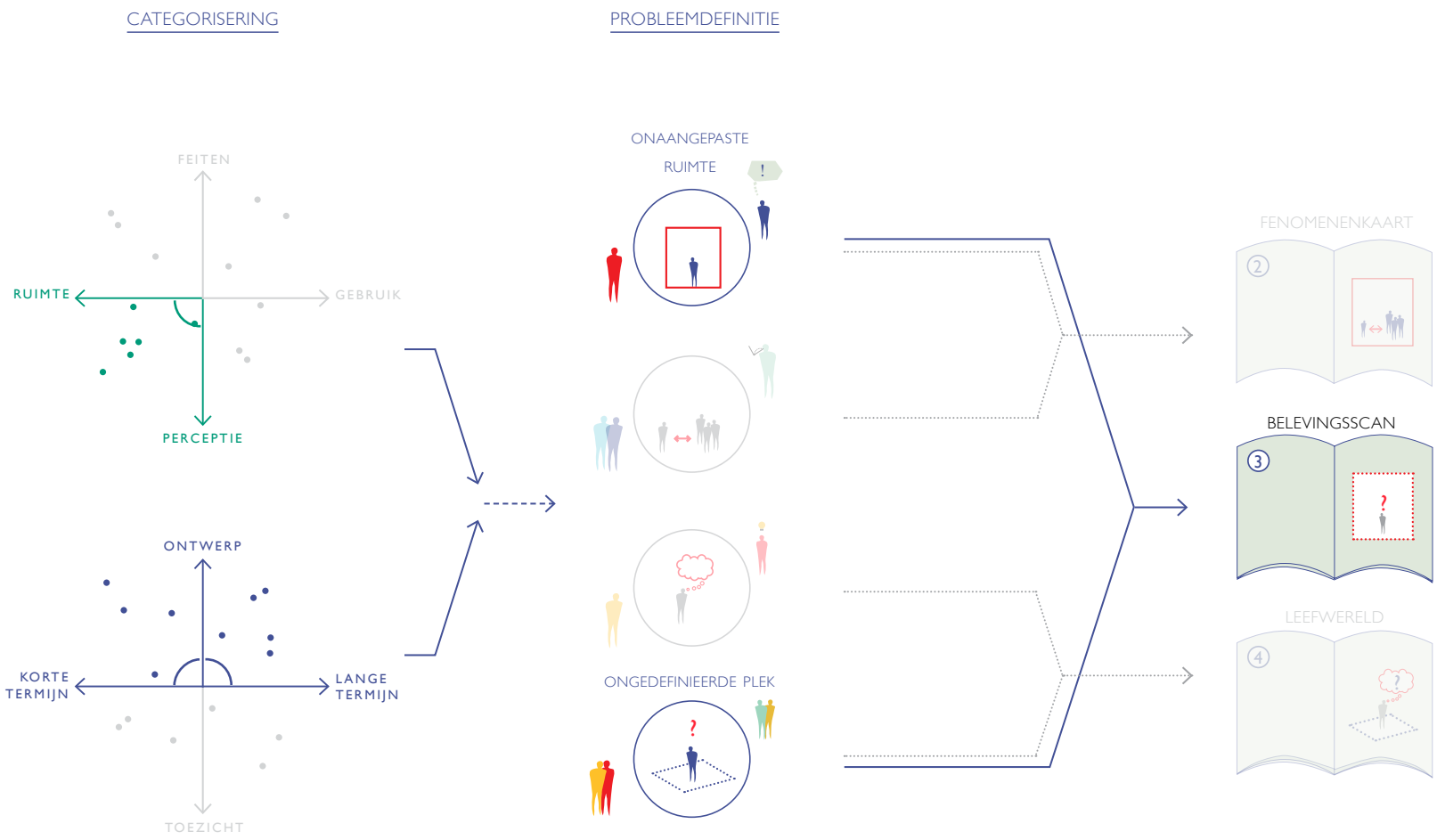

Deze handleiding spitst zich toe op publieke ruimtes waar een onveiligheidsgevoel wordt opgewekt doordat verschillende types ruimtegebruik en 'stromen' niet ondersteund worden door de manier waarop de ruimte is vormgegeven. Deze aanpak omschrijft een duidelijke analysemethode om de ruimtelijke elementen te bepalen die een invloed hebben op de perceptie van veiligheid. Daarnaast geeft het een manier om te bepalen welke problemen prioriteit zouden moeten krijgen binnen een ontwerpproces of korte termijn met een beperkte ingreep beantwoord kunnen worden.

quotes sleutelfiguren

Het Astridplein wordt door verschillende gebruikers totaal anders gebruikt. Het is belangrijk dat zowel toeristen, passanten als bewoners en werknemers er hun plaats vinden.

Het Astridplein is een verzameling van verschillende types ruimtes. Hoe combineer je een verblijfsruimte met een transitzone?

Samenloop van wachtende mensen voor de bus zorgt voor hinder van een vlotte doorstroom, voor fietsers en blokkeert eveneens de metrouitgang.

De verschillende ongedefinieerde hoeken in de ondergrondse ruimte geven een gevoel van onbehagen.

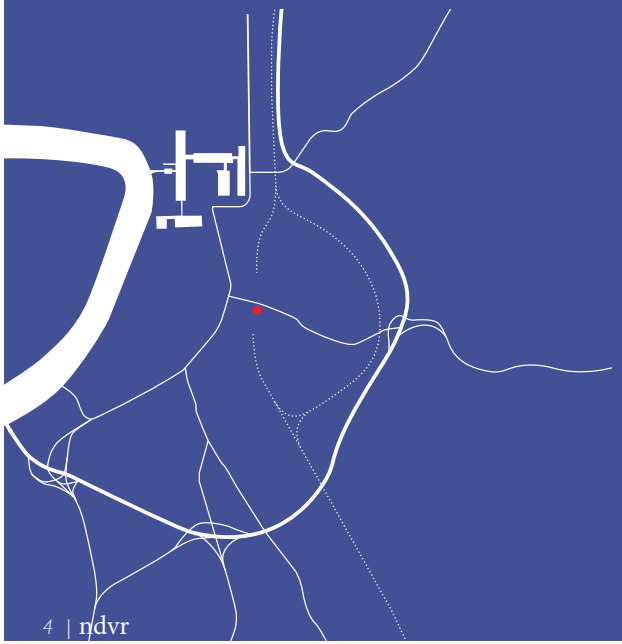

CASE ASTRIDPLEIN

Het Astridplein is een transitplek en een knooppunt waar veel verschillende stromen in de stad samenkomen. Daarnaast is de plek ook een stedelijk plein, waardoor het ook een verblijfsfunctie heeft. Hoewel de plek een relatief beperkte feitelijke problematiek heeft (naast fietsdiefstal en overlast van zwaar hulpbehoevende slapers in de ondergrondse ruimte), creëert de plek wel een perceptie van onveiligheid voor velen en staat de vormgeving van de ruimte het gebruik of de toe-eigening van de ruimte als verblijfsplek in de weg. De aanleg van het plein leidt op sommige plaatsen tot desoriëntatie, ongebruikte ruimtes of hindert bepaalde gebruikspatronen. In de publieke ruimte onder het plein versterkt het ondergrondse karakter deze dynamiek. Daarnaast ligt de zone binnen de stationsbuurt waar de druk op de publieke ruimte groot is. De wijk centraal station kende zo 3800 misdrijven in 2013 (502 misdrijven per 1000 inwoners). Tot nu toe is er vanuit het perspectief van veiligheid vooral ingezet op hulpverlening om overlast te beperken.

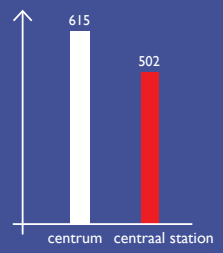

MISDRIJVEN/1000 INW (2013)

DENSITEIT # INW/KM² (2015)

DIAGNOSE

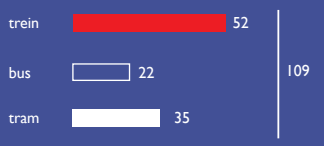

AANKOMST + VERTREK/U (2015)

bron: Buurtmonitor Stad Antwerpen (Laatst bekeken 21/09/2015)

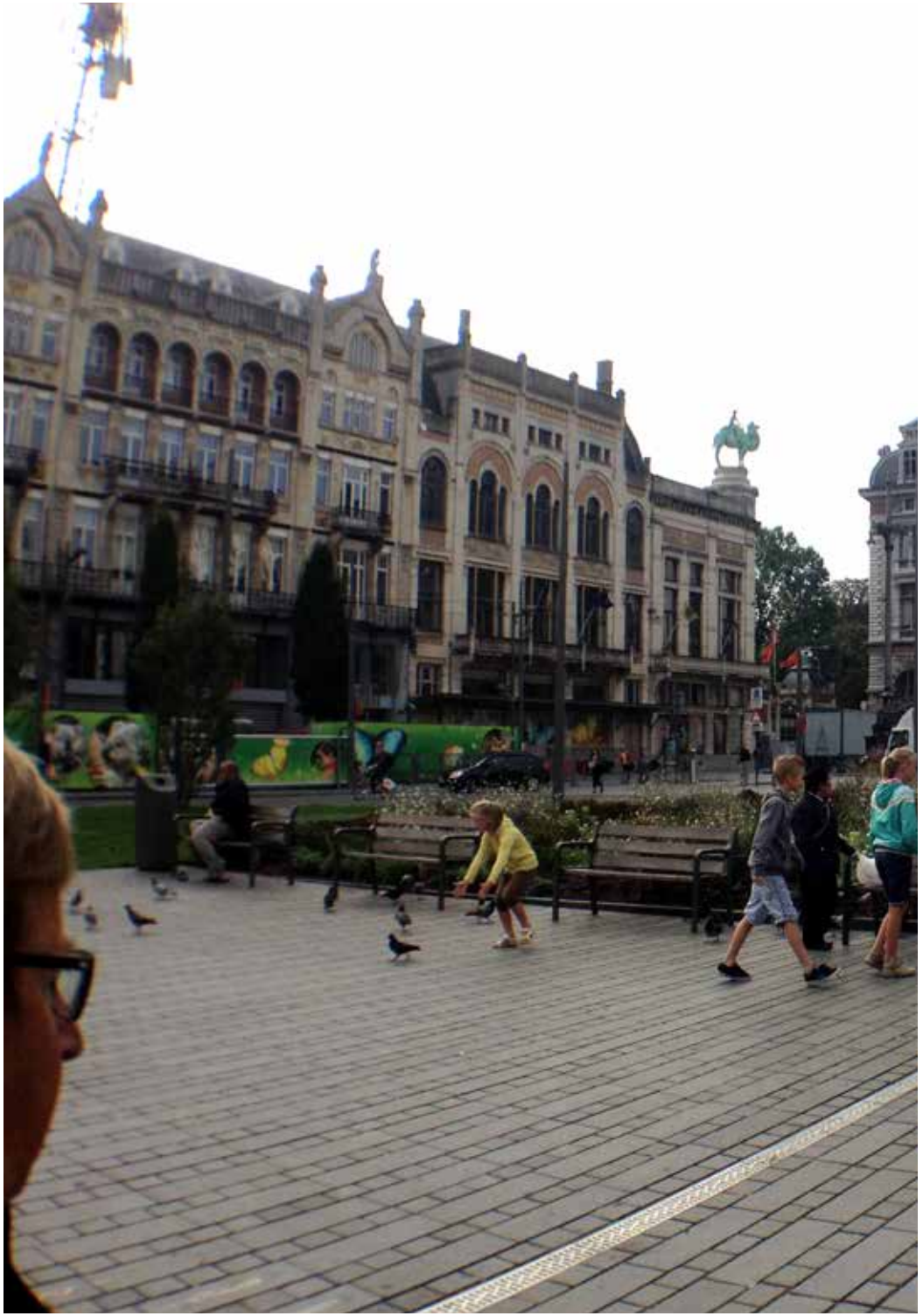

quotes sleutelfiguren

Er hangen camera's sinds de verhuis van free clinic, maar het doet mensen niet veiliger voelen.

Vroeger was er een aparte lange gang voor voetgangers met weinig verlichting.

De bankjes zijn verwijderd op vraag van bewoners, maar nu zitten ze op het muurtje.

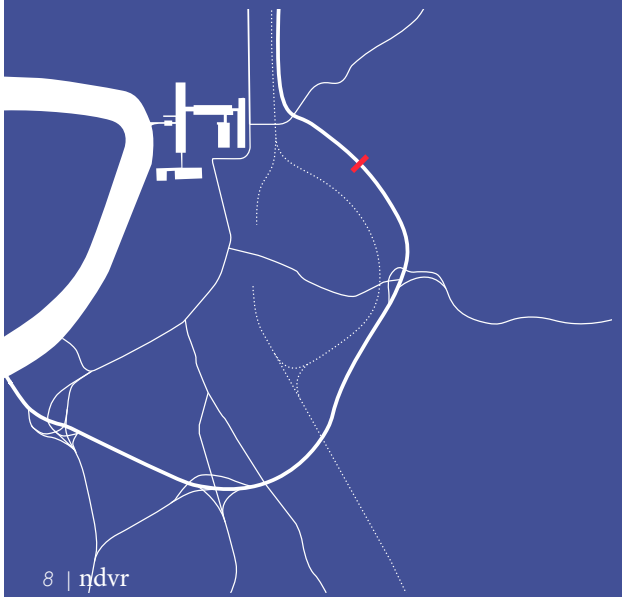

CASE SCHIJNPOORT

Schijnpoort is een doorstroomplek die het centrum met zijn districten Deurne en Merksem verbindt en die heel wat passage kent, maar desondanks te maken heeft met een perceptie van onveiligheid. Deze perceptie wordt versterkt doordat de ruimte op sommige plekken weinig leesbaar is en een vlotte doorstroom verhindert. Dit wordt voornamelijk gecreëert door het onduidelijk samenkomen van verschillende straten alsook een vernauwende doorgang onder de treinsporen waar bovendien het verkeer op verschillende hoogteverschillen plaatsvindt. Dit gebrek aan duidelijkheid is erg delicaat op een plek die aan de rand ligt van verschillende buurten en waar mensen weinig affiniteit mee hebben. Daarnaast dragen bepaalde functies zoals de aanwezigheid van de free clinic en een metro-ingang bij aan de perceptieproblematiek. Er is echter geen sprake van ernstige feitelijke misdrijven.

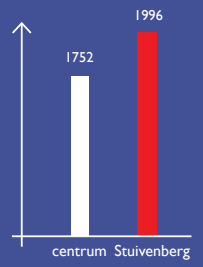

SLUIKSTORTMELDINGEN/KM^2 (2014)

DIAGNOSE

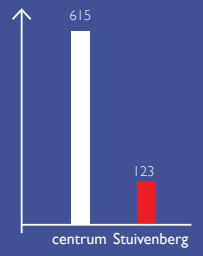

MISDRIJVEN/1000 INW (2013)

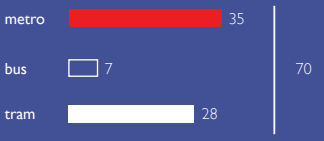

AANKOMST + VERTREK/U (2015)

bron: Buurtmonitor Stad Antwerpen (Laatst bekeken 21/09/2015)

HELP DE BELGISCHE FILES WERELDERFGOED WORDEN OP
FILESZIJNERFGOED.BE

quotes sleutelfiguren

De buurt leeft 24 uur, maar daarnaast is het ook een woonbuurt.

De opwaardering lijkt in 'golven' te verlopen, na elke verandering gaat het daarna weer bergaf. Verschillende handelszaken zijn ondertussen weer verdwenen en vervangen door bepaalde functies (kebab's, gokplekken,...) die problematisch kunnen zijn.

De toegangswegen tot het Falconplein zijn onaangenaam en niet verbonden met het plein.

De doorgangsas van MAS naar studentenbuurt werkt niet echt. Maar gelukkig zijn de prostitutiestraten geen as geworden zoals in Amsterdam.

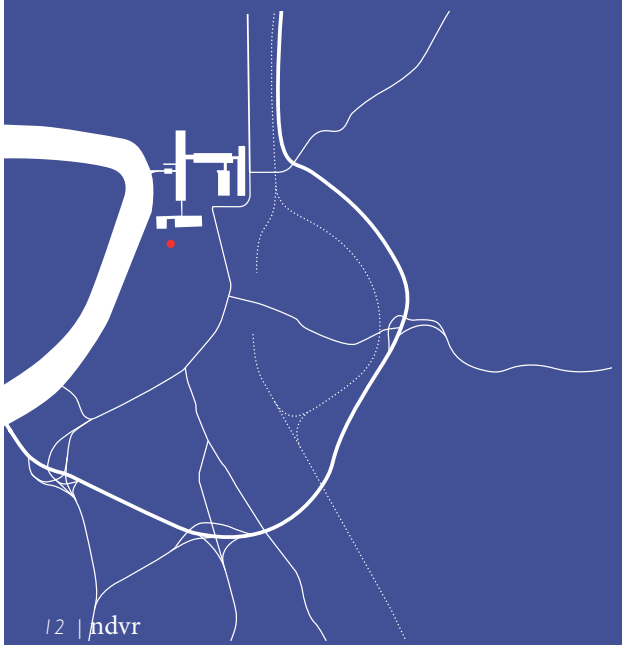

CASE FALCONPLEIN

Het Falconplein wordt gedefinieerd door zowel het prositutie-milieu als het studentenmilieu. Hoewel er infrastructureel zwaar is geïnvesteerd blijft de combinatie van verschillende gebruikersgroepen en een sterke concentratie van type-activiteiten (als prostitutie en dancings) voor problemen zoals diefstal en slagen en verwondingen zorgen. Het is soms een drukke plek, gedefinieerd door komen en gaan. Ze heeft een lange traditie van sociale hulpverlening waardoor er hier veel expertise is over gebouwd. Echter zijn er ook specifieke problematieken die te maken hebben met het feit dat de plek niet overal naar behoeven functioneert, of niet duidelijk aansluit op de omliggende straten. Ondanks een periode waarin opwaardering veel effect heeft gehad, lijkt de buurt de laatste tijd terug wat achteruit te gaan. In heel het historisch centrum is er met een verhouding 615/1000 reeds een grote overdaad van het aantal misdrijven t.a.v. het aantal mensen die dat woont in de buurt. (2013) Deze verhouding ligt rond het Falconplein waarschijnlijk nog iets hoger. Ook sluikstort is in deze buurt een probleem met gemiddeld 1598 sluikstortmeldingen aan Klapdorp-Brouwersvliet en het Hessenhuis per km². (2014) Ruimtelijk kent het Falconplein in het middenstuk wat een doods gevoel, waar tegenover de problematiek zoals bijv. diefstal zich ook in de omliggende straten neigt te manifesteren.

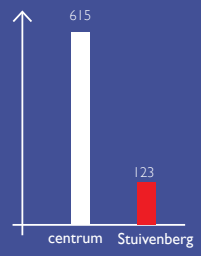

MISDRIJVEN/1000 INW (2013)

DIAGNOSE

DENSITEIT # INW/KM² (2015)

bron: Buurtmonitor Stad Antwerpen (Laatst bekeken 21/09/2015)

DOCKX
MOVERS

Te Koop
Alu - Pvc - Hout
Ramen & Deuren op maat

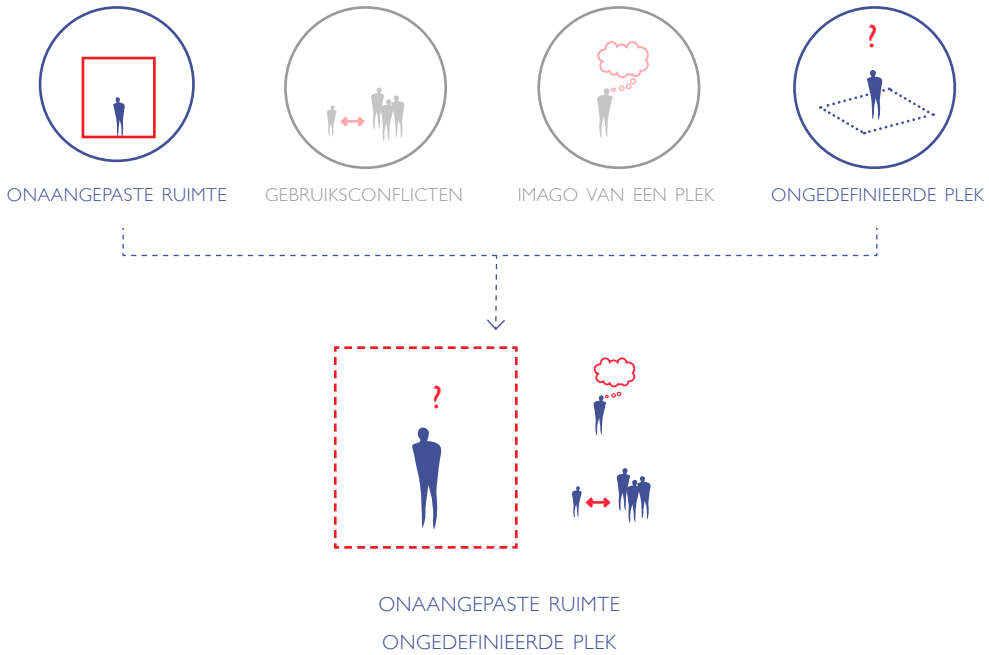

Wanneer ruimtes dienst doen als transitplekken, waar verschillende stromen en types ruimtegebruik samenkomen, kunnen ruimtelijke elementen erg bepalend zijn voor het veiligheidsgevoel. Vaak komt hierbij dat deze plekken daarnaast ook dienst doen als verblijfsruimte. Wanneer de ruimte het vlot samengaan van verschillende stromen niet voldoende faciliteert kan dat leiden tot desoriëntatie of onzekerheid van gebruikers. Bepaalde ontwerpkeuzes of keuzes in de publieke (her)aanleg kunnen hierdoor een grote impact hebben op het veiligheidsgevoel. Anderzijds ontstaat er een gelijkaardige problematiek wanneer een plek net erg weinig wordt gebruikt of toegeëigend (bv. parkings).

PROBLEEMDEFINITIE

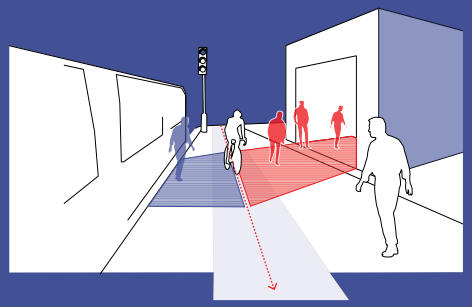

Het Astridplein faciliteert verscheidene aansluitingen op openbaar vervoer waardoor er een veelheid aan gebruikers ontstaat. Door een onduidelijke vormgeving van de ruimte ontstaan er conflicten tussen de verschillende gebruikersstromen, alsook desoriëntatie in de publieke ruimte die versterkt wordt op drukke momenten.

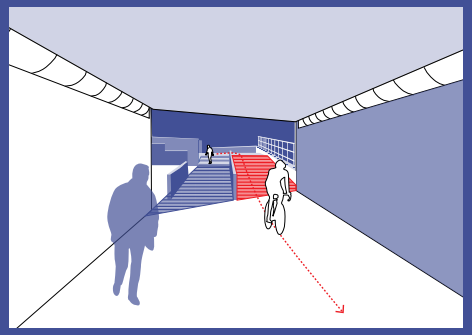

Bij Schijnpoort wordt een vlotte doorstroom bemoeilijkt door een gebrek aan leesbaarheid van de ruimte. Daarnaast zorgen hoogteverschillen en storende objecten voor een gebrek aan zichtlijnen wat voor desoriëntatie zorgt; bijv. bij het inrijden en verlaten van de doorgangstunnel.

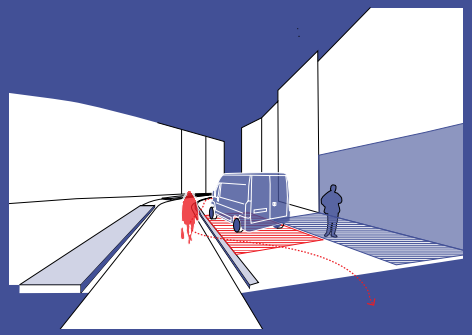

Falconplein heeft een zeer specifieke probleemstelling die ondanks verschillende gebruikers overdag vs 's nachts zich, met nuanceverschillen hetzelfde vertoont. Het toe-eigenen van de ruimte door bijv. handelaars, verstoort de voetgangersstroom die de ruimte als verbindingsplek gebruikt tussen het historisch centrum en het MAS.

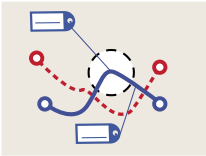

EEN 'BELEVINGSSCAN'
ALS ANALYSE- EN DISCUSSIETOOL

❷

AANPAK

Op plekken waar vele verschillende gebruikersstromen en patronen samenkomen, die bovendien vaak op verschillende schalen werken, is het van belang dat de vormgeving van de ruimte deze kan faciliteren. Wanneer dit niet het geval is, kan de gebruiker zich gehinderd of gedesoriënteerd voelen, wat op dit soort plekken al snel kan bijdragen aan een onbehagen. Vaak gaat het hierbij over keuzes en ontwerpbeslissingen die makkelijk opgelost of vermeden kunnen worden, maar waar er een gebrek bestaat aan duidelijke manier om deze te identificeren. Deze handleiding wil daarom een duidelijke methode aanreiken om de ruimtelijke problemen die een effect kunnen hebben op het onveiligheidsgevoel eenduidig in kaart te brengen, te benoemen en te categoriseren. Door dit te combineren met een analyse van de gebruikersstromen kunnen specifieke knopen geïdentificeerd worden die prioritair moeten worden opgelost.

Op basis van een vooronderzoek en een gesprek met sleutelfiguren wordt er een beeld opgemaakt van de gebruikersstromen en belangrijkste aantrekkingspunten. Door deze stromen te combineren met 'labels' die op basis van observaties de ruimtelijke pijnpunten aanduiden, kunnen ruimtelijke conflicten die een onveiligheidsgevoel kunnen veroorzaken worden benoemd.

De belevingsscan kan op deze manier duidelijke pijnpunten identificeren die opgelost kunnen worden met vaak beperkte ingrepen. Daarnaast kan het ook ingeschakeld worden als 'een check' om ontwerpvoorstellen door te lichten en te kijken of ze niet in de fout gaan tegen een aantal basisprincipes zoals aangegeven door de labels. De opmaak van deze analyse wordt voornamelijk geïllustreerd op basis van de case Falconplein.

DESKONDERZOEK, SLEUTELFIGUREN

Op basis van een vooronderzoek wordt een eerste beeld geschetst van de plek. Hierbij wordt gefocust op het identificeren van lokale en bovenlokale aantrekkingspolen en de plaats of functie van de plek in zijn bredere context. Dit wordt aangevuld op basis van een gesprek met sleutelfiguren.

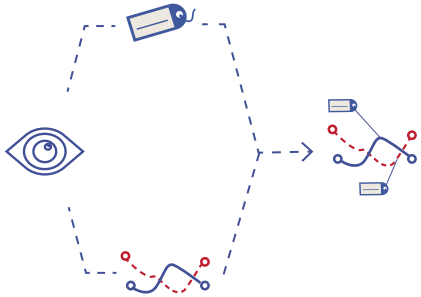

LABELS, STROMEN, AANTREKKING

Op basis van observaties worden ruimtelijke problemen met behulp van labels aangeduid en gecategoriseerd. Dit wordt gecombineerd met het in kaart brengen van de dominante gebruiksstromen en een nadere analyse van de lokale aantrekkingspunten.

SYNTHESEKAART

De labels en stromen worden samengebracht in een synthesekaart. Deze zal tonen welke conflicten problematisch zijn en dus prioritair dienen aangepakt te worden.

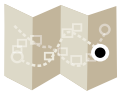

GERICHTE INGREPEN

Vanuit de belevingsscan kunnen de conflicten worden aangeduid die met kleine gerichte en efficiënte ruimtelijke ingrepen kunnen aangepakt worden.

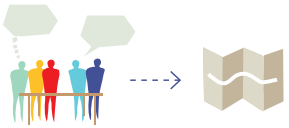

ANALYSETOOL ONTWERP

De belevingsscan kan daarnaast gebruikt worden als toetsingskader voor ontwerpbeslissingen en als discussietool tijdens het ontwerpproces.

❸

OPMAAK

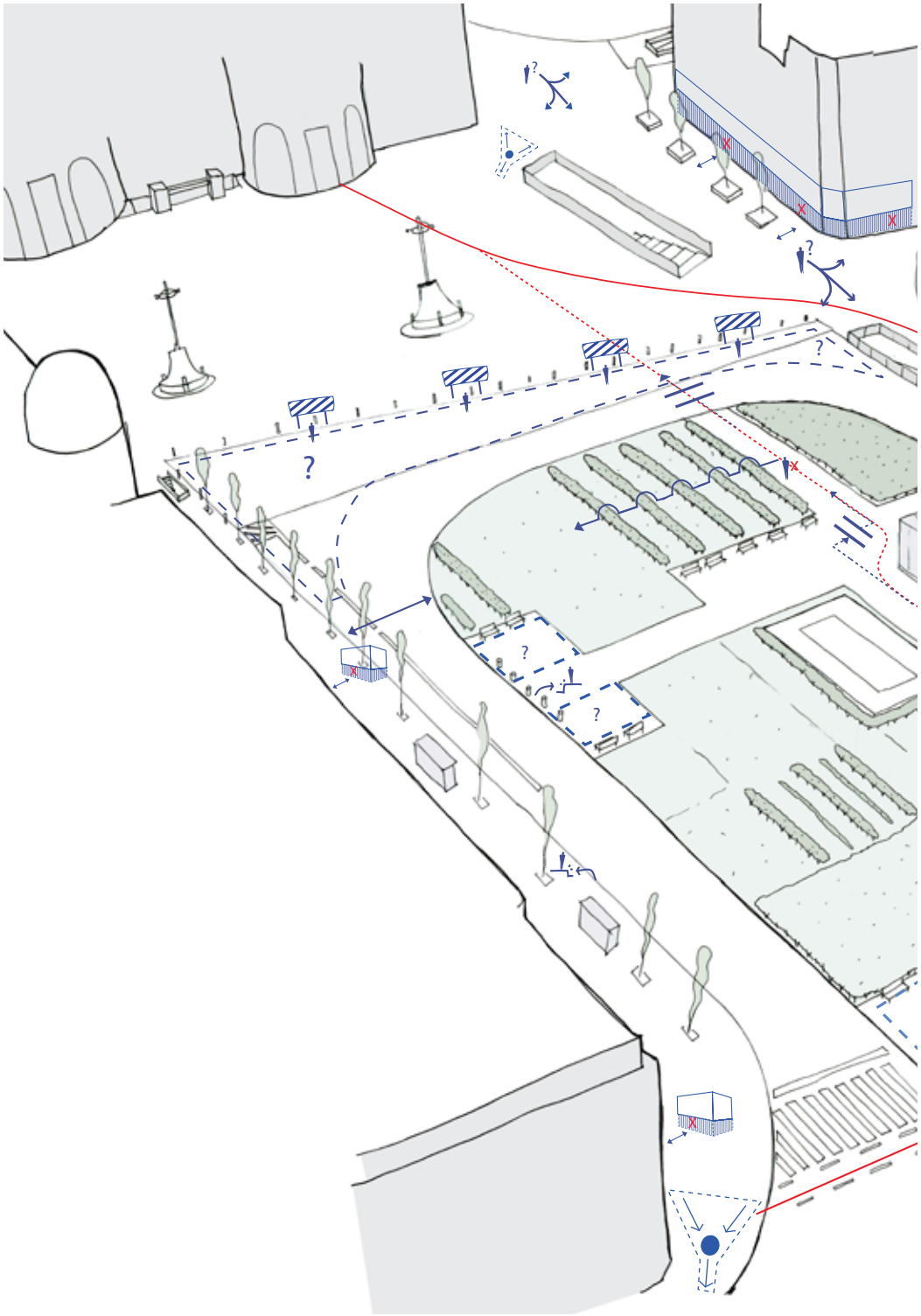

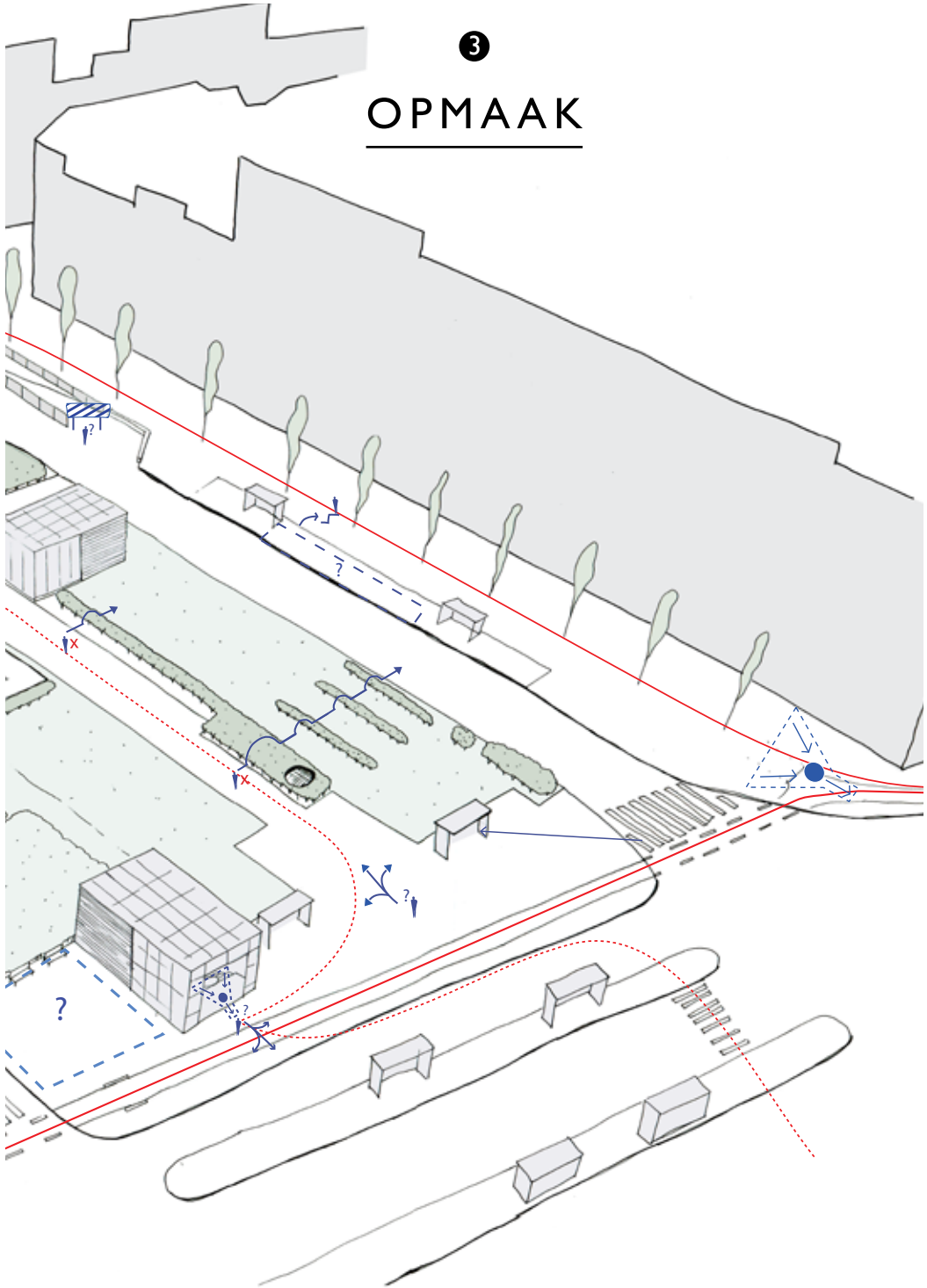

BOVENLOKALE AANTREKKINGSPOLEN

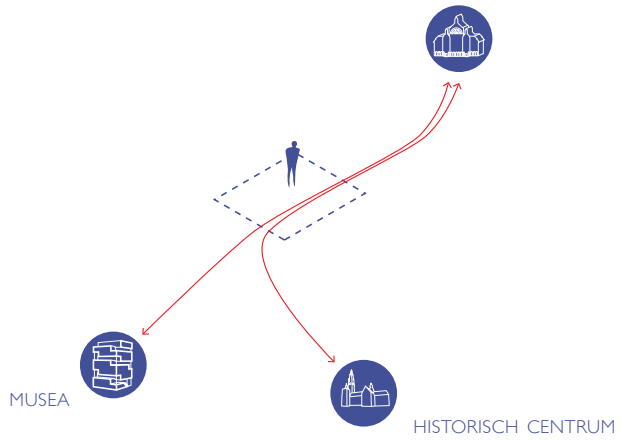

LOKALE AANTREKKINGSPOLEN

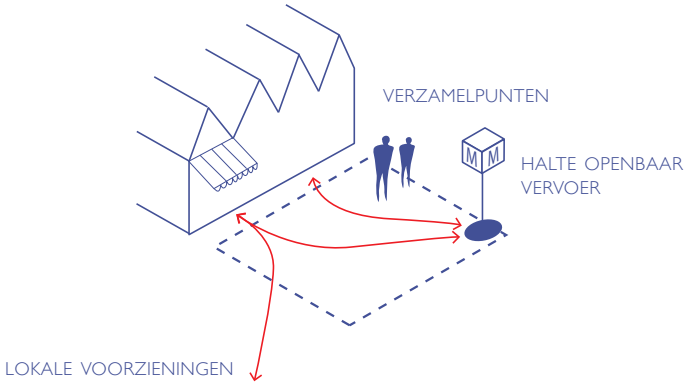

DESKONDERZOEK

In een eerste stap wordt er een kort deskonderzoek uitgevoerd, alvorens er wordt overgegaan naar observaties. Dit onderzoek heeft tot doel een eerste beeld te schetsen van de verwachte gebruikspatronen van de plek. Dit door enerzijds een vat te krijgen op de plek als ‘transitzone’ binnen het stedelijk netwerk, op basis van het kort schetsen van de bovenlokale aantrekkingspolen, en anderzijds op de plek als ‘verblijfsruimte” op basis van lokale aantrekkingspolen.

Door de plek te situeren in het netwerk van bovenlokale aantrekkingspolen wordt de functie in de bredere context verkend. Hierbij wordt een eerste beeld geschetst van de verschillende gebruikspatronen en stromen die er samen komen. Dit kan gebeuren op basis van bestaande documenten zoals structuurplannen of op basis van kaartmateriaal. Zo wordt onderzocht op welke manier de plek al dan niet een verbinding vormt tussen belangrijke aanknopingspunten zoals vervoersknooppunten, musea, het historisch centrum, commerciële hubs, enzovoort.

Daarnaast worden de belangrijkste lokale aantrekkingspolen geïdentificeerd die zich aan de rand van of in de te onderzoeken publieke ruimte bevinden. Dit kunnen zowel lokale voorzieningen, halteplekken van het openbaar vervoer, belangrijke handelszaken als andere verzamelpunten zijn. Deze eerste schets gebeurd idealiter zowel beschrijvend als op kaart.

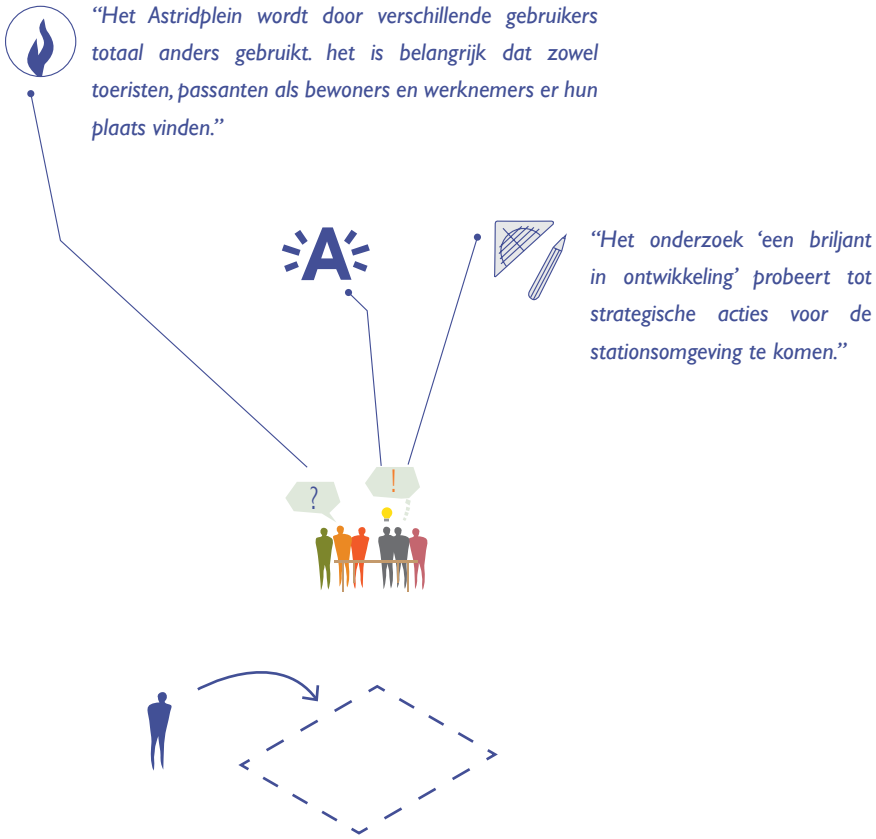

INTERVIEWS MET SLEUTELFIGUREN

Het initiële deskonderzoek wordt afgetoetst met specifiek geselecteerde sleutelfiguren die vertrouwd zijn met de plek. Bij voorkeur wordt er zowel iemand bevraagd die vertrouwd is met dagdagelijkse gebruik (politie, buurttoezichters of andere veldwerkers) als iemand die vertrouwd is met de planningscontext van de plek.

Op deze manier wordt de eerste schets scherp gesteld en aangevuld met een beeld rond de beleidsintenties van de plek en aangaande ontwikkelingen, zowel als met inzichten rond de potentiële gebruiksconflicten, praktische mankementen etc. De resultaat van het deskonderzoek doet hierbij dienst als discussiemateriaal.

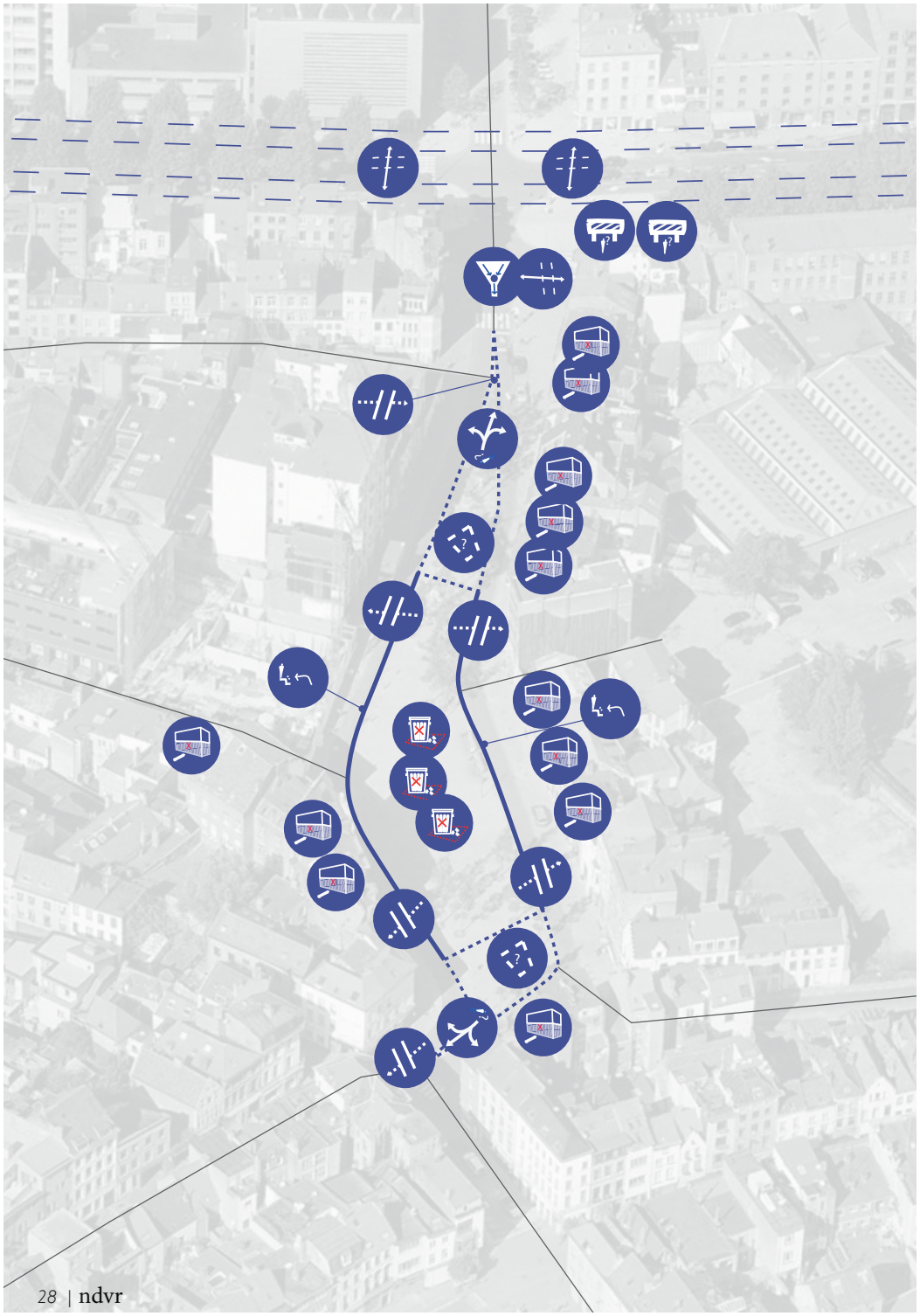

OBSERVATIES

Op basis van grondige observaties worden enerzijds de ruimtelijke elementen geïdentificeerd die kunnen bijdragen aan een onveiligheidsgevoel en anderzijds wordt de analyse van de gebruikersstromen en aantrekkingspunten verscherpt. Deze beide types observaties worden daarna samengebracht in één kaart. Beide aspecten worden hierna verder toegelicht.

RUIMTELIJKE PROBLEMEN LABELEN OP KAART

Tijdens de eerste observatie wordt er aandacht gegeven aan de ruimtelijke details van de publieke ruimte. Op de volgende pagina worden 16 labels benoemd op basis van 5 categoriën. Deze labels bieden een leidraad voor de observatie op basis waarvan de geïdentificeerde ruimtelijke pijnpunten worden aangebracht op een basiskaart, zoals het groot referentie bestand of een satellietfoto van het te onderzoeken gebied. Deze lijst van labels kan waar nodig uitgebreid worden afhankelijk van de specifieke situatie, maar ze biedt een overzicht van de meest frequente ruimtelijke factoren die een invloed kunnen hebben op het onveiligheidsgevoel.

DESORIËNTATIE

TRECHTER KNOOPPUNT

Versmallen van de ruimte wat leidt tot bottleneck-effect

RICHTING/ ORIËNTATIE

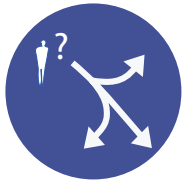

Moment in pad dat wordt bewandeld waarbij de aangegeven richting onduidelijk wordt

HINDERLIJK OBJECT

Object, tijdelijk of permanent, dat zichten en/of toegang blokkeert

BLOKKEREN ZICHTEN

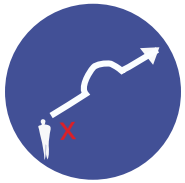

Blokkeren van zichten door objecten of verhoogte elementen

VERLOEDERING VAN DE PUBLIEKE RUIMTE

BLINDE MUUR

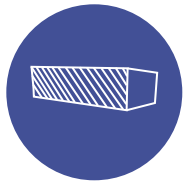

Gesloten gevels of muren zoals wachtgevels, zijkant van gebouw, etc.

BLINDE COMMERCIËLE MUUR

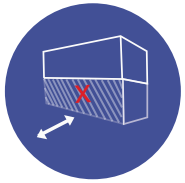

Leegstand van commerciële panden wat leidt tot blinde muren

AFWERKING MATERIAAL

Onaangenaam gebruik of gevaarlijke situaties door specifieke afwerking

SLECHTE STAAT

Resulteren in gevaarlijke situaties

ONDERBREKEN LOOPLIJN

NAUWE DOORGANG

Onderbreken van looplijn, eventueel claustrofaubisch gevoel

GEEN CONTINUÏTEIT

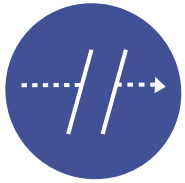

Geen oversteek-baarheid of overgang in materialiteit van vb ruwe naar gladde ondergrond

BREDE INFRASTRUCTUUR

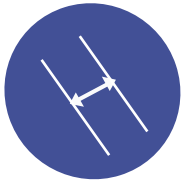

Moeilijk oversteekbaar, geen relatie met overkant wegens te grote afstand

DREMPEL/ NIVEAUVERSCHIL

Struikelgevaar, moeilijk toegankelijk voor mensen slecht te been

DEFINIËREN VAN PLEKKEN

RESTRUIMTE

Ongedefinieerde plek, hierdoor eveneens vaak ondergebruikt

GROEPERING MENSEN

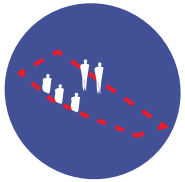

Claimen van plekken, vaak gerelateerd aan een bepaald aantrekkingspunt

LOSSE ELEMENTEN

ZWERFVUIL/ SLUIKSTORTEN

Rondslingerend afval of systematisch achtergelaten vuil

VEEL LAWAAI

Geluid komend van het plein en zijn gebruikers of de nabije omgeving

ASTRIDPLEIN

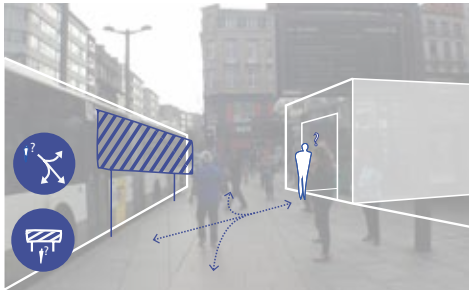

SCHIJNPOORT

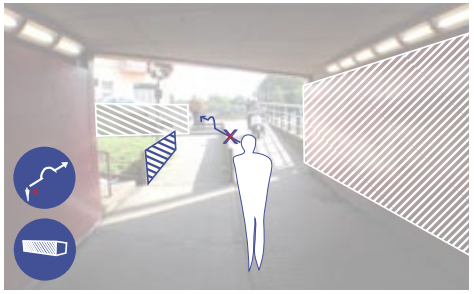

FALCONPLEIN

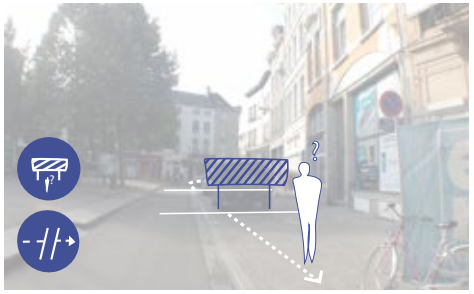

BEELDANALYSE

Van elke situatie waarbij een label op kaart werd aangebracht, wordt bovendien een foto genomen. Op basis van deze foto kan een beeldanalyse worden toegepast om bepaalde concentraties van labels en dus problemen verder te specifiëren. Een verder onderzoek van deze ruimtelijke kenmerken laat toe dieper in te gaan op de eventuele conflicten die hierdoor teweeg worden gebracht. Vooral voor de meest complexe probleemzones waar verschillende labels samenkomen kan dit zinvol zijn en geeft aanleidingen voor het zoeken naar specifieke oplossingen.

Naar het voorbeeld van de casestudies worden op de linkerpagina aspecten uit de probleemdefinitie (zoals benoemd op p. 17) ruimtelijk en met behulp van de labels aangetoond.

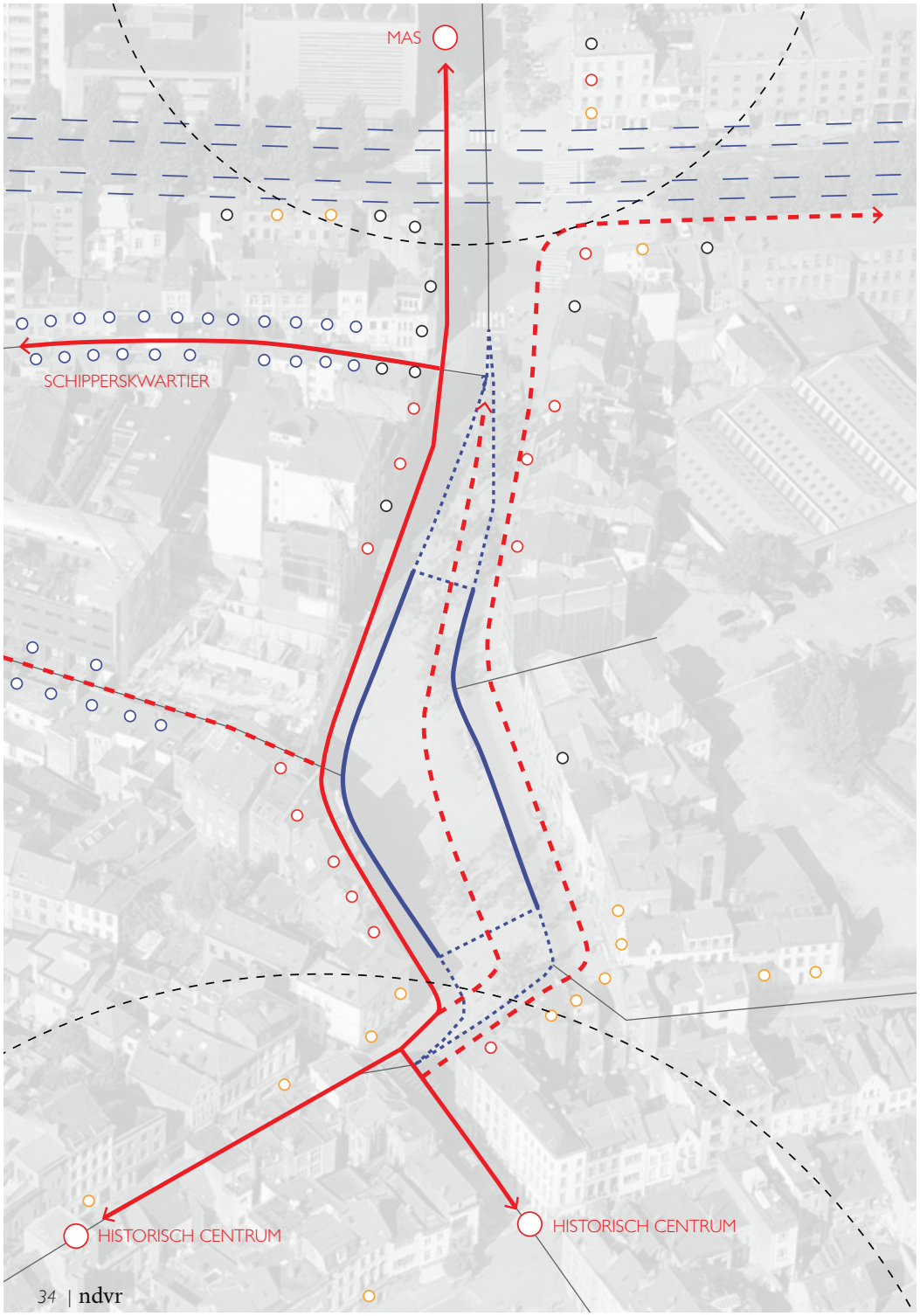

AANTREKKINGSPUNTEN EN STROMEN

Naast een observatie gericht op het aanbrengen van ruimtelijke labels, worden er een aantal observaties uitgevoerd die zich focussen op de gebruikspatronen. Deze worden in kaart gebracht door looplijnen aan te duiden en het aantal voorbijgangers te turven. Het inplannen van de juiste observatiemomenten moet afgestemd worden op de complexiteit van de publieke ruimte en de te onderzoeken knelpunten. Deze stap in het proces oogt de belangrijkste stromen in kaart te brengen. Het is belangrijk variërende momenten te kiezen en een onderscheid te maken tussen de situatie overdag, ‘s avonds en ‘s nachts waar andere gebruikspatronen en aantrekkingspunten naar voor komen. Dit wordt best ook afgestemd in het interview met de sleutelfiguur.
Op basis van deze observaties wordt er een kaart opgemaakt die een abstractie maakt van de voornaamste stromen, waarbij er door middel van lijndiktes een gradatie kan worden aangebracht. De voornaamste stromen krijgen een dikkere looplijn en de minder belangrijke, maar nog steeds sterk aanwezige stromen, een dunnere of stippellijn.

Deze stromen worden daarbij gelinkt aan de aanwezige aantrekkingspolen. In combinatie met het vooronderzoek kunnen deze dan ook worden afgetoetst. Het aanduiden van deze polen kan gebeurten volgens een categorisatie, afhankelijk van de case-study (dagdagelijks met breed publiek, niche, ‘snachts gerelateerd, ...) Er kan eveneens een hiërarchie worden aangebracht zoals bij de looplijnen. Zo krijgt een groot, en vaak bovenlokaal, aantrekkingspunt zoals het MAS een groter bolletje.

Tijdens deze stap in het proces kan het boek “Planning voor mensen - Handboek sociaal-ruimtelijke planning” van M. Loopmans, E. Leclercq en C. Newton dienen ter ondersteuning en meer achtergrondinformatie verschaffen over hoe gebruiksstromen precies in kaart kunnen worden gebracht.

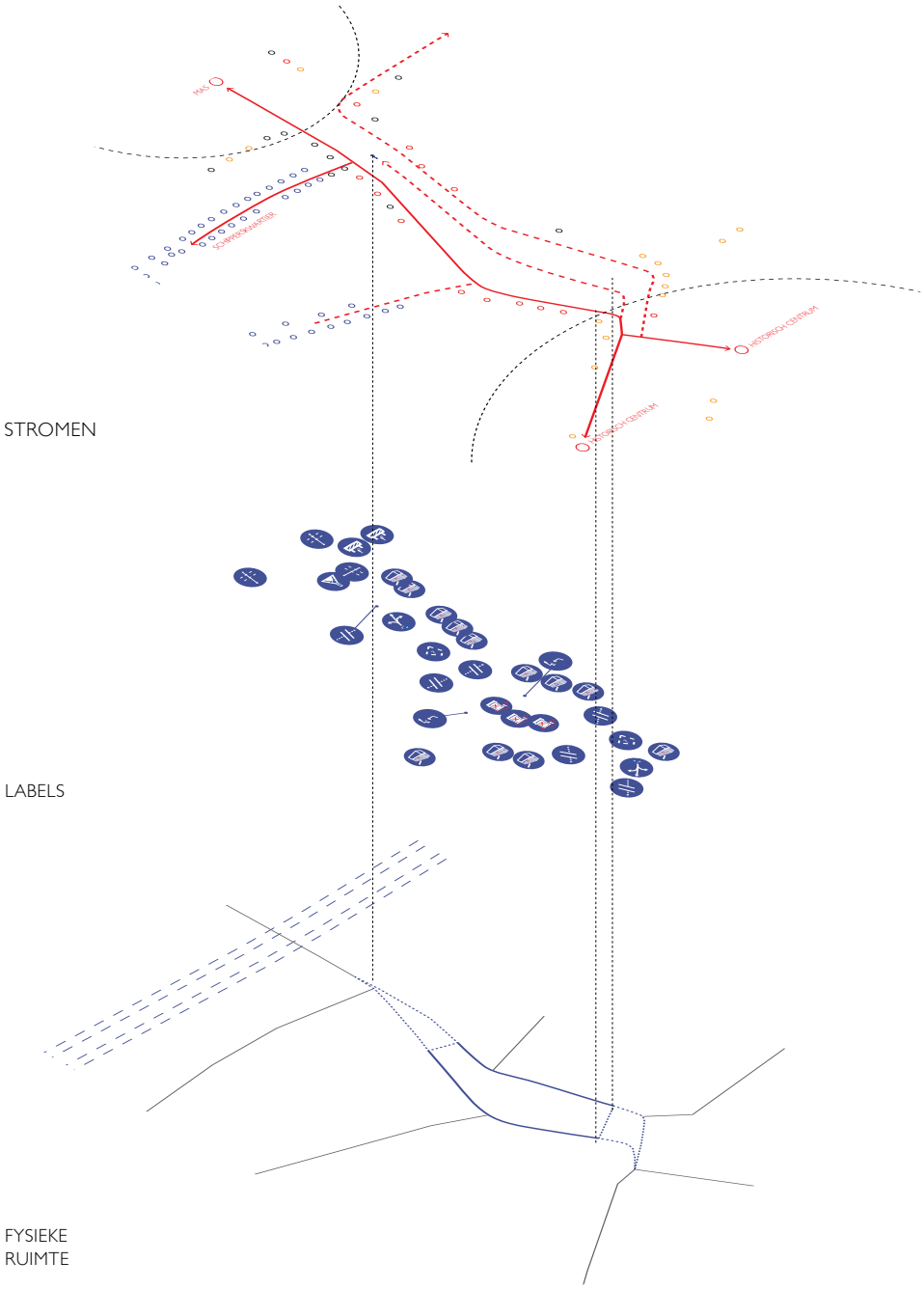

SYNTHESEKAART

Door de stromen, aantrekkingspunten en labels te overlappen op eenzelfde basiskaart wordt er een synthesekaart opgebouwd. Deze synthesekaart maakt enerzijds duidelijk waar er grote concentraties aan labels zijn en anderzijds waar stromen of gebruikspatronen in conflict komen met labels. Deze twee types conflicten worden op de volgende pagina's in detail besproken.

Op deze manier toont de kaart de belangrijkste ruimtelijke knelpunten en de plekken waar deze zich concentreren en daarmee de conflicten die bijdragen aan een gepercipieerd onveiligheidsgevoel. Zo kan de kaart dienen als leidraad om te beslissen welke knopen of problemen prioritair dienen opgelost te worden of waar een ontwerp of heraanleg moet worden bijgeschaafd.

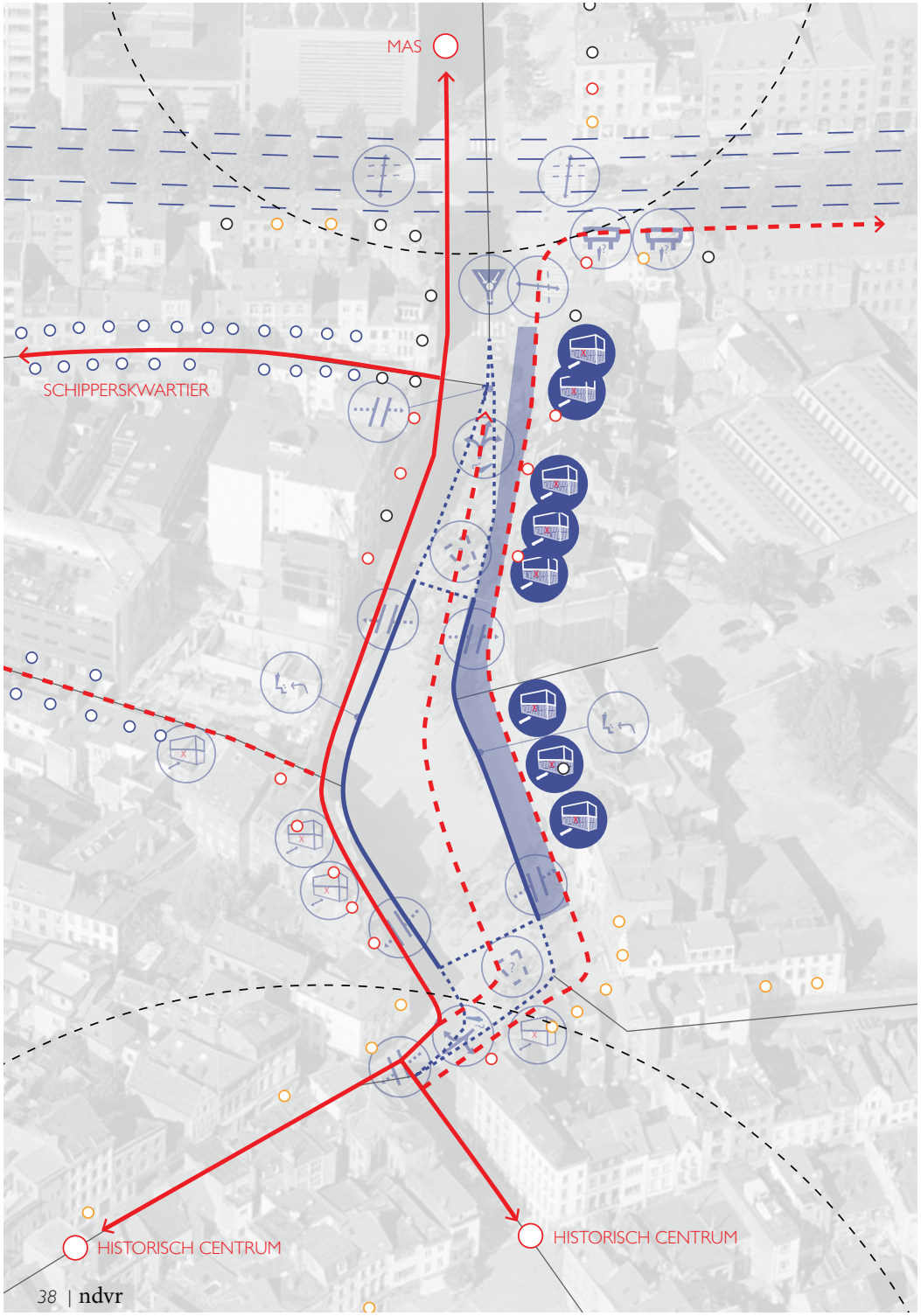

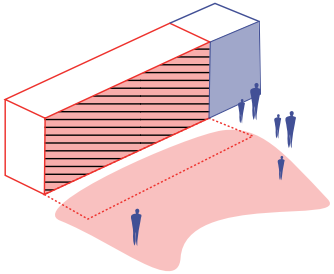

De veelheid aan leegstand van commerciële panden leidt tot verloedering van de ruimte als ook ongebruikte publieke ruimte in de onmiddellijke omgeving.

< PRIORITEREN - CONFLICT TUSSEN LABELS

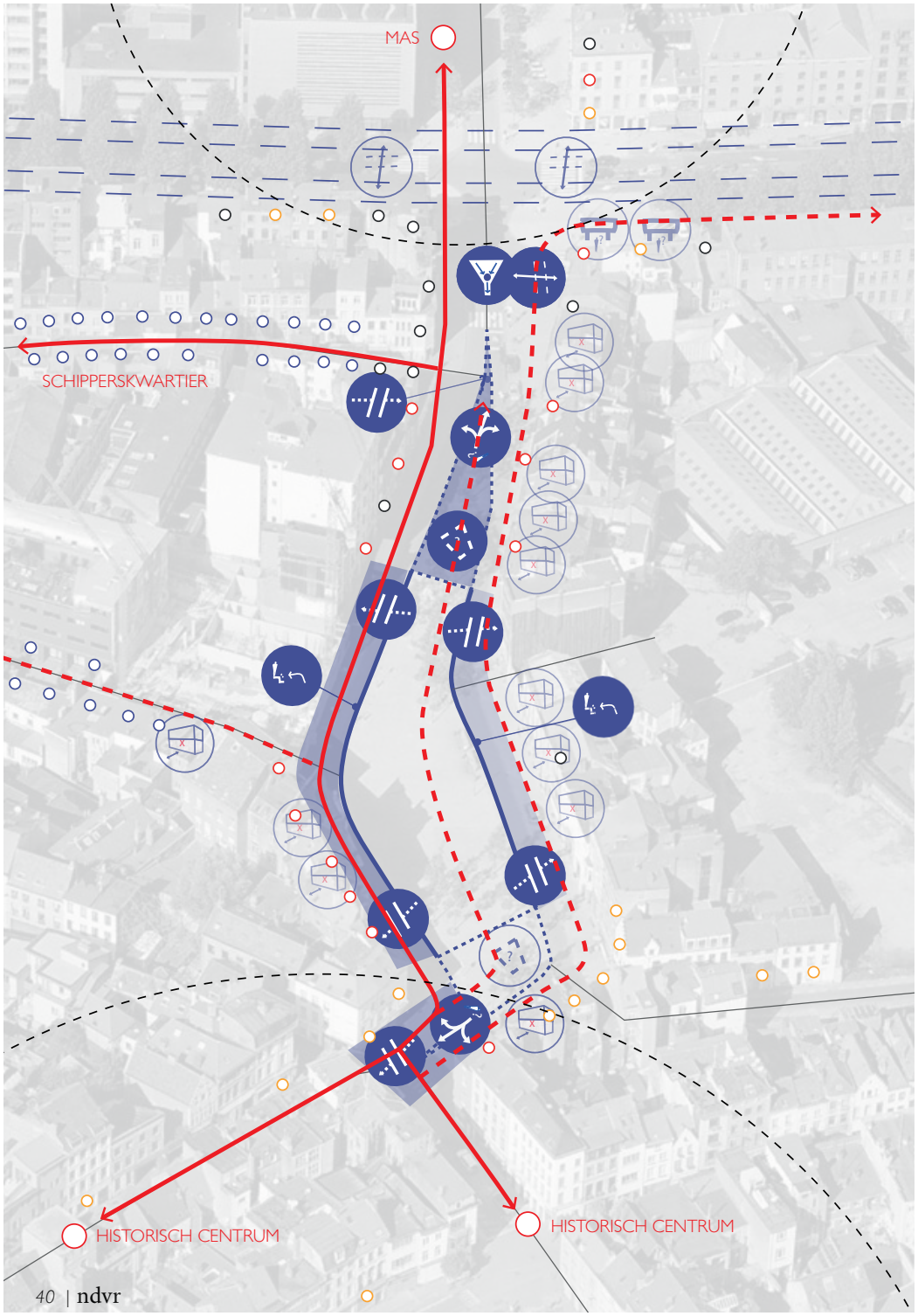

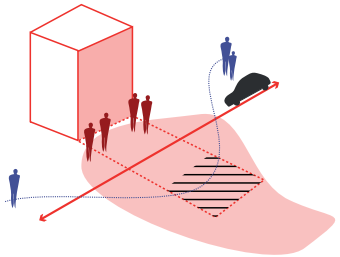

Door de verlaagde dorpel kunnen auto's parkeren op het voetpad. Hierdoor wordt de stroom van voetgangers verhindert alsook de gebruikers van het café belemmerd.

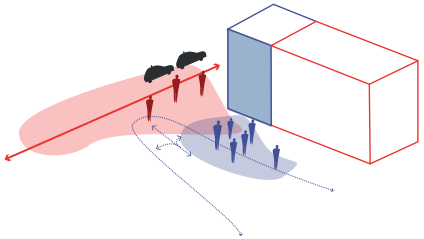

Op de hoek van het Falconplein leidt de stroom van de taxigebruikers en de rondhangende mensen bij de kebabzaak op de hoek, tesamen met een versmallende en desoriërenende ruimte tot een conflict.

< PRIORITEREN - CONFLICT TUSSEN STROOM EN LABEL

BELEVINGSSCAN FALCONPLEIN - 's NACHTS

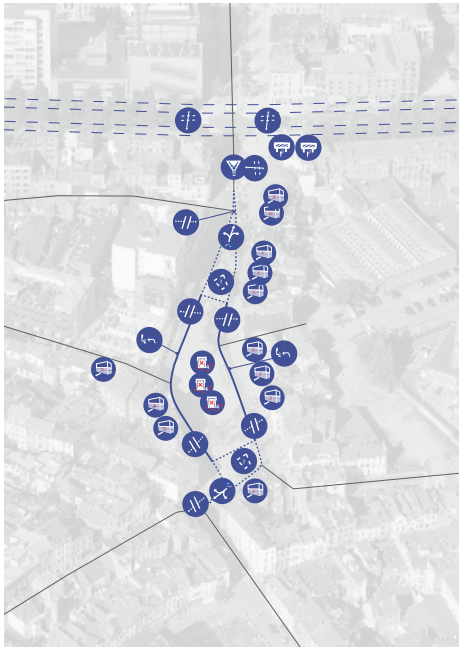

LABELS

Deze kaart toont dezelfde situatie als overdag waarbij de ruimtelijke kenmerken worden vertaald in labels.

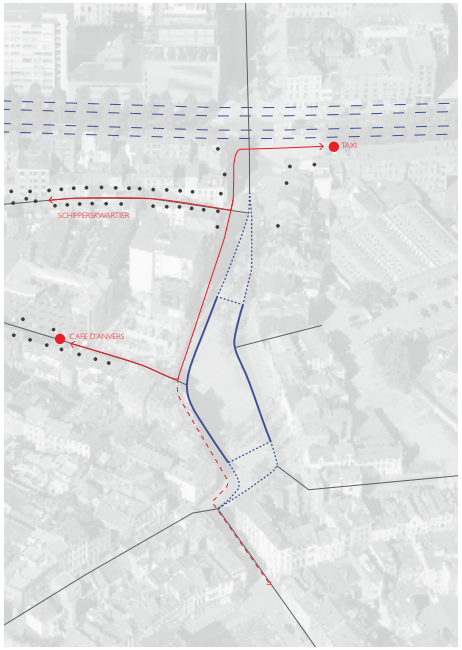

STROMEN EN AANTREKKINGSPUNTEN

De gebruikersstromen 's nachts kunnen betrekkelijk verschillen ten opzichte van overdag en worden in kaart gebracht door eveneens 's nachts te observeren.

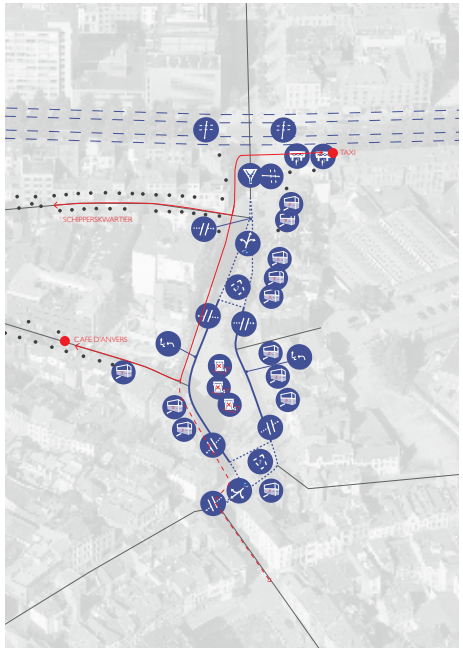

OVERLAP

De overlap met de labels en de nachtelijke stromen laat opnieuw toe om mogelijke conflictzones te onderscheiden.

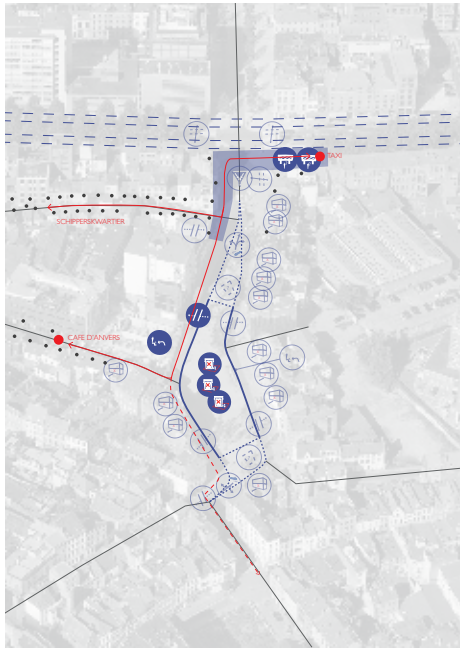

CONFLICTEN

De analyse leidt tot een specifieke aanpak die andere conflicten ten opzichte van de case overdag naar voor brengt.

BELEVINGSSCAN ASTRIDPLEIN

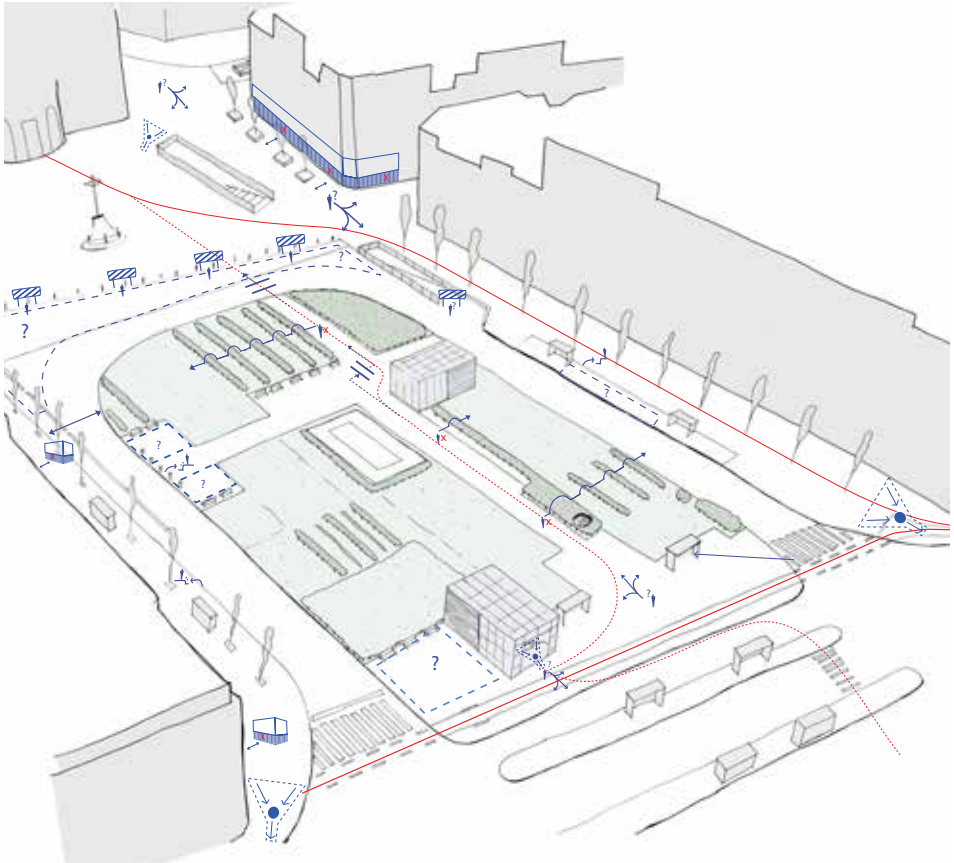

BELEVINGSSCAN SCHIJNPOORT

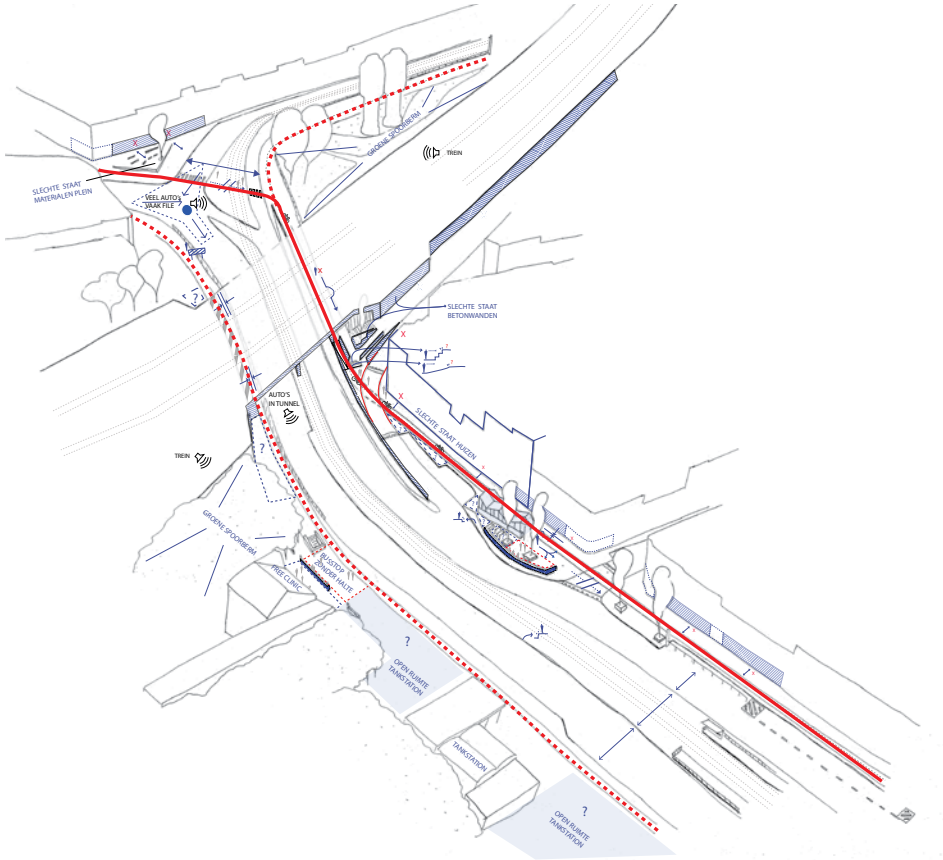

RONDETAFELGESPREK

Tim Devos (studiebureau ndvr)

Pim van Gestel (Samen leven / Sociale planning)

Emmy Camps (Stadsontwikkeling / Ontwerp en uitvoering)

Paule O'Kelly de Galway (Stadsontwikkeling / Ontwerp en uitvoering)

Jan Peeters (Stadsontwikkeling / Ontwerp en uitvoering)

Ilse Rossou (Samen leven / Buurtregie)

4

IMPLEMENTATIE

In een rondetafelgesprek werd deze handleiding voorgesteld aan een aantal personen die betrokken werden doorheen het onderzoek. Op deze manier werd er feedback gegeven op het onderzoeksproces, de bruikbaarheid van de handleiding en hoe er concreet mee aan de slag kan worden gegaan. Hieronder volgt een overzicht van de voornaamste opmerkingen en discussiepunten.

“ *De vraag stelt zich in hoeverre een gevoel van 'onbehagen' in een publieke ruimte, bv. door een gebrek aan oriëntatie, kan vereenzelvigd worden met een onveiligheidsgevoel. Vaak zijn ongedefinieerde plekken die kunnen bijdragen aan dit gevoel daarnaast het gevolg van de ambitie om multifunctionele zones te creëren.*

“ *Het gebruik van de labels om knelpunten aan te duiden is een nuttige werkwijze, maar eventueel kan het wel noodzakelijk zijn om meer hiërarchie aan te brengen in dit soort analyses om aan te geven op welke plekken er prioritair moet worden ingezet.*

“ *De aanpak omschreven in deze handleiding heeft potentie op verschillende domeinen. Zo kan de tool gebruikt worden om analyses van projectgebieden aan te vullen en te versterken, kan het dienen als input voor het ontwerp en als discussiedocument om nieuwe ideeën voor bepaalde plekken uit te werken. Daarbij is het nuttig zowel voor het evalueren van bestaande publieke ruimtes die niet goed functioneren als om plannen voor nieuwe ingrepen af te toetsen.*

“ *Het is nodig om te evalueren wanneer je de belevingsscan precies wel of niet moet gebruiken. Deze aanpak dient zich vooral aan voor complexe gebieden of straten met veel verschillende functies. Daarnaast kan het ook op kleine schaal toepasbaar zijn voor bv. speelterreinen.*

> *De aanpak en analyse die voorgesteld wordt in deze handleiding is ook toepasbaar op plekken waar er niet echt een ernstig onveiligheidsgevoel heerst.*

> *Het is belangrijk om deze aanpak zo vroeg mogelijk in een proces in te zetten, liefst in de analysefase voor de opmaak van een projectdefinitie. Het grondig in kaart brengen van een ruimte wordt namelijk te weinig toegepast en kan zowel preventief (voor er daadwerkelijke feiten plaatsvinden) als reactief (nadat er aanwijsbare feiten of onveiligheidsgevoelens zijn) gebruikt worden.*

> *Om ervoor te zorgen dat de juiste kennis op het juiste moment wordt meegenomen, is het nodig om de belevingsscan op te maken in samenwerking met stakeholders die het terrein goed kennen. Het kan daarbij noodzakelijk zijn om deelopdrachten aan te duiden zodat alle relevante zaken worden behandeld en om de aanpak efficiënt te integreren in het planningsproces. Er moeten daarom duidelijke organisatorische afspraken gemaakt worden en bekeken worden hoe diensten zoals Buurtregie kunnen helpen bij de opmaak van de analyse. Daarnaast kan er daarbij een nood zijn aan specifieke vormingen rond deze aanpak.*

> *De Groenplaats zou zich eventueel kunnen aandienen als vervolgcase. Zo heeft de Groenplaats te maken met een heel aantal 'bottlenecks' die het gebruik van de ruimte en de oriëntatie verhinderen. Daarbij zou het wel belangrijk zijn om meer informatie in te winnen om het veiligheidsprofiel van de Groenplaats te bepalen en vroegtijdig af te stemmen met belanghebbenden zoals de Lijn.*

ndvr

HANDLEIDING 4 LEEFWERELD

CASE IGLO

CASE KIOSKPLAATS

COLOFON

ndvr cvba
Marialei 29 2018 Antwerpen
Tel +32 478 25 62 12

info@ndvr.be
www.ndvr.be

in opdracht van:
Stad Antwerpen

in het kader van een conceptsubsidie
van Vlaams Stedenbeleid

INHOUD

❶ SITUERING

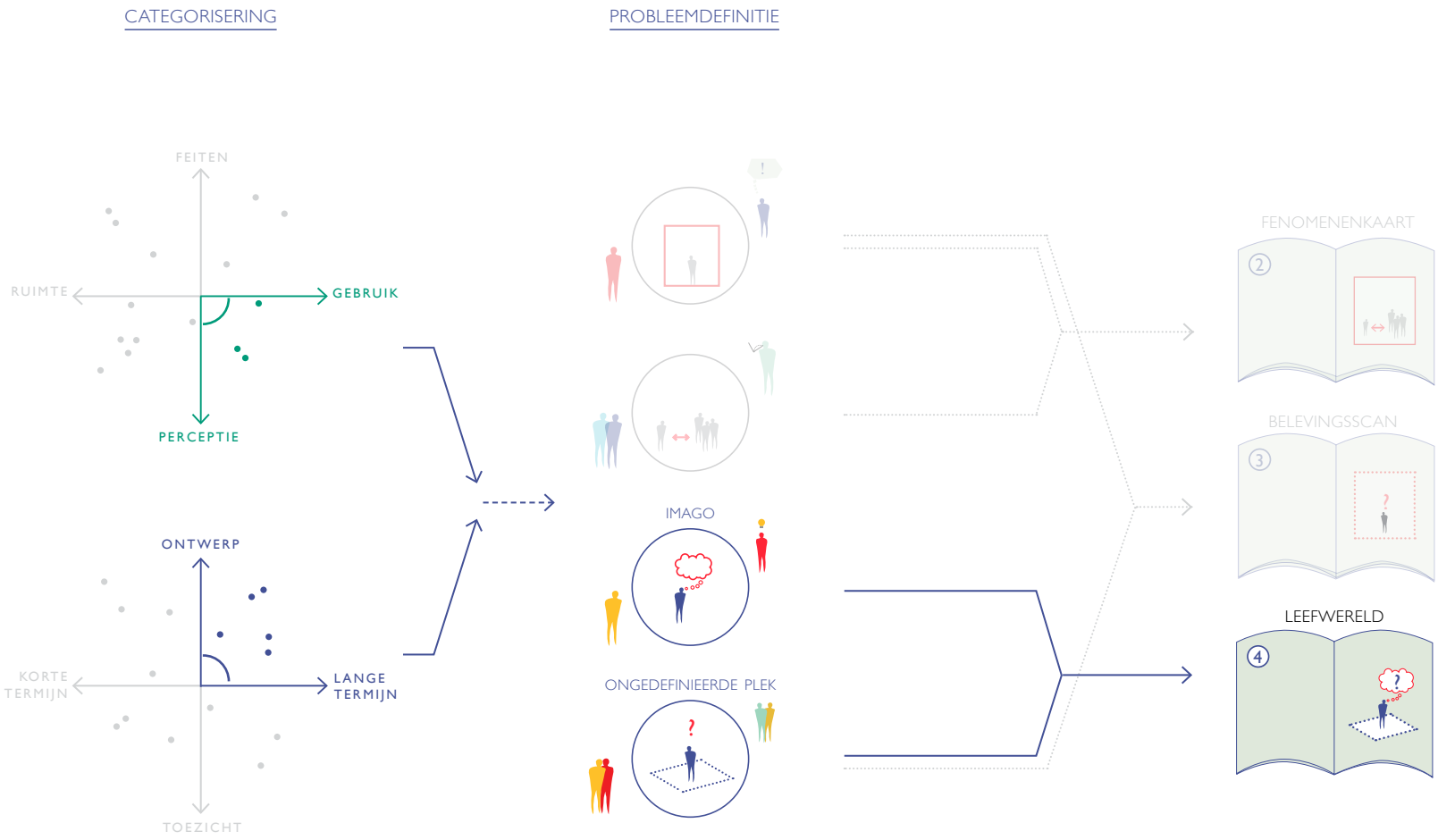

Deze handleiding speelt in op plekken waar een negatief imago een duidelijk effect heeft op de perceptie van onveiligheid. De aanpak beschrijft een methode om de leefwerelden van bewoners en gebruikers in kaart te brengen, inspelend op noden, de diversiteit en betrokkenheid binnen de wijk, zodat dit kan worden meegenomen in de verschillende stappen van het ontwerpproces.

quotes sleutelfiguren

Europark kampt vooral met een imagoprobleem rond de "beruchte" Chicagoblokken.

De impact van een crimineel feit kan groot zijn omdat er veel mensen op een kleine oppervlakte wonen.

Er wordt veel geïnvesteerd in Europark, ook in de kinderen en dat heeft op langere termijn een invloed op de ouders.

Er is een beperkte relatie tussen Europark en het woonzorgcentrum van IGLO, soms worden de nieuwe bejaarden gezien als indringers, de sportvoorzieningen beantwoorden daarentegen aan een duidelijke nood.

Het plan van TECHNUM was om Europark te ontsluiten, de isolatie te breken en toegankelijk te maken voor iedereen.

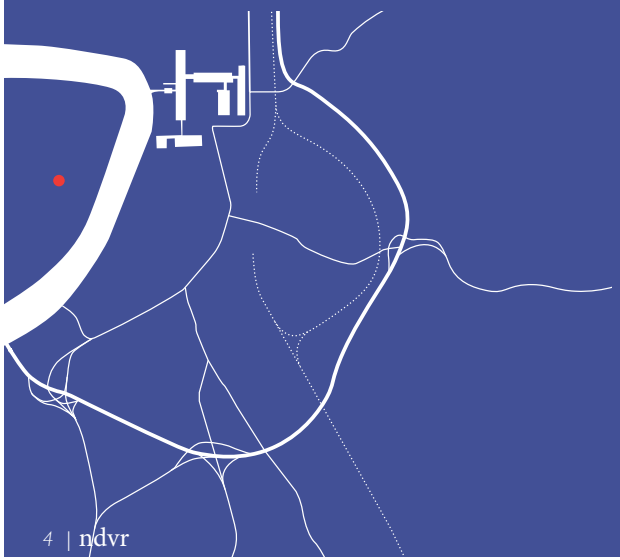

CASE IGLO

Het intergenerationeel project op Linkeroever (IGLO), werd gerealiseerd op de site van Europark. De wijk Europark wordt vooral gekenmerkt door sociale hoogbouw en grote publieke ruimtes waarvan vaak wordt gezegd dat ze door de grote schaal van de woonblokken errond anoniem en onbestemd aanvoelen. Daarnaast heeft de wijk te kampen met een diepgeworteld imagoprobleem dat versterkt werd doordat bewoners dit vaak zelf onderschrijven. IGLO werd daarom uitgewerkt als een samenwerking tussen de stad Antwerpen en het Zorgbedrijf om Europark te revitaliseren en verschillende programma's voor een diversiteit aan doelgroepen te bundelen. Het project omvat serviceflats, een woonzorgcentrum, een dienstencentrum, een kinderdagverblijf, een jeugdcentrum, een buurtsporthal en verschillende ingrepen in het openbaar domein. Ondanks de duidelijk positieve effecten, heerst er bij sommige bewoners en terreinwerkers een gevoel dat de ontworpen ruimte niet voldoende toegespitst is op de werkelijke noden en leefwerelden van de oorspronkelijke bewoners, waardoor de impact op de beperkte lokale betrokkenheid en het imagoprobleem nog te beperkt is gebleven. Dit roept de vraag op of de rijkelijk beschikbare expertise en onderzoek over de wijk wel voldoende is doorgesijpeld naar het ontwerp.

DENSITEIT # INW/KM² (2015)

DIAGNOSE

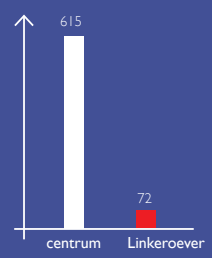

MISDRIJVEN/1000 INW (2013)

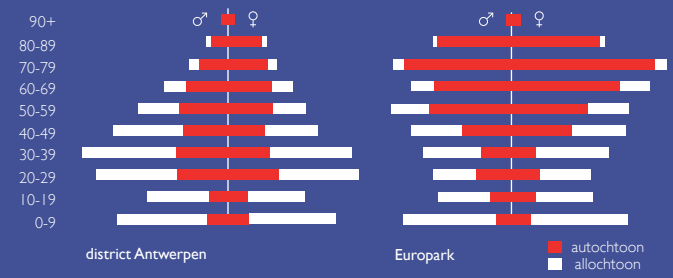

DEMOGRAFISCHE SAMENSTELLING OP LEEFTIJD EN AFKOMST (2015)

bron: Buurtmonitor Stad Antwerpen (Laatst bekeken 21/09/2015)

LAAD- EN LOSZONE

quotes sleutelfiguren

Hoboken is een beetje een 'dorp', als er iets gebeurd staat het direct in de kranten.

Het onveiligheidsgevoel heeft veel te maken met de mentaliteit van de mensen. Er is veel verzuring.

De kioskplaats werkt niet als een plein.

De projectdefinitie is nog niet afgerond, maar het concept ligt er.

Als er auto's stilstaan op het plein zeggen mensen al snel dat ze aan het dealen zijn, vaak is dat uiteraard overdreven.

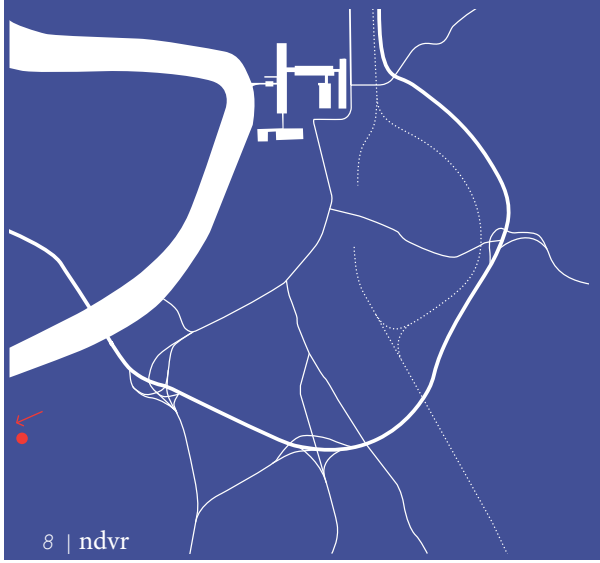

CASE KIOSKPLAATS

De Kioskplaats is een plein dat sterk het uitzicht en karakter van het centrum van Hoboken bepaalt. De wijk, Hoboken Centrum, kende 69 misdrijven per 1000 inwoners in 2013 waarvan overlast als een van de belangrijkste onderdelen wordt aangeduid. Het aantal daadwerkelijke feiten in de buurt is daarmee eerder beperkt bijvoorbeeld in vergelijking met de binnenstad. Ook het ronghanggedrag waar de plek vroeger mee te maken had, is de laatste jaren sterk verminderd. Desondanks blijft de negatieve perceptie als gevolg daarvan hardnekkig voortbestaan. Dit heeft ook grotendeels te maken met het feit dat heel Hoboken vaak een negatief imago wordt toegewezen. De kioskplaats zelf wordt gekenmerkt door een onduidelijke bestemming en functioneert daarom niet echt als publieke ruimte, het plein wordt voornamelijk gebruikt als parking. De stad ontwikkelde reeds een masterplan, dat ambieert om een centrumfiguur te realiseren. Er wordt van start gegaan met een eerste fase waarbij het plein achter de kerk en het winkelgedeelte van de kioskplaats worden heraangelegd. Met de centrumfiguur probeert Hoboken een antwoord te zoeken voor de het gebrek aan identiteit en het negatief imago. Dit creëert echter spanningen tussen het faciliteren van activiteiten en clusters voor jongeren en de ingebedde lokale vrees voor rondhanggedrag.

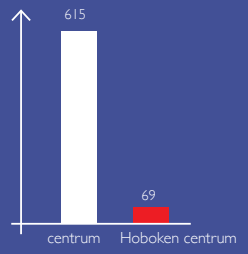

MISDRIJVEN/1000 INW (2013)

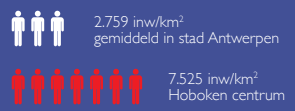

DENSITEIT # INW/KM² (2015)

DIAGNOSE

bron: Buurtmonitor Stad Antwerpen (Laatst bekeken 21/09/2015)

ACKY SPORT

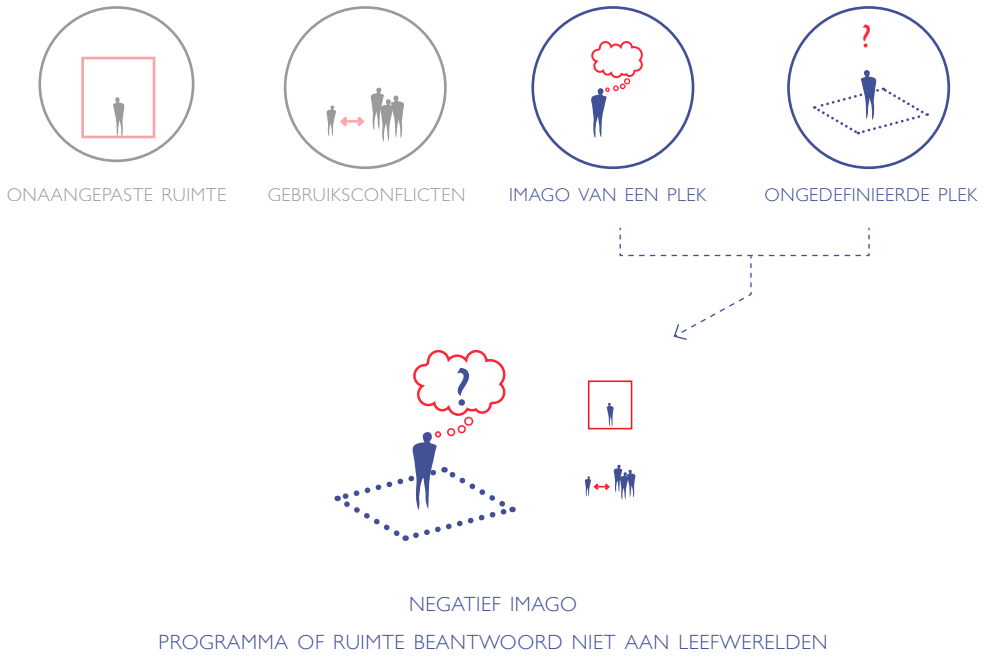

Rond bepaalde plekken kan er een hardnekkig negatief imago heersen, wat vaak resulteert in een gebrek aan gebruik en toe-eigening. Daarnaast houdt dit vaak verband met het feit dat de ruimte en het programma, zoals buurtfuncties, niet tegemoetkomen aan de werkelijke leefwereld en noden van bewoners en gebruikers, die vaak elders liggen. Vaak vertaalt het gebrek aan toe-eigening zich daarom in het feit dat de plek ongedefinieerd blijft en vice versa. Dit kan hierdoor resulteren in een verhoogd gevoel van onveiligheid in de publieke ruimte.

De projectdefinitie van IGLO had een sterke sociale insteek omdat er binnen een projectsubsidie van het Stedenbeleid gewerkt werd die dat als voorwaarde stelde.

Zowel in het ontwerp als tijdens de uitvoering zijn er echter een aantal ambities gesneuveld. Een belangrijke oorzaak hiervoor is dat er geen trekker of mandaat was om toe te kijken op de 'software van het project.

In de ontwerpfase wordt er voortdurend advies ingewonnen over technische zaken (mobiliteit, riolering…), maar zelden over het sociale. Daarom is er een duidelijke structuur hierrond nodig.

Burgerinspraak is belangrijk, maar daarnaast is het ook belangrijk om terug te koppelen naar professionals in het veld met lokale 'knowhow' en belangrijke stakeholders in de buurt.

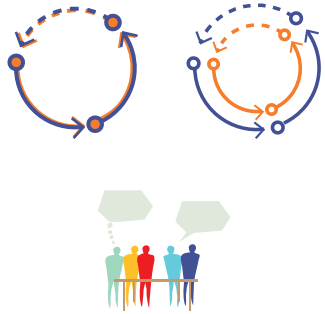

EXPLICITEREN VAN 'LEEFWERELDEN'
EN BEWAKEN DOORHEEN MASTERPLAN-TRAJECT

❷

AANPAK

Problematieken die te maken hebben met het imago van een plek of het gebrek aan toe-eigening blijven soms weinig tastbaar en worden daarom niet meegenomen in masterplanning-processen of vinden weinig duidelijke doorvertaling in het uiteindelijke ontwerp. Dit hoewel er dikwijls net veel kennis voorhanden is rond plekken met een negatief imago. Vaak wordt het onderzoek echter onvoldoende ruimtelijk vertaald, worden er slechts beperkt concrete randvoorwaarden of onderzoeksvragen geformuleerd waaraan een project moet beantwoorden of zien we dat bepaalde ambities soms doorheen het proces 'verwateren' doordat ze onvoldoende bewaakt of afgetoetst worden. Daarnaast wordt er soms niet of te laat in het proces ingezet op 'paralleltrajecten' die een project gebruiken als kapstok om concrete initiatieven te realiseren, denk daarbij bv. aan het realiseren van tijdelijke interventies om toe-eigening van ondergebruikte ruimtes te stimuleren. Daarom wil deze handleiding een processtructuur voorstellen om leefwerelden expliciet te maken, te vertalen naar randvoorwaarden voor een ontwerpproces en daarnaast een duidelijke structuur te bieden zodat deze 'bewaakt' kunnen worden doorheen het hele proces. Op deze manier worden er concrete handvaten gegeven om dit mee te nemen in een masterplanning proces.

Deze aanpak stelt een mogelijke manier van werken voor om de verschillende lagen in kaart te brengen die de bestaande 'lokale leefwerelden' kunnen schetsen. Het gaat daarbij om het geheel van bestaande gebruikspatronen, sociale netwerken, voorzieningen, aanwijsbare noden en hoe deze kunnen verschillen voor verschillende (doel)groepen of gemeenschappen. Deze worden gebundeld onder drie dimensies (diversiteit, lokale betrokkenheid en sociaal-ruimtelijke noden. Door deze te overlappen, vroeg in een proces, kunnen duidelijke uitgangspunten, vragen en potenties worden vastgelegd. Hiervoor wordt gebruik gemaakt van data die vaak al grotendeels voor handen is. Dit kan vervolgens zowel meegenomen worden in een projectdefinitie als aanleidingen geven voor gerichte parallelltrajecten die een duidelijke relatie hebben met het project. Daarnaast wordt er benadrukt dat er ook in het verdere proces, tijdens ontwerp- en uitvoeringsfase, nood is aan het specifiëren van de verantwoordelijkheid om regelmatig te blijven aftoetsen aan deze uitgangspunten. In deze handleiding wordt deze aanpak verder uiteengezet aan de hand van een aantal mogelijke analyse- en processtappen, geïllustreerd met behulp van de case IGLO.

PROCESSTRUCTUUR

BEWONERSPROFIELEN
leeftijd, afkomst en sociale klasse

GEBRUIKSPATRONEN
looplijnen en ontmoetingsplekken

VOORZIENINGEN EN DIENSTEN
reëel gebruik en activiteiten

SOCIAAL NETWERK
connecties, conflicten en spilfiguren

NODEN
verwachtingen en behoeften

diversiteit (zie p23)

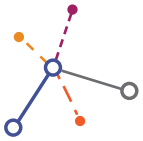

betrokkenheid (zie p27)

noden (zie p29)

PROJECTDEFINITIE

ONTWERP

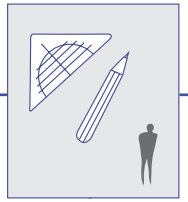

UITVOERING

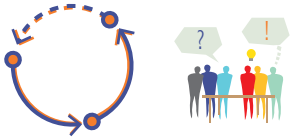

KLANKBORDFUNCTIE

Doorheen de verschillende fasen van het project worden 'leefwerelden' meegenomen door te kijken op welke manier het project hieraan kan beantwoorden en wordt de analyse geäctualiseerd waar nodig.

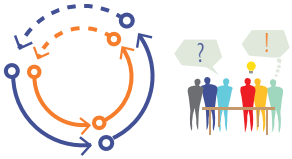

PARALLEL TRAJECT

Daarnaast kunnen eveneens parallelle processen opgestart worden die antwoorden bieden op directe aanleidingen, maar tegelijkertijd duidelijke connecties leggen met het project.

VERSCHILLENDE DIMENSIES

Uit beschikbare analyses en gesprekken met terreinwerkers wordt gezocht naar relevante gegevens die leefwerelden van verschillende gebruikers kunnen helpen explicieteren. Deze worden waar nodig aangevuld met bijkomend onderzoek.

LEEFWERELDEN EXPLICITEREN

Op basis van de verschillende dimensies worden diversiteit, betrokkenheid en noden in kaart gebracht. Tesamen geven ze een schets van de 'leefwerelden' van bewoners.

AFTOETSEN AAN PROJECT

Er wordt vastgelegd hoe de geschetste leefwerelden worden 'bewaakt', pijnpunten en kansen worden blootgelegd en meegenomen doorheen de verschillende fasen van het ontwerptraject.

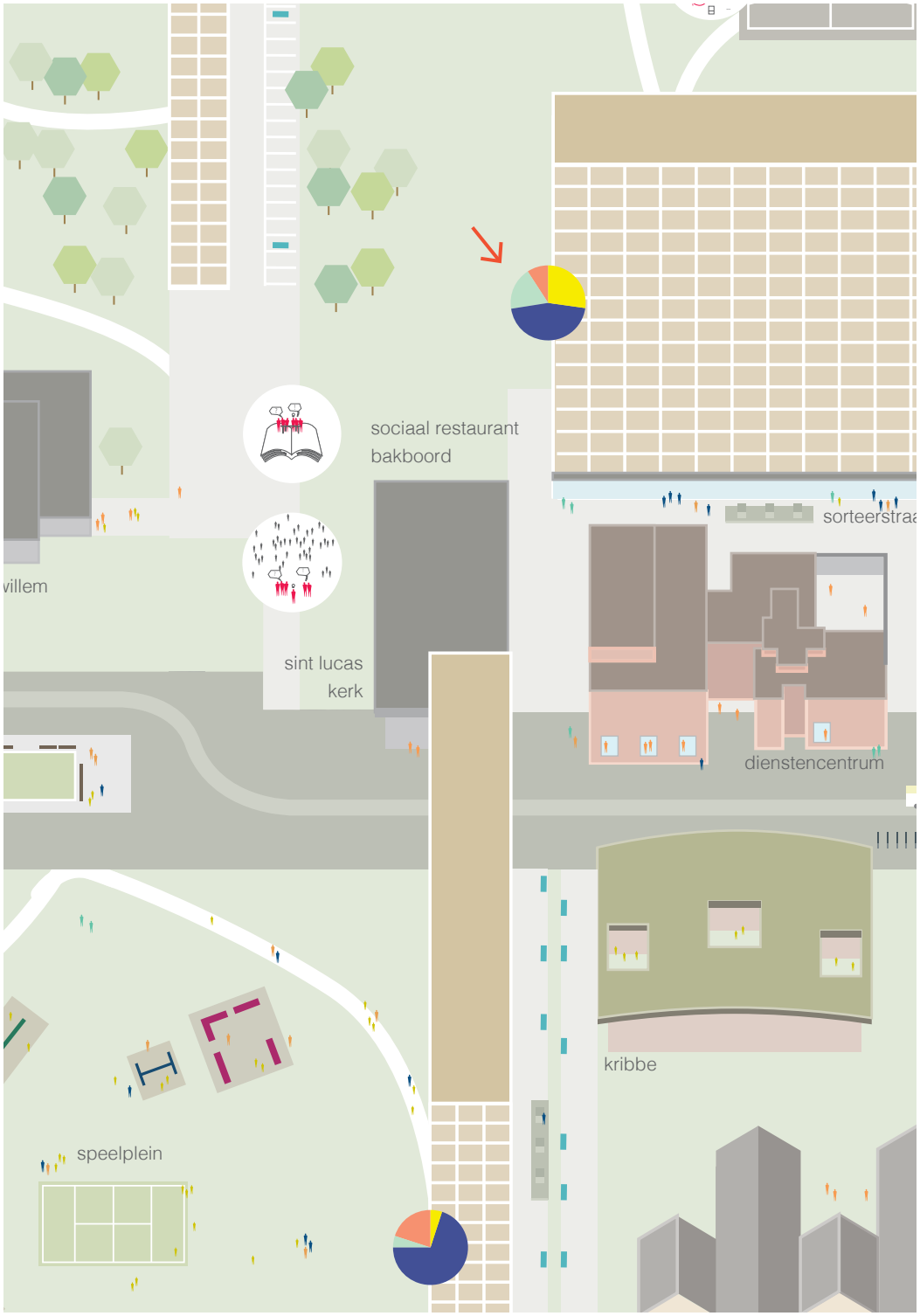
sociaal restaurant
bakboord
sorteerstraa
villem
sint lucas
kerk
dienstencentrum
kribbe
speelplein

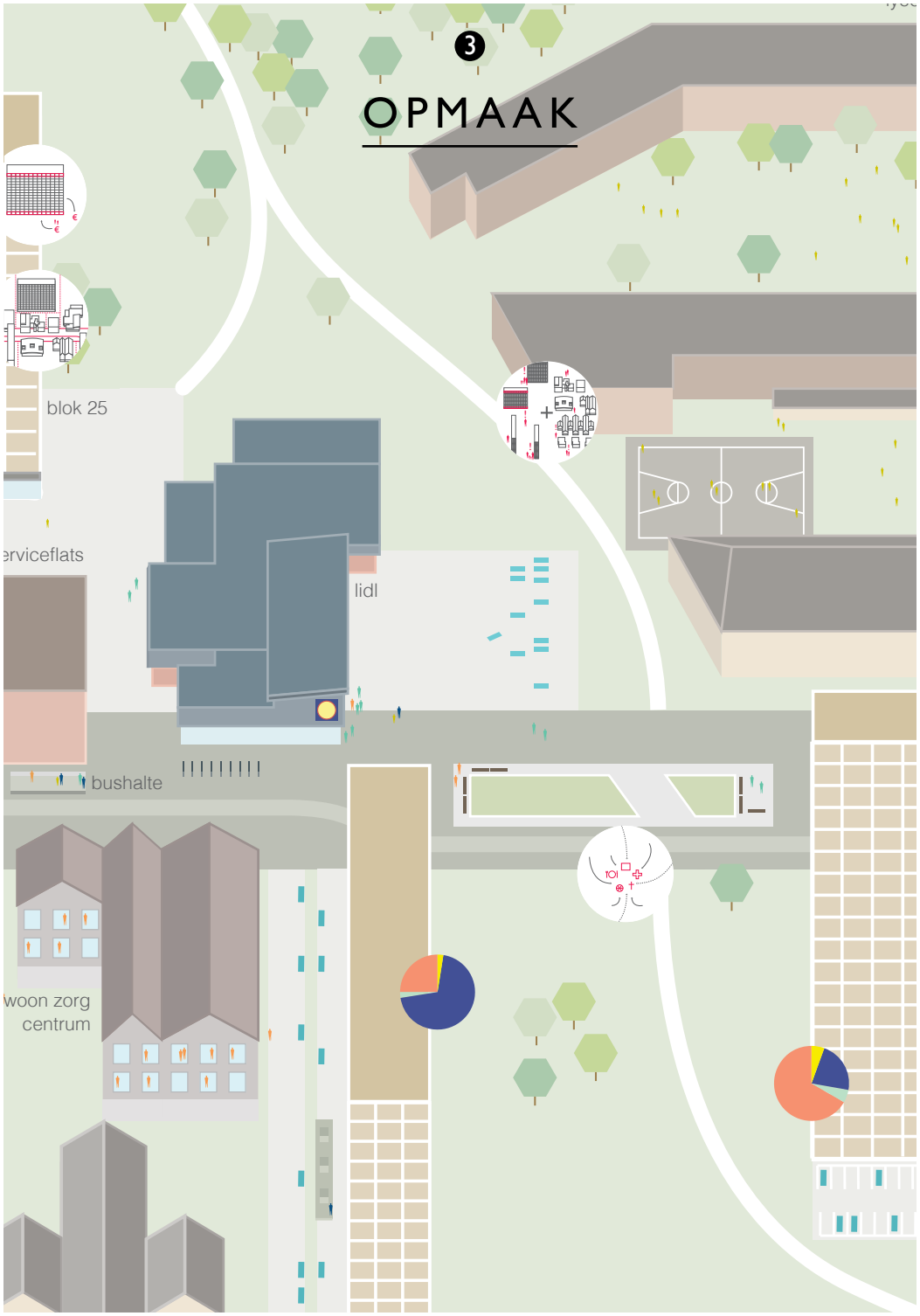
3
OPMAAK
blok 25
erviceflats
lidl
bushalte
woon zorg
centrum

BEWONERSPROFIELEN

Elk woonblok heeft een eigen mix van bewoners.

Op basis van:

- BUURTMONITOR
- ADVIES SOCIALE PLANNING
- SOCIALE KAART
- INTERVIEWS

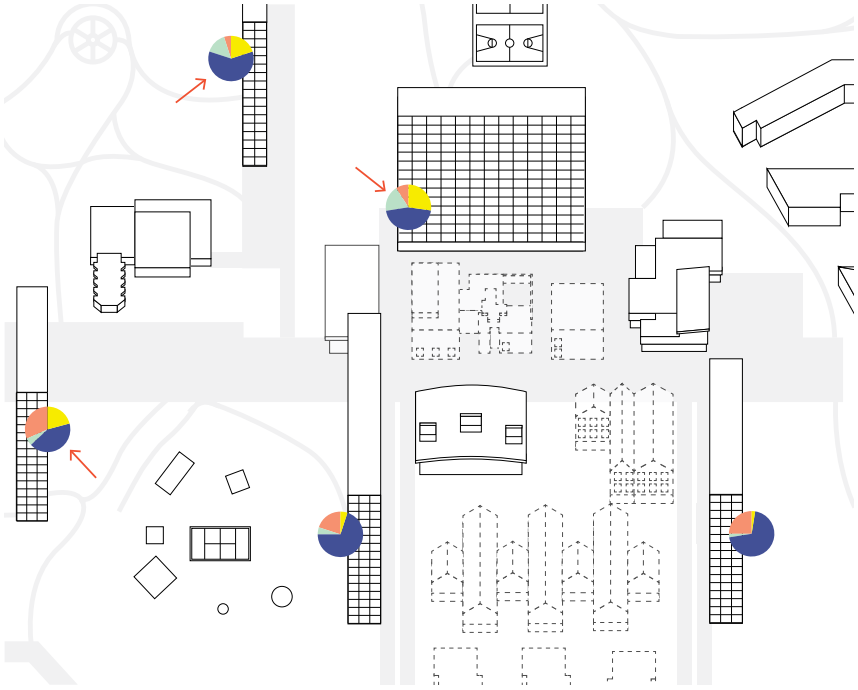

kinderen (< 12j) jongeren (12-18j) volwassenen (18-60j) IGLO - senioren (> 60j)

in een appartementsblok waar meeste jongeren wonen, wonen ook de meeste allochtonen

Allereerst is het van belang een duidelijke analyse op te stellen van de verschillende aanwezige 'bewonersprofielen' en deze daarnaast ook ruimtelijk te kaderen. Dit kan, zoals hier geïllustreerd, gebeuren op basis van leeftijdscategoriën, maar daarnaast ook op basis van andere relevante categoriseringen zoals verschillende types doelgroepen of gemeenschappen. Elk profiel heeft namelijk een bepaald type gebruikspatroon, daarom is het belangrijk deze helder te differentiëren afhankelijk van de specifieke situatie en context.

GEBRUIKSPATRONEN

Looplijnen & tijdstippen. De verschillende bewonersprofielen volgen een typerend eigen traject in de wijk.

Ontmoetingsplekken en aantrekkingspunten, gelinkt aan de voorzieningen aanwezig in de wijk.

Op basis van:

- OBSERVATIES
- ADVIES SOCIALE PLANNING
- INTERVIEWS

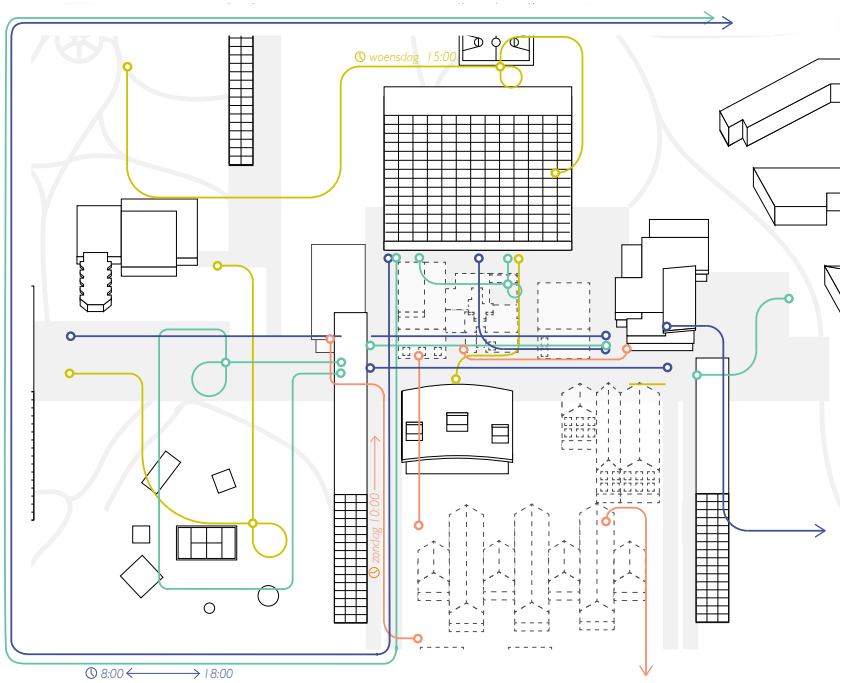

kinderen (< 12j) jongeren (12-18j) volwassenen (18-60j) IGLO - senioren (> 60j)

De gebruikspatronen worden in kaart gebracht op basis van de gedefinieerde bewonersprofielen. Hiertoe worden de voornaamste looplijnen gecombineerd met ontmoetingsplekken, zowel voorzieningen als publieke ruimtes, die worden aangebracht als knooppunten op deze verschillende 'stromen'. Dit gebeurt op basis van observaties, aangevuld met interviews en eventueel reeds beschikbaar materiaal. Het toevoegen van een tijdsaspect kan daarnaast een relevante extra dimensie geven aan deze patronen.

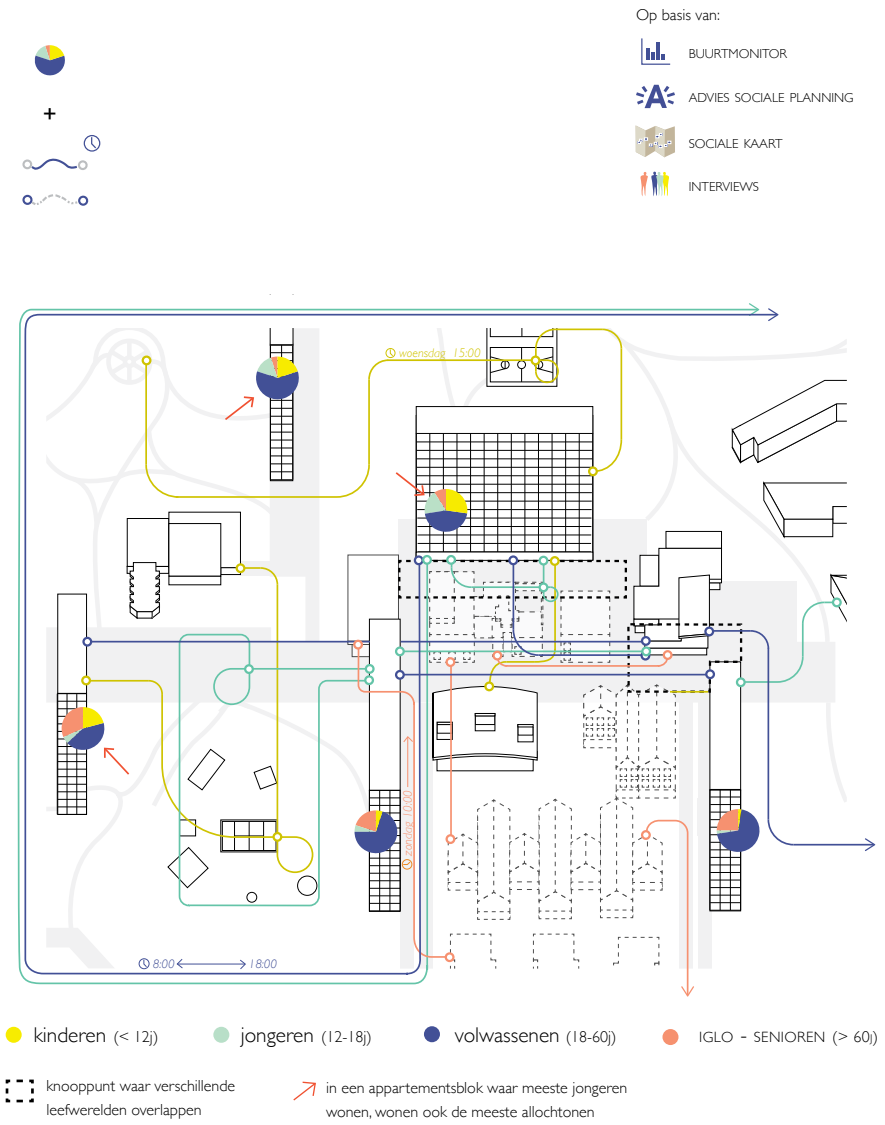

DIVERSITEIT

Op basis van beschikbare en verzamelde data kan er een overzicht gemaakt worden van de voornaamste looplijnen en de belangrijkste ontmoetingsplekken (samen gedefinieerd als gebruikspatronen) in relatie tot de verschillende bewonersprofielen. Door deze analyses zorgvuldig te overlappen en in kaart te brengen wordt er een beeld geschetst van de reële diversiteit aan gebruik in relatie tot de fysieke open en bebouwde ruimte.

Om dit overzicht te maken wordt er beroep gedaan op verschillende types data waaronder de buurtmonitor, sociaal-ruimtelijke adviezen van sociale planning en de sociale kaart van de wijk (via bestaande bronnen of zelf op te maken) in combinatie met observaties. Tot slot kan dit nog aangevuld worden met informatie uit interviews met de bewoners of kan de analyse op deze manier getoetst worden. De kaart geeft een eerste idee van waar 'leefwerelden' overlappen, welke plekken door specifieke doelgroepen intensief gebruikt worden, waar belangrijke concentratiezones zich bevinden of toont misschien net dat de ontmoetingsplekken en voorzieningen gebruikt door bepaalde groepen zich buiten de wijk situeren of dat bepaalde ruimtes ondergebruikt worden.

VOORZIENINGEN EN DIENSTEN

een overzicht van de voorzieningen in de wijk

bepaalde specifieke activiteiten kunnen hierin een bijzondere rol spelen

Op basis van:

- DIENSTEN IN PROJECTTEAM
- WIJKINFORMATIE
- SOCIALE KAART
- INTERVIEWS

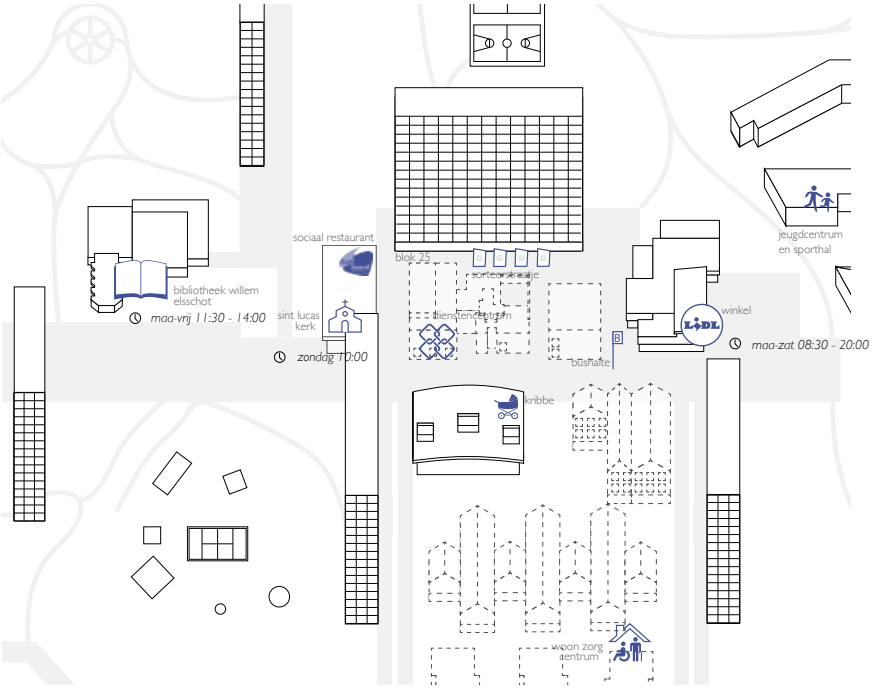

De verschillende types aanwezige voorzieningen, diensten en functies in de meest brede zin worden zorgvuldig in kaart gebracht. Daarnaast worden ook de relevante activiteiten die daar eventueel mee samenhoren aangeduid. Daartoe wordt beschikbare data aangevuld met gerichte interviews aangezien het ook over informelere activiteiten of voorzieningen kan gaan die soms niet op het eerste zicht zichtbaar zijn.

SOCIAAL NETWERK

connecties tussen de verschillende activiteiten, diensten en spilfiguren

Op basis van:

- DIENSTEN IN PROJECTTEAM
- WIJKINFORMATIE
- SOCIALE KAART
- INTERVIEWS

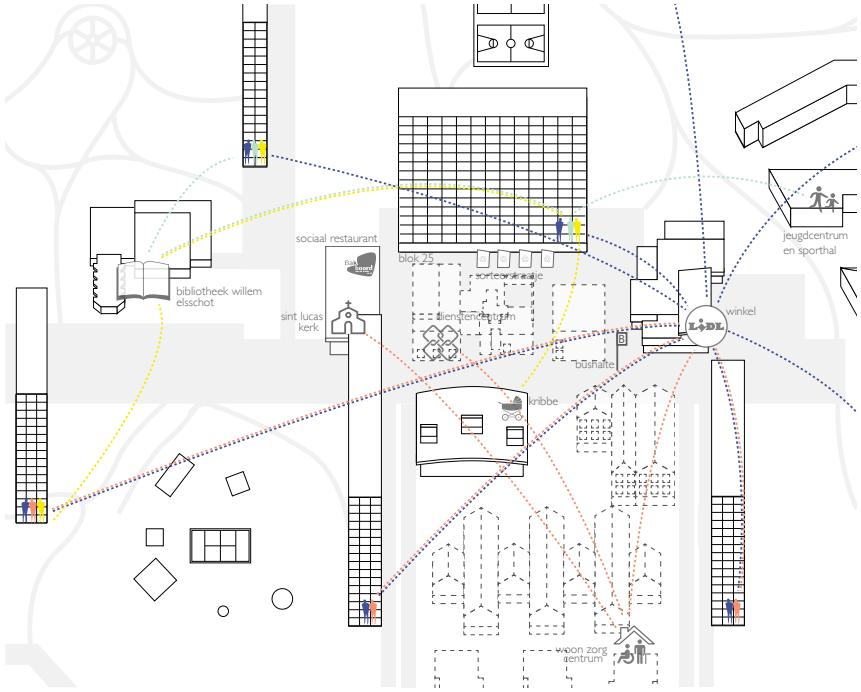

kinderen (< 12j) jongeren (12-18j) volwassenen (18-60j) IGLO - senioren (> 60j)

De verschillende types verbindingen tussen de verschillende diensten en activiteiten worden onderzocht op basis van een netwerkanalyse. Hierbij worden ook de 'spilfiguren' of belangrijke actoren in dit netwerk aangegeven als belangrijke knooppunten. Wanneer er een sociale kaart beschikbaar is kan deze dienen als een startpunt. Afhankelijk van de situatie en context kunnen er verschillende types verbindingen gedefinieerd worden zoals bv. gedeelde ruimtes, samenwerkingsverbanden, informele ondersteuning etc.

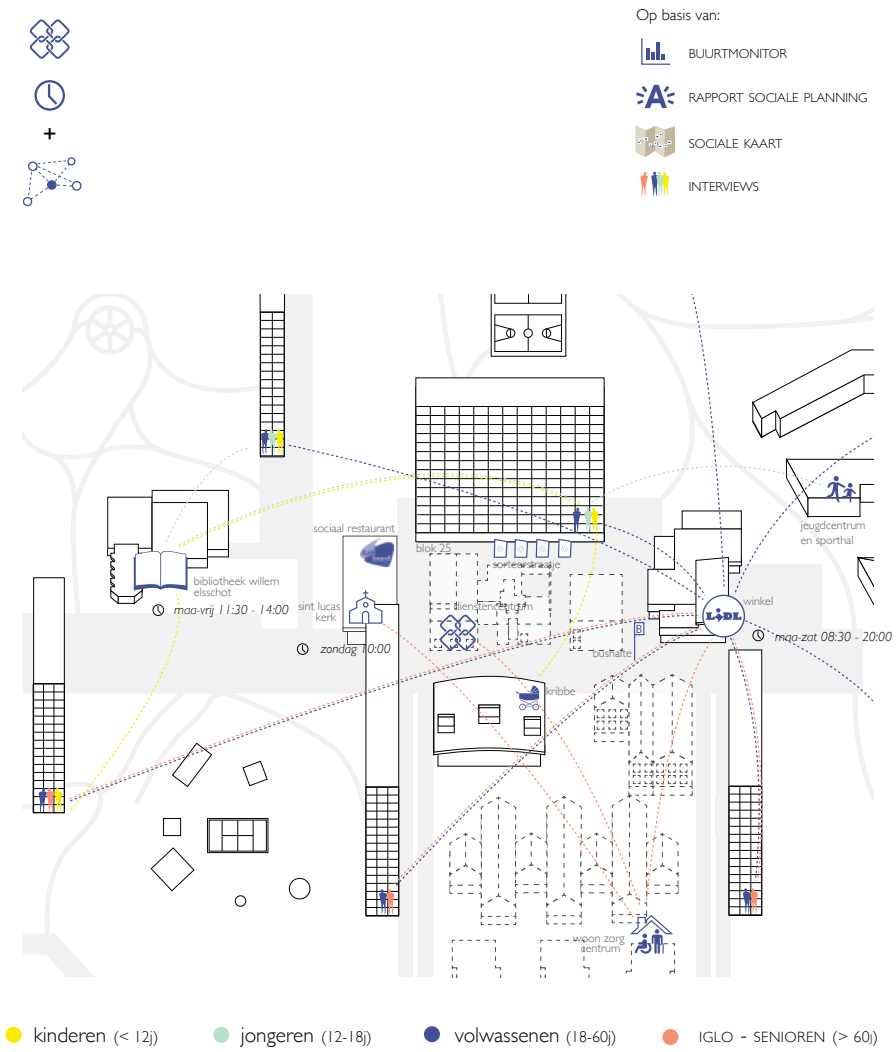

BETROKKENHEID

De dimensie ‘betrokkenheid’ kan efficiënt in kaart gebracht worden door een beeld te schetsen van het sociale leven in de wijk op basis van het bestaande netwerk van verenigingen en diensten, de connecties hiertussen en de personen (of spilfiguren) die belangrijke schakels vormen in dit netwerk.

De verschillende verenigingen, diensten en sociale functies worden op kaart aangebracht, eventueel verrijkt met specifieke activiteiten die inspelen op een bepaalde doelgroep. Anderszijds worden (verschillende types) samenwerkingsverbanden of eventuele andere soorten relevante connecties tussen de verschillende organisaties aangeduid. De connecties worden daarbij bepaald op basis van gesprekken met de personen en organisaties die belangrijke schakels vormen in dit netwerk, en verdere versterking van het sociale netwerk zouden kunnen dragen. Ook deze verbindingen worden zoals in de vorige kaart zo veel mogelijk gelinkt aan de bewonersprofielen zoals bepaald in de ‘diversiteit’-analyse. Deze functies, diensten, centrale actoren en de onderlinge verbindingen worden daarnaast zoveel mogelijk precies gelokaliseerd of verruimtelijkt, zodat een hanteerbaar overzicht ontstaat.

De data voor het opmaken van deze kaart kan verkregen worden uit wijkinformatie en de sociale kaart (via bestaande bronnen of indien niet beschikbaar zelf op te maken) en door in gesprek te gaan met de verschillende diensten in het projectteam of door aanvullende interviews te doen met spilfiguren.

Uit interviews met de bewoners en terreinwerkers worden de belangrijkste quotes gekozen

Deze kunnen vaak gelinkt worden aan een bepaalde plek in de ruimte

Op basis van:

WIJKINFORMATIE

VRAGENLIJST

INTERVIEWS

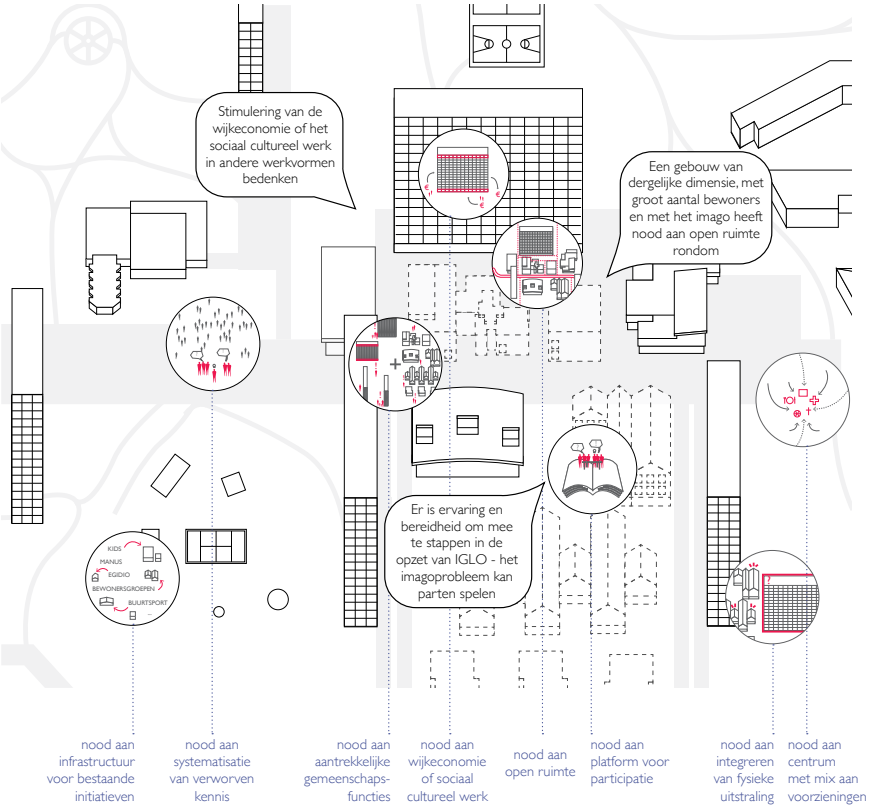

NODEN

Als laatste essentiële laag worden de expliciete sociaal-ruimtelijke noden van de wijk in kaart gebracht. Het gaat hierbij om overkoepelende bezorgdheden die belangrijk kunnen zijn voor de 'software' van een ruimtelijk project. Het is belangrijk deze vroeg in een ontwerpproces zorgvuldig af te lijnen, zodat er geen kansen blijven liggen. Vaak hebben deze noden eveneens reeds een ruimtelijke implicatie waarbij er verwezen kan worden naar een bepaalde plek, functie of fysieke uitstraling of een directe of indirecte nood aan een bepaald type ruimte. Daarom is het belangrijk ook deze duidelijk in kaart te brengen en waar mogelijk in verband te brengen met bepaalde plekken of ruimtelijke karakteristieken.

Zo kunnen bestaande initiatieven nood hebben aan aangepaste infrastructuur of kan een zorgvuldige inplanting van gemeenschapsfuncties of gedeelde ruimtes gericht sociale interacties stimuleren en kunnen bepaalde functies beter gefaciliteerd worden door ze ruimtelijk te bundelen. Anderzijds kunnen bepaalde publieke plekken ondergebruikt worden waardoor er een gebrek is aan sociale controle, of is de ruimte niet aangepast aan de gebruikspatronen die in kaart werden gebracht. Bepaalde vormen van lokaal ondernemerschap kunnen daarnaast ook kansen bieden voor de toekomst van de wijk indien deze worden gefaciliteerd in het programma van het toekomstig ontwerp. En zo zijn er nog talrijke noden denkbaar afhankelijk van de specifieke situatie. Kortom, een zorgvuldige diagnose kan ervoor zorgen dat bepaalde kansen niet blijven liggen in het verdere verloop van het ontwerpproces.

Input wordt verkregen door enerzijds te kijken naar bestaande data over de wijk en anderzijds interviews met bewoners of lokale actoren. Deze noden kunnen verder gecategoriseerd worden onder verschillende thema's zoals publieke ruimte, voorzieningen, inspraak etc.

DIVERSITEIT + BETROKKENHEID	MATCH Het bestaande sociale netwerk speelt reeds deels in op de gebruikspatronen van bewoners, dit moet ondersteund en beschermd worden door het project.	OF MISMATCH Er is nood aan het introduceren van een nieuw knooppunt (een actor of ingreep) om het aanbod te doen overeenstemmen met het werkelijke gebruik.	INSTRUMENT De matches/mismatches worden vertaald in een aantal vragen of instrumenten opgenomen in de projectdefinitie. bv. een ruimtelijke sociale kaart
DIVERSITEIT + NODEN	MATCH De bestaande gebruikspatronen bieden het potentieel om tegemoet te komen aan één van de noden.	OF MISMATCH De bestaande vormen van gebruik tonen aan dat er een bepaalde nood is die niet beantwoord wordt binnen de huidige leefomgeving van de wijk.	INSTRUMENT De matches/mismatches worden vertaald in een aantal vragen of instrumenten opgenomen in de projectdefinitie. bv. plan dat aangeeft welke ruimtes ondergebruikt zijn.
BETROKKENHEID + NODEN	MATCH Er kan voldaan worden aan een bepaalde nood door bepaalde bestaande activiteiten of connecties doelbewust te gaan versterken.	OF MISMATCH Om aan een bepaalde nood te voldoen zal er een nieuw knooppunt moeten worden toegevoegd aan het bestaande sociale netwerk.	INSTRUMENT De matches/mismatches worden vertaald in een aantal vragen of instrumenten opgenomen in de projectdefinitie. bv. bestaande activiteiten die een gedeelde ruimte nodig hebben.
PARALLELLTRAJECT	Bepaalde vragen die naar voor komen uit een match of mismatch kunnen aangepakt worden in een parallelltraject. Dit door bv. het introduceren van tijdelijke invullingen van de publieke ruimte of gerichte sociale initiatieven.		

PROJECTDEFINITIE

Door de diversiteit (bewonersprofielen en gebruikspatronen), betrokkenheid (voorzieningen en sociale netwerkanalyse) en sociaal-ruimtelijke noden in kaart te brengen zoals aangegeven in de vorige pagina's wordt er gepoogd een vat te krijgen op de lokale leefwereld. Door vervolgens te kijken naar het raakvlak tussen deze dimensies kunnen bepaalde 'matches' of 'mismatches' worden blootgelegd. Een mismatch duidt op een vraag waarvan onderzocht kan worden of het project er een antwoord op kan bieden. Een match duidt op een sterkte in de lokale leefwereld waar een project kan op inspelen door deze te trachten te versterken.

Diversiteit - Betrokkenheid: Wanneer er een mismatch bestaat tussen diversiteit en betrokkenheid betekent dat dat het bestaande sociale netwerk, de publieke ruimte en het bestaande aanbod aan verenigingen niet inspeelt op waar de leefwereld van (bepaalde) bewoners zich situeert.

Betrokkenheid - Noden: Wanneer er een mismatch bestaat tussen betrokkenheid en noden, geeft dit aan welke diensten en sociale functies fundamenteel ontbreken waar een project eventueel een antwoord op kan bieden.

Diversiteit - Noden: Wanneer er een mismatch bestaat tussen diversiteit en noden, kan hieruit afgeleid worden wat voor type nieuwe 'knooppunten' er nodig zijn om de ruimte aan te passen aan bestaande leefwerelden.

Deze matches of mismatches kunnen telkens vertaald worden naar een aantal concrete instrumenten die gebruikt kunnen worden in het ontwerpproces of een aantal duidelijke vragen waar een antwoord op geformuleerd moet worden. Deze worden meegenomen als randvoorwaarden bij het uitdenken van de functie en identiteit van de publieke ruimte, het zoeken naar vormen van gedeelde ruimtes die een antwoord kunnen bieden op bepaalde mismatches en moeten mee in rekening worden genomen bij het bepalen van het programma van het project. Daarnaast geeft deze aanpak aanleiding om bepaalde vragen op te nemen in een parallell traject door bv. tijdelijke initiatieven, het aanbieden van andere activiteiten of het in gebruik nemen van ondergebruikte plekken etc. De projectdefinitie wordt zo ook geoperationaliseerd als hefboom voor een korte-termijn aanpak

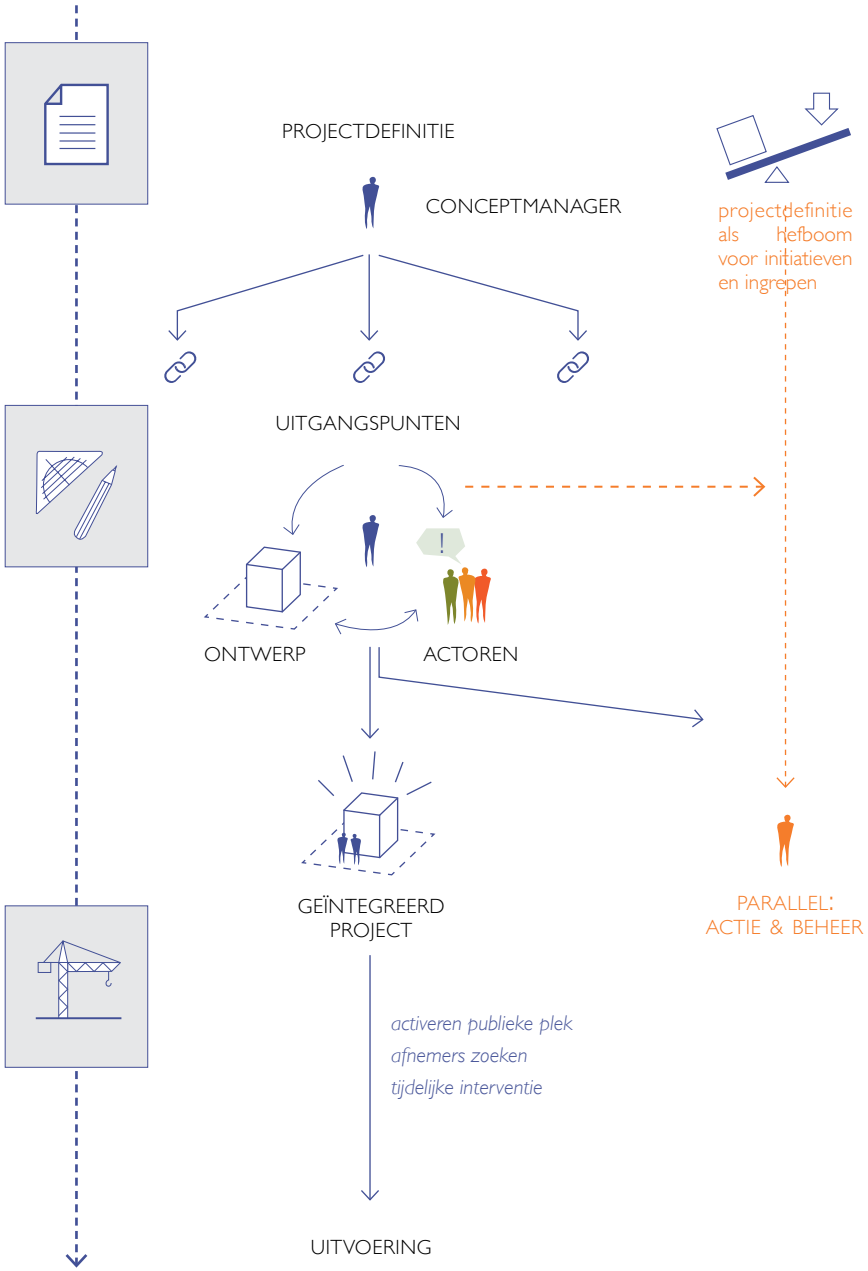

ONTWERP & UITVOERING

Het is essentieel dat de uitgangspunten die opgenomen werden in de projectdefinitie zoals aangegeven op vorige pagina's 'bewaakt' worden doorheen het verdere verloop van het ontwerp- en uitvoeringsproces. Daarom stelt deze handleiding dat er een conceptmanager moet aangeduid worden die er op regelmatige basis op toeziet dat ontwerpbeslissingen afgetoetst worden aan de opgestelde uitgangspunten. Daarnaast zorgt deze manager ervoor dat waar nodig bepaalde beslissingen in de ontwerpfase ook reeds afgetoetst worden met verschillende belangrijke actoren (zoals organisaties, veldwerkers etc.). Daarnaast wordt er ook op toegezien dat de analyses en uitgangspunten waar nodig geactualiseerd worden

Het opzetten van dit controle-mechanisme in de ontwerpfase zorgt niet enkel dat de uitgangspunten worden bewaakt in het geïntegreerd ontwerp, maar biedt de voedingsbodem om eventueel tot een gericht parallelltraject te komen. Op deze manier wordt er ook betrokkenheid gecreëerd bij het project en kunnen ook eventuele aanleidingen worden gedefinieerd die zich vertalen in acties die specifiek inzetten op actie en beheer. Door dit parallelltraject te verknopen met het ontwerp- en uitvoeringsproces, kan de 'software' van het project reeds geactiveerd worden, en daarmee getest worden en eventueel bijgestuurd. Dit kan door bepaalde plekken reeds strategisch te activeren, bepaalde afnemers te beginnen zoeken of tijdelijke interventies te initiëren.

RONDETAFELGESPREK

Tim Devos (studiebureau ndvr)

Pim van Gestel (Samen leven / Sociale planning)

Veva Roesems (Stadsontwikkeling / Ruimte)

Jaana Perdieus (Stadsontwikkeling / Ontwerp en uitvoering)

4

IMPLEMENTATIE

In een rondetafelgesprek werd deze handleiding voorgesteld aan een aantal personen die betrokken werden doorheen het onderzoek. Op deze manier werd er feedback gegeven op het onderzoeksproces, de bruikbaarheid van de handleiding en hoe er concreet mee aan de slag kan worden gegaan. Hieronder volgt een overzicht van de voornaamste opmerkingen en discussiepunten.

“ *De aanpak omschreven in deze handleiding is niet enkel relevant voor de heraanleg van het openbaar domein, maar kan in het bijzonder ook ingezet worden bij grootschalige ontwikkelingsprojecten. Zo kan het voorgestelde proces toegepast worden bij de opmaak van masterplannen en ruimtelijke uitvoeringsplannen.*

“ *De gesugereerde aanpak kan bovenal helpen om meer alertheid en bewustzijn te creëren rond de sociale dimensies die worden beschreven en om daarnaast het bijhorende onderzoeksproces te structureren.*

“ *Vaak ligt er een probleem bij de subsidielogica van projecten waardoor de verkennings- of onderzoeksfase te kort is. Tijdens de opmaak van een projectdefinitie ontbreekt vaak de tijd om dit grondig te doen.*

“ *Het uitwerken van deze aanpak als een parallell-traject kan bepaalde troeven hebben, maar dan is het daarbij wel essentieel om duidelijke randvoorwaarden te omschrijven, vast te leggen zodat de verzamelde kennis effectief gebruikt wordt. Daar gaat het namelijk vaak fout.*

“ *Dit proces vereist een bepaalde dynamiek tussen de verschillende actoren, daarom moet er goed nagedacht worden hoe deze dynamiek doorheen het hele traject kan instandgehouden worden.*

> *De aanpak kan ook bruikbaar zijn om participatiemomenten te voeden, om de discussie op een tastbare manier open te trekken naar bewoners toe.*

> *Het is belangrijk dat er bij de productie van de kaarten, randvoorwaarden etc. een evenwicht wordt gezocht tussen leesbaarheid, tastbaarheid en complexiteit. Er moet vermeden worden dat de analyse te 'simplistisch' wordt.*

> *De voorgestelde aanpak kan ook bepaalde partijen afschrikken: zo kan er in samenwerking met projectontwikkelaars het gevaar ontstaan dat ze deze aanpak zien als een risico op vertraging en dat de procedure bemoeilijkt. Dat hoeft uiteraard niet het geval te zijn, daarom is het nodig de voordelen helder te omschrijven en communiceren.*

> *Om ervoor te zorgen dat de aanpak gehanteerd wordt, is het belangrijk om in een verder stadium de criteria uit te klaren die aangeven wanneer deze handleiding precies nodig is.*

> *Om over te gaan tot de concrete implementatie van deze aanpak kan er best een duidelijke longlist worden opgemaakt van lopende projecten, zowel als projecten die nog van start moeten gaan.*

> *Het zou aangewezen zijn om bij het uittesten van deze aanpal op een case om goed te monitoren en evalueren waar de concrete (meer)waarde precies ligt doorheen het proces en wat de precieze effecten zijn van het werken met deze handleiding.*